

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Домашенко Марина Дмитрівна

УДК 339.944:351.863:658:621 (043.5)

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник

Прокопенко Ольга Володимирівна
доктор економічних наук, професор

Суми – 2012

ЗМІСТ

ВСТУП		4
РОЗДІЛ 1.	НАУКОВІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗЕД МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ	12
1.1	Концептуальні підходи до забезпечення економічної безпеки вітчизняного машинобудування	12
1.2	Економічна безпека ЗЕД у загальній безпеці вітчизняного машинобудування	24
1.3	Аналіз наукових підходів до забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств	37
	Висновки до розділу 1	48
РОЗДІЛ 2.	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЗЕД МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ	50
2.1	Особливості управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівних підприємств	50
2.2	Оцінка рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств	70
2.3	Підбір інструментів забезпечення економічної безпеки ЗЕД вітчизняного машинобудування	109
	Висновки до розділу 2	117
РОЗДІЛ 3.	УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЗЕД МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	118
3.1	Стан економічної безпеки ЗЕД вітчизняних підприємств машинобудування у розрізі регіонів	118
3.2	Підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств в Сумській області:	134

проблеми та перспективи	
3.3. Особливості управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівних підприємств різного масштабу	147
Висновки до розділу 3	166
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	170

ВСТУП

Актуальність теми. Виникнення кризових явищ в економічних системах різного рівня обумовлюють необхідність та актуальність досліджень питань існування, функціонування, змін та розвитку економічних суб'єктів. Однією з передумов успішного виведення економіки України на високий економічний рівень є випереджаючий розвиток машинобудівного комплексу як основи високотехнологічного оновлення інших галузей виробництва. Для усіх підприємств галузі в контексті загальнодержавної стратегії важливим напрямком підвищення економічної стійкості та економічного зростання є орієнтація підприємств на зовнішньоекономічну діяльність (ЗЕД), яка відкриває перед машинобудівними підприємствами України великі можливості в розширенні каналів збуту, але разом з тим існує ряд небезпек та загроз, які суттєво впливають на стан економічної безпеки ЗЕД підприємств вітчизняного машинобудування.

Теоретичні, методологічні, методичні та практичні аспекти економічної безпеки підприємств досліджувалися в працях багатьох зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема А.Л. Беседина, М.А. Бендикова, М. Войнаренка, С.М. Ілляшенка, С.Л. Маламедова, Н.М. Яценка, А.В. Колосова, Г.В. Козаченка, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенка, Н.О. Подлужної, Т.М. Соколенка, Т. Сухорукової. Дослідження зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств знайшло відображення в працях Ю.В. Макогона, Ю.А. Гохберга, О.О. Лебедевої, Л.І. Михайлової, О.Ю. Слабоспицької, Шапурова О.О та ін.

Разом з тим залишаються невирішеним питання теоретичних та науково-методичних основ економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств. Вирішення цих питань дозволить машинобудівному підприємству розробивши систему управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств ефективно функціонувати на міжнародному ринку.

Актуальність зазначених питань зумовила вибір теми дисертаційного дослідження, його мету, завдання і структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тематика дисертаційного дослідження відповідає державним програмам, затвердженим Кабінетом міністрів України, серед яких: «Державна цільова науково-технічна програма розвитку машинобудування на 2012– 2017 рр.» від 28 вересня 2010 р., «Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004– 2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції» № 493/2004 від 28 квітня 2004р., а також регіональним програмам, у тому числі «Стратегія економічного та соціального Сумської області на період до 2015 року «Нова Сумщина – 2015» та «Програма економічного та соціального розвитку Сумської області на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013–2014 рр.» № 649 від 03.10.2011 р.

Тематика дисертаційного дослідження відповідає державним бюджетним, господарсько-договірним темам, а також ініціативним дослідженням Сумського державного університету. Дисертант брав участь як співавтор у виконанні цих тем і програм, підготовці відповідних звітів, серед яких «Фундаментальні основи формування механізмів забезпечення інноваційного розвитку економічних систем» (№ ДР 0109U008930), де автором запропоновано формування трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств та підходи до забезпечення економічної безпеки вітчизняного машинобудування; «Формування механізму управління потенціалом інноваційного розвитку промислового підприємства у концепції контексту стійкого розвитку» (№ ДР 0111U004965), виконаної в рамках гранту Президента України (GP/F72/087), де автором запропоновано підхід до вибору стратегій забезпечення достатності рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств; «Фундаментальні основи соціально-економічної мотивації інноваційного

розвитку регіону» (№ ДР 0109U00782), де автором науково обгрунтовано категорію «економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств»; «Розробка наукових основ маркетингу інновацій» (№ ДР 0109U001384), де автором запропоновано наукові підходи до забезпечення економічної безпеки вітчизняних машинобудівних підприємств-інноваторів.

Метою дослідження є розроблення науково-методичних основ економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств.

Відповідно до поставленої мети було визначено комплекс завдань:

- дослідити сучасні положення економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі;

- проаналізувати організаційно-економічні передумови необхідності забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств;

- дослідити сутність поняття «економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств»;

- розвинути теоретико-методичні положення процесу управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівних підприємств;

- запропонувати теоретико-методичний підхід до оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств;

- розвинути теоретико-методичний підхід до вибору інструментів забезпечення економічної безпеки ЗЕД вітчизняних машинобудівних підприємств;

- запропонувати теоретико-методичний підхід до управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівних підприємств різного масштабу;

- удосконалити підхід до вибору стратегій забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємства.

Об'єктом дослідження є процеси формування та функціонування системи економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств.

Предметом дослідження є теоретичні та науково-методичні засади економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, системний підхід, фундаментальні положення сучасної економічної теорії, ризикології та сучасні концепції управління економічною безпекою підприємства.

Для розв'язання поставлених завдань були використані такі методи дослідження: системний підхід та методи логічного узагальнення для аналізу еволюції поглядів до трактування категорії «економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств»; системний підхід та логічний аналіз – при удосконаленні теоретико-методичного підходу до вибору стратегій та інструментів забезпечення достатності рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств; факторний аналіз – при розробленні методичного підходу до оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства; економіко-математичний аналіз – при визначенні трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, що дозволяє визначити доцільність проведення ЗЕД машинобудівним підприємством.

Інформаційно-фактологічну базу дисертаційної роботи склали: законодавчі акти Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні документи міністерств і відомств, інших органів державного управління. Використані офіційні матеріали Державного комітету статистики, монографії і науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних авторів, інформаційні матеріали опубліковані в періодичних виданнях, а також дані про зовнішньоекономічну діяльність машинобудівних підприємств Сумської області, зібрані та опрацьовані особисто автором.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні та обґрунтуванні нових теоретичних та методичних положень, що в комплексі

визначають концептуальні основи формування системи економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства для його ефективного функціонування та розвитку.

Найбільш вагомі результати роботи, що мають наукову новизну, такі:

вперше:

- розроблено теоретико-методичний підхід до оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, який полягає в розрахунку трикомпонентного показника оцінки, який враховує рівень економічної безпеки ЗЕД в середині підприємства, рівень країнового ризику та рівень ринкових можливостей машинобудівного підприємства;

удосконалено:

- організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства, який на відміну від існуючого враховує рівень економічної безпеки ЗЕД підприємства при прийнятті рішення про вибір напрямку діяльності;

- теоретико-методичний підхід до вибору інструментів забезпечення достатності рівня економічної безпеки ЗЕД, який на відміну від існуючих враховує значення кожної складової трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства;

- теоретико-методичний підхід до вибору стратегій забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємства, який на відміну від існуючих ґрунтується на розрахунку трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства;

дістало подальший розвиток:

- теоретичне обґрунтування поняття «економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства»;

- методичний підхід до визначення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства, який на відміну від існуючих враховує вплив зовнішньоекономічної діяльності на функціонування

машинобудівних підприємств.

Практичне значення отриманих наукових результатів полягає у тому, що теоретичні та методичні положення, висновки і рекомендації дисертаційної роботи доведені до рівня методичних розробок й практичних пропозицій щодо організації системи управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівних підприємств з метою її подальшого використання для ефективного функціонування підприємств та можуть бути впроваджені у практику машинобудівних підприємств України.

Розробки та рекомендації автора впроваджені у практичну діяльність ТОВ «Сумський машинобудівний завод» (акт №ОМ12-1979 від 20.05.2012 р.); ТОВ «Тростянецький машзавод» (акт №4/5-5201 від 15.05.2012 р.); ТОВ «Турбомаш» (акт № 4 від 18.05.2012 р.).

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес Сумського державного університету під час викладання дисциплін: «Міжнародна економіка», «Міжнародні економічні відносини», «Економічна безпека міжнародної діяльності» (акт № 1 від 25.05.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій розроблено і науково обґрунтовано підходи до розроблення теоретико-методичних основ формування та функціонування системи економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Особистий внесок автора у наукові праці, опубліковані у співавторстві, зазначено у списку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи доповідалися на наукових та науково-практичних конференціях, семінарах різних рівнів, зокрема: Третій міжнародній науково-практичній конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (м. Суми, 2009 р.); Десятій міжнародній науково-

практичної конференції студентів і молодих вчених «Економіка і маркетинг в умовах всесвітньої інтеграції: проблеми, досвід, передова думка» (м. Донецьк, 2010 р.); Науково-технічній конференції викладачів, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту «Економічні проблеми сталого розвитку», присвяченої дню науки в Україні (м. Суми, 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону» (м. Суми, 2010 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (м. Суми, 2010 р.); П'ятій міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми управління виробництвом» (м. Донецьк, 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка та менеджмент: перспективи розвитку», присвяченої 20-річчю факультету економіки та менеджменту СумДУ (м. Суми, 2011 р.); Другій Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону» (м. Суми, 2011 р.); П'ятій міжнародній науково-практичній конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (м. Суми, 2011 р.); Другій міжнародній студентській науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку підприємницької діяльності-2» (м. Самара, Росія, 2011 р.); VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми ефективності» (м. Київ, 2012 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 20 друкованих працях (11 із них належать особисто автору), у тому числі 6 статтях у наукових фахових виданнях, 1 статті в інших виданнях; 3 підрозділах у колективних монографіях. Загальний обсяг публікацій з теми дисертації складає 4,82 друк. арк., з них особисто дисертанту належить 3,93 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 178 найменувань.

Загальний обсяг дисертації 272 сторінки, у тому числі обсяг основного тексту 209 сторінок. Дисертація містить 68 таблиці на 42 сторінках, 43 рисунки на 23 сторінках, додатки на 40 сторінках, список використаних джерел на 20 сторінках.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗЕД МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1 Концептуальні підходи до забезпечення економічної безпеки вітчизняного машинобудування

Виникнення кризових явищ в економічних системах різного рівня обумовлюють необхідність та актуальність досліджень питань існування, функціонування, змін та розвитку економічних суб'єктів. Проте, якщо кризу кінця 90-х р більшість вчених пов'язує з трансформаційними процесами, то криза початку 2008 року, на нашу думку, пов'язана насамперед з недостатньою захищеністю підприємств від дестабілізуючих факторів зовнішнього середовища.

На початок 90-х рр. Україна мала значні можливості для успішного розвитку підприємств, але системна та інституційна криза, яка охопила всі ланки національного господарства, не сприяла створенню належних для цього передумов.

Слід відзначити, що розвиток промисловості є фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на міжнародному ринку. Сучасні тенденції розвитку економіки вимагають від всіх вітчизняних промислових підприємств підвищення їх конкурентоспроможності. Саме тому важливим є розвиток машинобудівного комплексу, як фундаментальної складової промислового комплексу України, яка забезпечує необхідними засобами виробництва.

Діяльність підприємств машинобудування відбувається керуючись законами України «Про підприємництво» № 3502-IV від 23 лютого 2006р., «Про підприємства в Україні» № 887-XII від 27 березня 1991, «Про державне

прогнозування та розроблення програми економічного і соціального розвитку України» № 1602-III від 23 березня 2000р., проект закону «Про державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010р.» № 5140 від 16 вересня 2009р., указом Президента України від 12.05.2005р. № 779 «Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва», Постанова від 18 квітня 2006р № 516 «Про затвердження Державної програми розвитку машинобудування на 2006-2011 роки».

Питанням розвитку машинобудівного комплексу присвячені наукові публікації великої кількості вчених серед яких Д. Малащук, О. Кузьмін, Б. Данилишин, Н. Петришина, І. Фаранович та інші.

Одним із факторів успішного виведення економіки України на високий економічний рівень є випереджаючий розвиток машинобудівного комплексу як основи високотехнологічного оновлення інших галузей виробництва. Машинобудівна галузь займає центральне місце в структурі індустріального розвитку України. На сьогоднішній день досить складно переоцінити значення машинобудівного комплексу в процесі формування виробничо-економічних і фінансових відносин в середині країни, адже щорічно він дає до 25% валового внутрішнього продукту та забезпечує близько 30% надходжень у державний бюджет.

У 2009 році галузь машинобудування налічувала 365 промислових підприємств та 57 науково-дослідних організацій (з них 25 перебуває у державній власності) із загальною кількістю працівників понад 230 тис. чол. Обсяг машинобудівної продукції у цей період перевищував 74 млрд. грн., що склало 15,5% від обороту всього оборотного сектора. Проте, якщо частка машинобудування в промислово розвинених країнах досягає 40 - 50% в загальному обсязі продукції промисловості, то в Україні цей показник не перевищує 14% [38, с 72] (рис. 1).

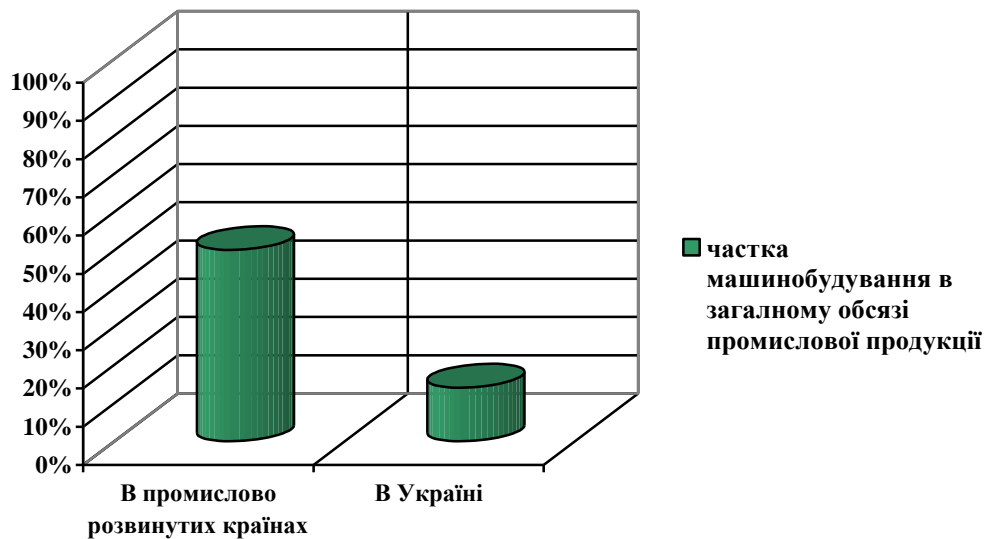

Рис. 1.1. Частка машинобудування в загальному обсязі промислової продукції промислово-розвинених країн світу та в Україні в 2011 р.

До настання глобальної фінансової кризи машинобудування було лідером зростання серед всіх сфер промисловості. Ще у 1 півріччі 2008 р. збільшення виробництва у галузі склало 29,5% (у середньому по промисловості – 7,7%.) [118 с 87]. Темпи зростання обсягів машинобудівного виробництва останніми роками стабільні та досягають 10% на рік. Основними складовими ринку машинобудівної промисловості є продукція таких галузей, як транспортне та енергетичне машинобудування, автомобілебудування, а також машинобудування для нафтохімічної і хімічної, металургійної та гірничодобувної промисловості, верстатодобування [33]. У машинобудуванні зосереджено понад 15% вартості основних засобів і майже 6% оборотних активів вітчизняної промисловості та понад 22% кількості найманих працівників [97].

Проте, аналізуючи динаміку розвитку промисловості України за 2000-2010 рр, варто звернути увагу на її нестабільний характер (рис.). До світової фінансової кризи у 2008 році розвиток машинобудівного комплексу відзначається позитивною динамікою. Окрім того в економіці України

спостерігається ріст ВВП, збільшуються обсяги промислової продукції, зокрема продукції машинобудування. Однак, хоча темпи росту машинобудівної продукції випереджають темпи росту ВВП, спостерігається стійке зниження розвитку машинобудівного комплексу (з 28% у 2004 до 0,3% у 2008 і різке падіння до -44,9% у 2009 р.).

Рис

Машинобудівні підприємства є одними з найбільш постраждалих від економічної кризи. Через зменшення зовнішнього попиту відбулося зниження експорту продукції машинобудування, зменшення обсягів виробництва та збільшення кількості готової продукції на складах, погіршення фінансових результатів. Так за даними Національного банку України, у 2009 році падіння обсягів виробництва залишається суттєвим і становить 46,1% порівняно з 2008 роком [112]. Скорочення внутрішнього попиту на продукцію машинобудівної галузі можна пояснити погіршенням умов кредитування та заморожуванням програм модернізації [143]. Проте, після різкого подіння розвитку машинобудівного комплексу у 2009 році спостерігається поступове нарощування обсягів виробництва машинобудівної продукції і на період 2010 року показник розвитку машинобудування складає 33,5% (рис.), що вказує на позитивні тенденції розвитку даної галузі народного господарства.

Отже, незважаючи на позитивну динаміку розвитку машинобудівного комплексу, зростання обсягів продукції машинобудування є нестабільним, мінливим та залежним від багатьох факторів внутрішнього та зовнішнього середовища таких як: політична, макроекономічна, соціальна, інвестиційна політика в державі, а також світові зміни на ринках сировини, матеріалів та готової продукції. Дані фактори знижують конкурентноспроможність вітчизняних машинобудівних підприємств для залучення іноземних інвестицій, які необхідні для розвитку галузі

Слід зазначити, що економічне зростання машинобудівного комплексу до 2000 року відбувалось виключно за рахунок використання потужностей, що раніше простоювали, а не за рахунок новітніх технік та технологій, що є негативним для розвитку галузі. [Тридід О. М. Організаційно–економічний механізм стратегічного розвитку підприємства / О. М. Тридід. – Харків: ХДЕУ, 2002. – 363 с. С. 37]. Так, скорочується кількість машинобудівних підприємств, які закуповують нові технології (з 50 у 2003 р. до 36 у 2005) [Федулова Л. І. Інноваційний розвиток промисловості України: тенденції та закономірності / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3. – С. 82–97., с. 88]. «Зростання 2000–2008 рр. мало в основному відновлювальний характер, базувалося на використанні створених ще за радянських часів потужностей, консервувало застарілу виробничу структуру та закріплювало економіку України як сировинний придаток до більш розвинутих економік. Залучення іноземних фінансових ресурсів використовувалося здебільшого не на розвиток вітчизняного виробництва, а на зростання споживання імпортованих товарів, що ще більше посилювало структурні диспропорції [Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с., с. 5]». Варто зазначити, що можливості розвитку інноваційних технік та технологій суттєво обмежені. Так, згідно даних [Машиностроительный комплекс Украины: что дальше? / А. В. Ноговицин, И. К. Марченко, Е. И. Скрипников [и др.] // Украина промышленная. – 2006. – № 2. – С. 34–41.], 78,6% обладнання вітчизняних машинобудівних підприємств має термін служби від 10 до 20 років і є явно фізично та морально застарілим (табл.), середнє завантаження виробничих потужностей складає 12-17%, а фондвіддача знаходиться на рівні 0,2 – 0,3, що говорить про незадовільне використання основних фондів.

Таблиця

Стан активної частини виробничих фондів вітчизняних машинобудівних підприємств [Машиностроительный комплекс Украины: что дальше? / А. В. Ноговицин, И. К. Марченко, Е. И. Скрипников [и др.]

// Украина промышленная. – 2006. – № 2. – С. 34–41.]

Найменування груп обладнання	Виробничий ресурс, %		У тому числі, у %				Завантаження, %
	Вироблений	Залишковий	до 5 років	5-10 років	10-25 років	більше 25 років	
Ливарне	-75	-25	-	до 10	до 45	більше 45	8-20
Зварювальне	-70	-30	до 5	до 10	до 60	більше 25	15-20
Термічне	-80	-20	-	до 10	до 60	більше 30	5-10
Ковальсько-пресове	-75	-25	до 5	до 5	до 40	більше 50	15-20
Підйомно-транспортне	-80	-20	до 5	до 5	до 50	більше 40	-
Металоріжуче	-80	-20	до 5	до 15	до 40	більше 40	15-35

Середній вік обладнання перевищує 20 років, тоді як термін служби технологічного обладнання провідних країн світу не повинен перевищувати 7-10 років. Виробничий ресурс обладнання галузі перевищує 70%, а працездатність підтримується за рахунок запасу міцності закладеного при виготовленні. Річний процент оновлення технологічного обладнання є надзвичайно низьким – 0,01%. Тоді як у провідних країнах світу даний показник повинен складати 10-12%.

Особливістю машинобудівної галузі є її технологічна багатокладність, а саме, близько 20 підгалузей та майже 11 тисяч підприємств різного масштабу та напряму діяльності. Проте, більша половина з яких або завантажені не на повну потужність, або взагалі не працюють [Бондаренко С. С. Машинобудівні підприємства: потреба в нових управлінських інструментах / С. С. Бондаренко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. 36. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 21. Ч. II. – С. 135–140.]. Для більшості вітчизняних машинобудівних підприємств характерним є зниження росту попиту, зростання конкуренції як на вітчизняному ринку так і на міжнародному, зниження привабливості з боку інвесторів, чутливість споживачів до цін [Кузнецов Э. А. Стратегии для предприятий, переживающих период промышленной зрелости или упадка [Электронный ресурс] / Э. А. Кузнецов, А. Г. Балог // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – №21. – 2009. – Режим доступа к журн.:

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2009_21/29KuzBal.htm.]

Істотна невідповідність виробничих потужностей підприємства потребам ринку призводить до їх фінансової неефективності (в 2006 р. 34,5% підприємств машинобудівної галузі одержали збиток) [33].

Необхідно відзначити, що стан машинобудівної галузі має стратегічне значення для розвитку вітчизняної економіки. На машинобудівний комплекс України припадає 40% усього промислово виробленого потенціалу індустріального виробництва. Дана галузь виробництва споживає величезну кількість сировини і енергетичних ресурсів, формує тисячі робочих місць, забезпечує предметами праці та засобами виробництва різні галузі народного господарства, генерує в процесі своєї діяльності величезну кількість інвестиційних і фінансових ресурсів [97].

Аналіз динаміки основних показників розвитку машинобудівної галузі показав нестабільну тенденцію розвитку даної галузі (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Динаміка основних показників машинобудівної галузі [63]

Показники	Роки										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Частка в загальному обсязі промислового виробництва, %	10,2	10,7	12,2	13,4	12,7	12,5	13,7	13,3	10,6	11,44	12,21
Індекс обсягу продукції, % до попереднього року	119	111	136	128	107	112	129	109	107	112	115
Частка у структурі експорту, %	13,9	13,6	14,3	15,5	13,1	14,1	16,8	16,0	16,6	11,0	12,5
Частка у структурі імпорту, %	19,8	20,8	23,5	24,9	26,5	28,9	30,9	29,7	18,6	13,4	16,5
Темпи росту виробництва, %	18,8	11,3	35,8	28,0	7,1	11,8	19,0	0,3	44,9	36,1	41,4
Темпи росту експорту, %	125,9	108,2	135,2	153,1	139,2	120,3	118,5	119,8	118,2	117,3	120,4
Темпи росту імпорту, %	123,3	143,7	151,9	135,2	132,2	136,2	145,2	147,6	139,5	126,8	123,5
Частка збиткових підприємств	–	–	36,7	34,3	33,3	33,3	30,8	36,1	47,4	–	–
Обсяг збитків, млн. грн.	–	–	1857	1728	1343	1978	2010	6707	4174	–	–

Значну роль у збільшенні збиткових підприємств у машинобудуванні України відіграли дебіторська та кредиторська заборгованість. Так, у 2009 році порівняно з 2008 роком відбулося збільшення дебіторської заборгованості на 14593 млн грн та кредиторської на 22658,2 млн грн [35]. Ще однією причиною

зменшення прибутковості підприємств машинобудівного комплексу України є зменшення обсягу виробництва продукції (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Динаміка обсягів реалізованої машинобудівної продукції у загальній кількості промислової продукції в Україні (тис. грн.) (складено автором за даними [63])

Показники	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Обсяг реалізованої промислової продукції України, млн. грн	468562,6	551729	717076,7	917035,5	806345,8	954232,7	987263,4
Обсяг реалізованої продукції машинобудівним комплексом, млн. грн	59668	68731	72456	81231	70560	88659	92523
Частка машинобудівної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції України, %	12,7%	12,46%	10,1%	8,86%	8,75%	9,25%	9,42%

Рівень технологічного оновлення промисловості залишається низьким: коефіцієнт ліквідації основних фондів промисловості становить 0,93% при пороговому значенні ліквідації не менше 2,5%. Економічні результати діяльності машинобудівних підприємств свідчать про збільшення критичного рівня зношеності основних виробничих засобів (до 58% у 2007 р.), високу матеріалоємність промислового виробництва – 0,61 [38]. Велика кількість підприємств потребує масштабної реконструкції і технічного переоснащення з метою створення умов для виготовлення продукції з конкурентноспроможними техніко-економічними показниками. Організаційно-економічні та науково-технічний потенціал підприємств машинобудівної галузі потребує оптимального структурування, формування замкнутих макротехнологічних галузеутворювальних комплексів, які б давали можливість ефективно конкурувати на світових ринках [32 с. 92]. За рахунок здійснення екстенсивних заходів, переважно організаційного характеру (завантаження вільних потужностей, перехід на режим роботи у дві зміни, перегляд норм виробітку тощо), можна збільшити обсяг виробництва до 27-30 млрд. грн [32 с. 93].

За таких умов знижуються темпи технологічного розвитку підприємств, скорочуються обсяги виробництва наукоємної, високотехнологічної продукції. Хоча протягом останніх 5 років темпи зростання виробництва машинобудівної продукції (19,7%) випереджають темпи виробництва промислової продукції (10,4%), і в 2007 році обсяги виробництва продукції машинобудування збільшилися на 28%, в галузевій структурі виробництва переважає метало мідка номенклатура [98].

Значну роль в зниженні обсягів виробництва в 2009 р. зіграло зменшення закордонних поставок сировини, матеріалів, енергоресурсів, напівфабрикатів та комплектуючих, входження на ринок більш дешевої та якісної імпортової продукції [35]. В першому півріччі 2008 року відбулося зростання цін на метал, яке призвело до збільшення вартості кінцевої продукції. Основною причиною такого глибокого спаду обсягів виробництва є різке падіння споживчого попиту, в результаті чого, підприємства скоротили виробництво, виник ризик банкрутства ряду компаній через відсутність можливості обслуговування боргів. Крім того, підприємства при виробництві продукції нерідко використовувались імпортні комплектуючі, вартість яких суттєво зросла у зв'язку з девальвацією гривні. Як наслідок загальний обсяг збитків підприємств машинобудівної промисловості у 2008 році зріс в порівнянні з 2007 у 3,3 рази і склав 6,7 млрд.грн. (табл. 1.3). У 2009 році майже половина підприємств показали збитки, щоправда, їхня сукупна вартість зменшилась відносно 2008 р. на 40% і склала 4 млрд. грн [63].

Таблиця 1.3

Фінансові результати підприємств машинобудівної галузі (складено автором за даними [63])

Показники діяльності	Аналізований період, роки								
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Частка збиткових підприємств, %	36,7	34,3	33,3	33,3	30,8	36,1	47,4		
Обсяг збитків, млн.	1857	1728	1343	1978	2010	6707	4174		

грн.									
------	--	--	--	--	--	--	--	--	--

На даному етапі розвитку економіки спостерігається покращення темпів економічного зростання підприємств машинобудівної галузі. Так обсяг промислового виробництва за січень-липень 2010р. зріс на 32,7% у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року [63]. Зростання обсягів машинобудування обумовлюється збільшенням виробництва на підприємствах з випуску залізничного рухомого складу – на 163,4%, машин та устаткування для сільського та лісового господарства – на 72,9%, машин та устаткування для добувної промисловості й будівництва – на 45,6%, з виробництва апаратури для радіо, телебачення та зв'язку – на 24,5%, електричних машин та устаткування – на 14,5%, машин та устаткування для металургії – на 10,9%, автомобільного транспорту – на 3,2% (рис. 1.2)

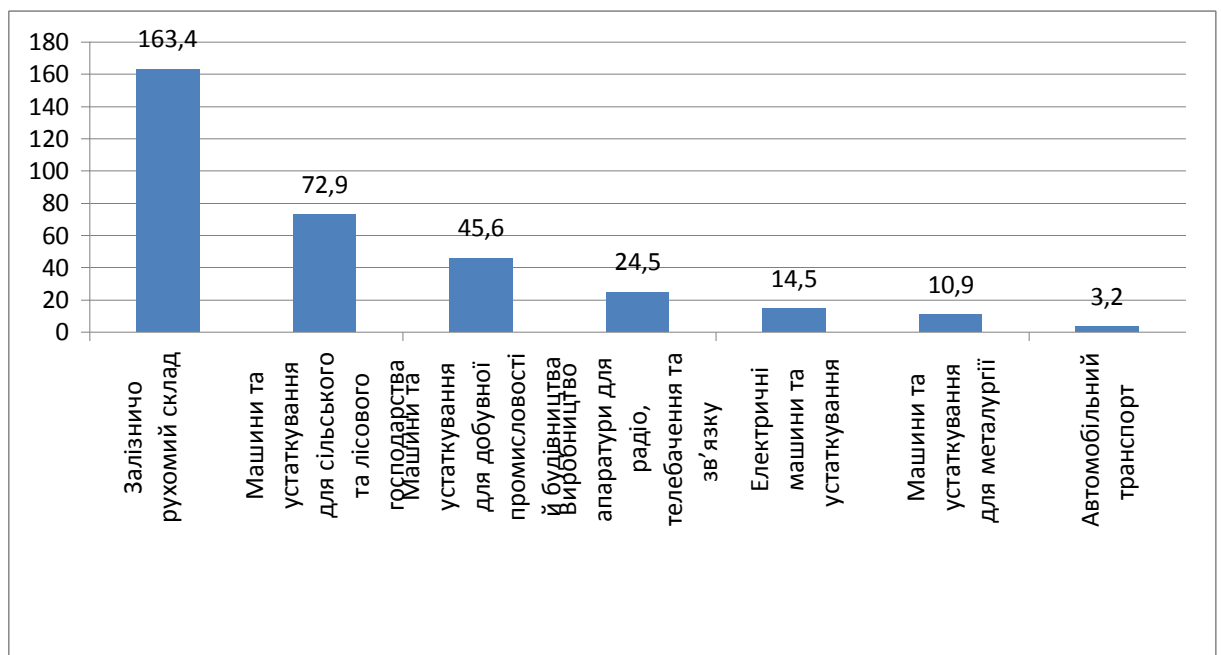

Рис. 1.2. Зростання обсягів виробництва продукції машинобудівної галузі за січень-липень 2010, % до попереднього року (складено автором за даними [63])

За січень-травень 2010 р. кількість прибуткових підприємств галузі склала 52,2% (у 2009р. – 50,7%). Однак, значна частка працюючих підприємств є збитковими. Співвідношення збиткових і прибуткових суб'єктів господарювання становить відповідно 2 до 1, тобто на два ефективно працюючих підприємств існує одне підприємство, яке отримує збитки.

Існуючі тенденції розвитку машинобудівного підприємства свідчать про існування певних проблем економічного, соціального, технологічного, виробничого та екологічного характеру, які чинять дестабілізуючий вплив на загальну ситуацію в галузі, обумовлюють диспропорційність їх розвитку (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Проблеми розвитку машинобудівних підприємств (згруповано автором за даними [38 с. 77-78])

№з/п	Сфера виникнення проблеми	Характеристика проблеми
1	Економічна	<ol style="list-style-type: none"> 1. незбалансованість структури виробництва; 2. високий рівень зношеності ОФ; 3. недостатня адаптація організації підприємства до сучасних ринкових умов; 4. незадоволення потреб міжгалузевої кооперації; 5. низькі темпи технологічного оновлення; 6. зростання залежності діяльності підприємств від зовнішнього ринку; 7. недостатня інвестиційна активність; 8. низький рівень економічної безпеки підприємства
2	Соціальна	<ol style="list-style-type: none"> 1. втрата кваліфікованого персоналу; 2. проблеми створення робочих місць; 3. низька вартість робочої сили; 4. низький рівень соціальних витрат; 5. зменшення стимулювання ролі заробітної плати; 6. падіння престижності машинобудівної професії; 7. недостатність мотивації праці.
3	Технологічна	<ol style="list-style-type: none"> 1. недостатні темпи оновлення номенклатури продукції та розширення асортименту; 2. низький рівень освоєння принципово нових видів машин, устаткування, приладів, створення техніки, що має міжгалузевий характер; 3. необхідність ліквідації важкої праці й повна механізація трудових процесів; 4. проблема впровадження автоматизованих систем управління виробництвом
4	Виробнича	<ol style="list-style-type: none"> 1. високий рівень зношеності основних виробничих запасів; 2. недостатня завантаженість виробничих потужностей;

		3. низька продуктивність праці; 4. низька якість вітчизняного екологічного обладнання, екологобезпечних технологічних засобів і технологій.
5	Екологічна	1. екологічна недостатність технологій; 2. нераціональне використання природних ресурсів; 3. низький рівень екологічної безпеки; 4. завдання збитків довкіллю і здоров'ю громадян.

Проаналізувавши існуючі проблеми розвитку підприємств вітчизняного машинобудування зазначимо, що є ряд невирішених питань, серед яких і процес забезпечення належного рівня економічної безпеки як частини економічної складової, метою якої є захист підприємств від дестабілізаційного впливу, конкурентоспроможності на світових фінансових ринках і стійкості фінансового середовища.

У сучасних мінливих та висококонкурентних умовах дуже важливим є питання стрімкого та стабільного розвитку промислового комплексу машинобудівної галузі, саме тому питання економічної безпеки набуває особливої уваги.

Теоретичним дослідженням у сфері економічної безпеки підприємств присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед них найбільш вагомими є роботи А.В. Ігнатенка [52], Е.В. Камишникової [68,69], Г.В. Козаченка [75], З.Б. Живка [45], М.А. Бендікова [9], А.Л. Беседіна [13], Л.І Албакіної [], М. Войнаренка [22], Е.В. Раздиної [129], О.В. Ареф'євої [6], С. Л. Маламедова [94], С.М. Ілляшенка [53] та ін.

Високо оцінюючи їх вклад у вирішення теоретичних і практичних аспектів забезпечення економічної безпеки, слід вказати на необхідність подальшого розвитку теоретичної та практичної бази з даної тематики. На сьогодні є цілий ряд невирішених проблем у цій сфері, зокрема подальшого дослідження потребують питання забезпечення економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі.

Розвиток промислового комплексу машинобудівної галузі не можливий без збереження стабільних процесів на підприємствах України, забезпечення

позитивних темпів економічного зростання та подальших якісних змін у структурі виробництва.

На результати роботи підприємства і його життєдіяльність впливає велика кількість факторів, різних за силою впливу, характером та походженням. Всю сукупність факторів, які впливають на стан економічної безпеки, можна класифікувати на: внутрішні і зовнішні, позитивні і негативні, прямі та непрямі, постійно діючі та тимчасово діючі, фактори, які можна регулювати та фактори, які регулюванню не підлягають [174]. Так, фактори внутрішнього середовища підприємства: ресурси; організаційна структура управління підприємством; стиль керівництва; цілі підприємства; види діяльності підприємства (інноваційна, маркетингова,); використовувані технології; морально-етичний рівень працівників і соціально-психологічний клімат в організації; мотивація праці працівників; забезпечення системи економічної розвідки. Всі ці фактори за різних умов можуть мати як позитивний так і негативний вплив на економічну безпеку підприємства. До факторів зовнішнього середовища належать: нестача власних коштів; недостатня фінансова підтримка держави; відсутність ринків збуту продукції; відсутність кваліфікованого персоналу; нестача інформації про нові технології.

Всі ці фактори є наслідком відсутності стратегії забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства.

Для подальшого стрімкого та стабільного розвитку підприємств машинобудування необхідно проводити ряд заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства, адже саме вона є передумовою вирішення багатьох завдань, що стоять перед підприємствами України.

Вчені пропонують різні методи забезпечення економічної безпеки підприємств, які певною мірою можуть бути адаптовані до підприємств машинобудівної галузі (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Заходи із забезпечення економічної безпеки підприємства (узагальнено автором за даними [22, 45, 53-55, 94, 111])

Прізвище науковця	Метод здійснення заходу	Характеристика методу
Войнаренко М. [22]	На основі оцінки відхилень порогових показників	Метод ґрунтується на основі спостережень за поточним станом справ на підприємстві та зіставленням його з нормативами і встановленими цілями.
Ілляшенко С.М. [53-55]	На основі оцінки окремих складових	Метод ґрунтується на проведенні інтегральної оцінки рівня кожної складової економічної безпеки
Ігнатенко А.В. [52]	На основі інвестиційного регулювання інноваційної діяльності	Метод ґрунтується проведенні оцінки інноваційного потенціалу країни на основі порівняння кількісних та якісних показників з показниками інших країн світу.
Живко З.Б. [45]	На основі мотивації персоналу	Метод ґрунтується на розроці системи мотивації персоналу, яка безпосередньо впливає на результати його діяльності
Різник Н.С. [111]	На основі розробки системи економічної розвідки	Метод ґрунтується на проведенні аналізу та формуванні системи економічної розвідки з метою виявлення та попередження дестабілізуючих факторів впливу.
Маламедов С.Л. [94]	На основі тримірної діагностики рівня економічної безпеки підприємства	Метод ґрунтується на оцінці та діагностиці поточної, тактичної та стратегічної економічної безпеки.

Аналіз стану машинобудівного комплексу України дозволив виділити узагальнюючі тенденції розвитку галузі за характером впливу на динаміку промислового виробництва, ключові загрози стану економічної безпеки, які формують передумови економічної, виробничо-технічної, екологічної, соціальної та сировинної кризи вітчизняних підприємств.

До позитивних зрушень в розвитку галузі віднесено приріст промислової продукції, покращення структури виробництва. До негативних тенденцій, що становлять загрозу економічній безпеці підприємств – сировинна спрямованість промислового виробництва, збільшення критичного рівня зношеності основних виробничих засобів та ін.

Виявлено, що для покращення стану економічної безпеки необхідно проводити ряд заходів із забезпечення належного рівня економічної безпеки на підприємствах машинобудівної галузі. Процес забезпечення економічної безпеки машинобудівного підприємства є досить складним і має постійно

змінюватися залежно від чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Забезпечення економічної безпеки підприємства відбувається при взаємодії управлінських, економічних, організаційних, правових і мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовищ, що дозволить підприємству максимізувати прибуток, величина якого достатня для забезпечення належного рівня економічної безпеки.

За таких умов побудову процесу управління економічною безпекою підприємства слід здійснювати на основі обрання таких методів забезпечення, які найбільш повно відповідають проблемним зонам підприємства, кваліфікації й уподобанням аналітика, що має здійснювати її побудову.

1.2. Економічна безпека ЗЕД у загальній безпеці вітчизняного машинобудування

Сучасний стан національного господарства України характеризується високим рівнем відкритості економіки, де зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) підприємств є важливим чинником її економічного зростання. Особливо це стосується підприємств вітчизняного машинобудування адже ефективне функціонування саме цієї галузі народного господарства має велике значення для зміцнення економіки України і ставленні її як незалежної високорозвинутої держави. Машинобудування є однією з провідних ланок важкої промисловості. Створюючи найбільш активну частину основних виробничих фондів (знаряддя праці), машинобудівна промисловість істотно впливає на темпи та напрями науково-технічного прогресу в різних галузях народного господарства, зростання продуктивності праці та інші економічні показники, які визначають ефективність розвитку суспільного виробництва [131]. На даному етапі свого розвитку економіка України переживає етап становлення ринкових відносин з іншими країнами, проте є недостатньо конкурентоспроможною порівняно з іноземними виробниками. Проте для економіки України вкрай важливим є

діяльність підприємства в напрямку зовнішньоекономічної діяльності, як шляху виходу з зтяжної економічної кризи.

Економічні перетворення які склалися у Україні в 90-х роках минулого століття, негативно вплинули на розвиток машинобудівного комплексу, як експортоорієнтованого сектору економіки України. Так на початок 90-х р. питома вага машинобудівних підприємств, що займалися та впроваджували ЗЕД складала близько 75%, то вже у 1996 р. цей показник знизився у 2 рази, дана тенденція зберігалась до початку 2000р. і коливалася у межах 30-35%. Проте, на початку XXI ст. кількість машинобудівних підприємств, що займалися ЗЕД почала стрімко знижуватись і у 2005р. показник питомої ваги досяг позначки 15%. На початку 2007 року ситуація дещо покращилася і показник підвищився до 25%, що свідчило про позитивну тенденцію діяльності машинобудівних підприємств в напрямку ЗЕД. Але втримати досягнутий рівень вдалось не надовго, адже у 2009р. частка підприємств, що займалися ЗЕД впало до рівня 12% [63].

Відомо, що ємність національного ринку є порівняно невисокою і підприємства машинобудівної галузі вимушені виходити на зовнішні ринки збуту.

Виділяють ряд основних причин виходу підприємств на зовнішні ринки збуту [87-89], а саме:

- пошук більшої дохідності бізнесу;
- зниження попиту на внутрішньому ринку;
- згладжування різких коливань попиту;
- подовження життєвого циклу товару (час продажу товару вцілому);
- зниження ризику за рахунок їх розпилення та географічної диверсифікації операцій;
- отримання визнання за кордоном та завоювання міжнародного престижу для фірми та її товару;
- вимога клієнта;

- покращення ліквідності активів підприємства за рахунок використання закордонних джерел отримання готівкової валюти;
- отримання додаткового комерційного ефекту за рахунок використання переваг національних факторів виробництва; ресурсного потенціалу;
- бажання окупити витрати на ринкові дослідження швидше та значніше ніж це може бути зроблене на внутрішньому ринку;
- вихід за кордон як свідцтво ефективності своєї підприємницької діяльності;
- освоєння передового досвіду ведення міжнародної діяльності, навчання та підвищення компетентності персоналу підприємства.

Дані причини виходу на міжнародний ринок, можуть бути віднесені і до підприємств вітчизняного машинобудування.

Проте вихід на зовнішній ринок та здійснення ЗЕД пов'язаний з певними труднощами та небезпеками, основними серед яких виділено такі [87-89]:

- додаткові витрати на маркетингові дослідження підприємницького середовища зарубіжних країн, географічних, демографічних, політико-правових, економічних, науково-технічних, культурних, соціальних і інших особливостей попиту і організації бізнесу;
- ускладнення управління і загальної роботи фірми. Необхідність мати або підготувати кваліфіковані і, як правило, вузькоспеціалізовані кадри із знанням особливостей ринків відповідних країн і регіонів, що володіють іноземними мовами, знайомих із специфікою ведення переговорів, запитами і перевагами зарубіжних споживачів;
- необхідність модифікації та адаптації товарів до вимог зовнішнього ринку;
- високі ризики закордонної діяльності;
- складність пошуку закордонних партнерів;

- високі бар'єри та широкий набір захисних заходів закордонних держав, які перешкоджають проникненню закордонних товарів та послуг. Антидемпінгове законодавство та ін..

Отже, зовнішня торгівля за основними товарними групами машинобудівної продукції залишається нестабільною та суттєво залежить від коливань попиту та від крупних контрактів окремих підприємств. Послаблення позицій вітчизняних товаровиробників машинобудівної продукції посилює роль імпорту даної продукції з суттєвим зменшенням експорту. На вітчизняному ринку машинобудівної продукції є помітною тенденція стрімкого падіння попиту на нову техніку, на користь ремонту тієї, що є в наявності [28].

Вітчизняним машинобудівним підприємствам слід спрямувати свою діяльність на виробництво товару, який є конкурентоспроможним на зовнішніх ринках, що в свою чергу, збільшить обсяги експорту та підвищить ефективність ЗЕД [100].

Встановлено, що для ефективного розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств необхідним є проведення зовнішньоекономічної діяльності. Проте, конструктивний аналіз статистичних даних, вивчення ряду літературних джерел, свідчать про велику кількість машинобудівних підприємств, які не мали позитивного результату при діяльності в напрямі ЗЕД. Так, у 2011 році із 10746 вітчизняних машинобудівних підприємств в напрямі ЗЕД працювало 6537, проте позитивні результати отримали менше третини (рис. 1.3). При цьому у розвинених країнах, кількість позитивних результатів ЗЕД машинобудівних підприємств, за різними підрахунками, коливається в межах 45 – 70%.

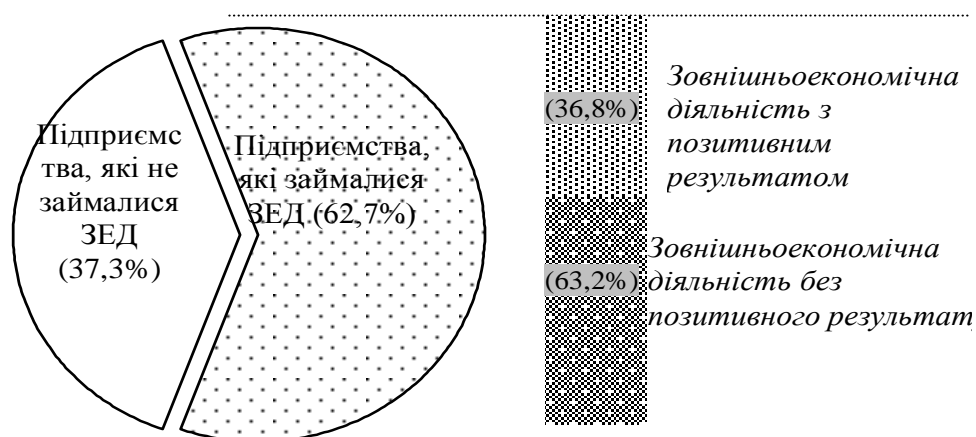

Рис. 1.3. Наявність та результативність ЗЕД машинобудівних підприємств України у 2011 р.

Щодо функціонування машинобудівної індустрії, питома вага якої є найбільшою в промисловому комплексі України, то є Укази та Послання Президента, де зазначено основні проблеми цієї галузі. Але не зважаючи на пріоритетність для держави даної галузі промисловості, немає жодної конкретної програми діяльності підприємств у напрямку забезпечення ЗЕД. В більшості нормативно-правових актів, наукових досліджень описується стан промисловості, але відсутні конкретні пропозиції щодо його покращення. Держава визнає факт невідповідності вітчизняної промисловості світовим потребам, а вирішення питань подолання цієї невідповідності залишається об'єктом діяльності керівників кожного окремо взятого підприємства.

На даному етапі розвитку економіки машинобудівні підприємства знаходяться під впливом центральної системи управління ЗЕД, оскільки не мають можливості самостійно, незалежно від держави забезпечити їх реалізацію. Це пояснюється тим, що для більшості підприємств галузі характерними є державні дотації та субсидії, що робить їх фактично залежними від адміністративної системи. Крім того, на державному рівні доволі часто не обґрунтовано забороняються перспективні іноземні інвестиційні програми для цієї сфери промисловості. Усе це посилює втрату конкурентоспроможності української продукції на світових ринках, оскільки немає доступу до

фінансових, технічних та інформаційних ресурсів. Продукція машинобудівної галузі України користується попитом на ринку, але значно поступається за своїми характеристиками аналогічній продукції іноземного виробника. Оскільки Україна прагне створювати умови до розвитку економіки, то вона повинна забезпечити відповідний рівень розвитку однієї із своїх пріоритетних галузей промисловості, яка є базою функціонування усіх інших сфер діяльності.

Починаючи з 2008 р. Україна дещо зміцнила свої позиції на міжнародній арені, проте все ще потрібно багато працювати для покращення темпів економічного зростання (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Зовнішня торгівля України продукцією машинобудування 2001-2010 рр
(складено автором за даними [88-89])

Показники Роки	Машини, устаткування т механізми; електротехнічне устаткування; звукозаписувальна та відтворювальна апаратура	Засоби наземного, повітряного та водного транспорту		
	Вартість, тис. ол. США	Питома вага групи в загальному обсязі, у %	Вартість, тис. ол. США	Питома вага групи в загальному обсязі, у %
2001				
Експорт	1714241,35	10,54	548707,69	3,37
Імпорт	2377878,05	15,07	746131,70	4,73
2002				
Експорт	1758609,21	9,79	6893335,43	3,84
Імпорт	2502043,63	14,74	1021519,26	6,02
2003				
Експорт	2326053,66	10,08	984055,52	4,26
Імпорт	3478255,29	15,11	1874262,83	8,14
2004				
Експорт	3030986,36	9,28	2037331,81	6,24
Імпорт	4740678,63	16,35	2493628,08	8,60
2005				
Експорт	2841800,99	8,29	1655874,59	4,83
Імпорт	6342271,65	17,55	3219711,33	8,91
2006				
Експорт	3330484,4	8,7	2081099,3	5,4
Імпорт	7873428,5	17,5	5147086,0	11,4
2007				
Експорт	4976564,2	10,1	3304679,1	6,7

Імпорт	10571703,1	17,4	6216563,3	13,5
2008				
Експорт	5036782,4	11,6	350897,6	4,8
Імпорт	11597703,5	18,6	6297863,3	13,4
2009				
Експорт	6523525,6	11,8	456235,6	5,2
Імпорт	12356212,7	19,5	7135623,5	14,3
2010				
Експорт	6725625,5	12,1	562315,3	5,3
Імпорт	13265982,4	20,1	7852643,6	14,8

На сьогодні обсяг імпорту продукції машинобудування більш як в 2,4 рази перевищує обсяг її експорту. Частка імпортової продукції у внутрішньому споживанні досягла 57,8%, а власного виробництва – 42,2%. Темпи імпорту значно випереджають темпи експорту, що негативно впливає на торговельний баланс та збільшує його від’ємне сальдо. Відповідно зростає і частка машинобудівної продукції в загальному імпорті товарів країни з 19,8% у 2001 р. до 31,3% у 2008 р., а частка експорту за цей період зросла з 13,91% до 16,4%, тоді як у розвинутих країнах світу, машинобудування, зазвичай, визначає їх експортний потенціал і забезпечує в середньому від 32 до 40% всього експорту [63].

Українське машинобудування значною мірою залежить від постачання комплектуючих з країн СНД, що склалося ще за часів існування Союзу. Частка імпортних компонентів у продукції машинобудування становить 41 % (у Франції - 20,5%, Японії - 14%, США - 9,5%) [93]. Таким чином, одне з головних завдань машинобудівного комплексу – зменшення залежності від інших країн шляхом розвитку власного виробництва машинобудівної продукції та її комплектуючих, що дасть змогу вистояти в сучасних умовах функціонування та зайняти конкурентні позиції на ринку.

У 2005 р. продукція машинобудування експортувалася до 80 держав світу, передусім Росії, Німеччини, Туркменістану, Індії, Китаю – до 70% загального

обсягу. Проте неповна відповідність продукції машинобудування сучасним міжнародним стандартам обмежує її експортні можливості [121].

Отже перед підприємствами машинобудівного комплексу постають проблеми підвищення конкурентоспроможності продукції, оскільки вітчизняна продукція не користується попитом як на внутрішньому ринку, через недовіру споживачів якості продукції національного виробника, так і на зовнішньому.

За умов зростання імпорту машинобудівної продукції нагального значення набувають питання поширення доступу українських промислових товарів на міжнародні ринки, що досягається шляхом пошуку цільового ринку збуту машинобудівної продукції. Так, наприкінці 2005 року Україна та ЄС уклали окремий план дій щодо вільного переміщення промислової продукції, який передбачає приєднання України з 2011 р. до Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислової продукції (АСАА). Втілення цієї домовленості дасть змогу безкоштовно постачати вітчизняні промислові вироби до країн-членів ЄС, Європейської економічної зони, а також Середземномор'я без проходження додаткових процедур тестування на відповідність стандартам ЄС [61].

У Посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного зростання та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» зазначено, що при визначенні стратегії розвитку слід враховувати нову геополітичну ситуацію. Потрібно враховувати і глобальну тенденцію переходу до багатополюсного світового співтовариства, де основою взаємодії держав та їх економік має стати регіональна інтеграція. Водночас пріоритетність інтеграції України в ЄС не повинна вступати в суперечність з іншими стратегічними напрямками зовнішньополітичної та економічної діяльності держави. Тому зберігають своє значення розвиток та поглиблення взаємовигідних зв'язків з Росією та США. Активно розвиватимуться відносини з країнами СНД, Центральної та Південно-Східної Європи, іншими регіонами світу [60].

Згідно з «Постановою КМУ від 18 квітня 2006 р. № 516 «Про затвердження Державної програми розвитку машинобудування на 2006-2011 роки» уряд визначає ряд важливих проблем цієї перспективної галузі [60], які можна згрупувати за рівнем виникнення проблеми (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Характеристика проблем машинобудівної галузі за рівнем їх виникнення (узагальнено автором за даними [160])

Рівень виникнення проблеми	Характеристика проблеми
Рівень держави	<ul style="list-style-type: none"> • недосконалість законодавчої системи; • недостатня кількість інвестицій в галузь; • недостатня інноваційна активність галузі; • загострення кадрової проблеми; • зростання вартості ресурсів; • недосконалість механізму кредитування; • недостатня платоспроможність споживачів продукції;
Рівень підприємства	<ul style="list-style-type: none"> • потужності галузі морально та фізично застарілі; • застарілість основних фондів; • необхідність оптимального структурування організаційно-економічного та науково-технічного потенціалу; • невідповідність виробничих потужностей підприємства потребам ринку; • невисока конкурентоспроможність продукції; • недостатньо розвинута маркетингова діяльність; • нерозвиненість інфраструктури ринку; • повільно адаптація підприємств до роботи в ринкових умовах.

Основною проблемою розвитку машинобудівної галузі в напрямку ЗЕД є недосконалість законодавчої бази і незважаючи на велику кількість укладених міжнародних договорів, через недосконалість законодавства виникає ряд перешкод на шляху виходу підприємства на зовнішній ринок.

Гальмівним для розвитку машинобудування є невеликі обсяги інвестицій. Основними джерелами інвестицій у цій галузі є власні кошти – близько 70%, кредитів банків – 10% та кошти державного бюджету – лише 5% [160]. В 2008 році сума інвестицій в основний капітал підприємств склала майже 6,2 млрд. грн., що складає 8% від сукупних інвестицій в промисловість України. Підвищення інвестиційної активності машинобудівної галузі призведе до покращення фінансових результатів діяльності та підвищення конкурентоспроможності продукції [125].

Машинобудівна галузь характеризується й низькою інноваційною активністю, основною причиною чого є незначні обсяги фінансування. Лише 20% машинобудівних підприємств визначено Держкомстатом як інноваційно-активні [63]. При цьому підвищення технологічного рівня продукції вітчизняного машинобудування є надзвичайно важливим для розвитку економіки України. Істотно позначилось на інноваційній діяльності зменшення кількості науковців, зниження рівня їх кваліфікації.

Останнім часом на підприємствах спостерігається загострення кадрової проблеми (зменшення кількості та рівня кваліфікації науковців і виробничо-технологічного персоналу, середній вік працівників на багатьох машинобудівних підприємствах перевищує 55 років).

Великими темпами зростає вартість ресурсів необхідних для виробництва машинобудівної продукції.

Існує проблема недосконалості механізму середньо-та довгострокового кредитування виробників і споживачів продукції та високі ставки кредитування.

Недостатня платоспроможність споживачів продукції.

Існуючі в галузі машинобудування виробничі потужності морально та фізично застаріли (75% обладнання експлуатується понад 20 років, використовуються ресурсномісткі технології) і не спроможні забезпечити необхідний обсяг виробництва. Майже на всіх підприємствах галузі відмічається застарілість основних фондів, їх низький технологічний рівень, відсутність обладнання, придатного до переналагодження без значних витрат для впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Існує гостра необхідність оптимального структурування організаційно-економічного та науково-технічного потенціалу підприємств, формування замкнутих макротехнологічних галузеутворювальних комплексів, які б давали можливість конкурувати на світових ринках.

Виробничі потужності підприємства не відповідають існуючим потребам ринку, що призводить до їх фінансової неефективності.

Більшість видів продукції машинобудівної галузі мають не високу конкурентоспроможність як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому, і досягається переважно за рахунок низької ціни.

Недостатньо розвинута маркетингова діяльність підприємств, що є досить важливим при виході підприємства на зовнішні ринки збуту.

Серед проблем слід відмітити й нерозвиненість інфраструктури ринку. Адже машинобудівна продукція є переважно продукцією довгострокового користування і потребує не тільки ретельної передпродажної підготовки, але й розвитку сервісних центрів, станцій технічного обслуговування, дистрибуторських систем тощо.

Спостерігається повільна адаптація підприємств машинобудування до роботи в ринкових умовах.

На наш погляд, доцільним є виділення ще однієї проблеми розвитку машинобудівної галузі, а саме недостатній захист підприємств машинобудівної галузі від негативного впливу зовнішнього середовища, який досягається за рахунок забезпечення належного рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Згідно фінансових результатів діяльності підприємств, слід відзначити, що навіть в до кризовий період, третина усіх машинобудівних підприємств України були збитковими [63]. Це означає, що кризовий стан вітчизняних машинобудівних підприємств, окрім зовнішніх факторів є наслідком недосконалої системи управління, відсутності чіткої стратегії розвитку і стабілізаційної політики, а також недосконалою системою забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств.

Під час роботи у напрямку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств керівництво повинно вирішувати проблему того, що може запропонувати те чи інше підприємство зовнішньому ринку із своєї

продукції, крім того доцільно проаналізувати потенційні можливості для задоволення виявленого споживчого попиту шляхом виробництва товарів іншого асортименту, номенклатури, та якості за наявного ресурсного та виробничого потенціалу підприємства.

Для усіх підприємств галузі в контексті загальнодержавної стратегії важливим напрямком підвищення економічної стійкості та економічного зростання є орієнтація підприємств на зовнішньоекономічну діяльність яка відкриває перед машинобудівними підприємствами України великі можливості в розширенні каналів збуту, але разом з тим існує ряд небезпек та загроз, які суттєво впливають на стан економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємств вітчизняного машинобудування.

В результаті проведеного аналізу літературних джерел [13, 68-69, 71, 75, 77, 118, 129, 134, 140, 166] виявлено причини низького рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства (рис 1.4).

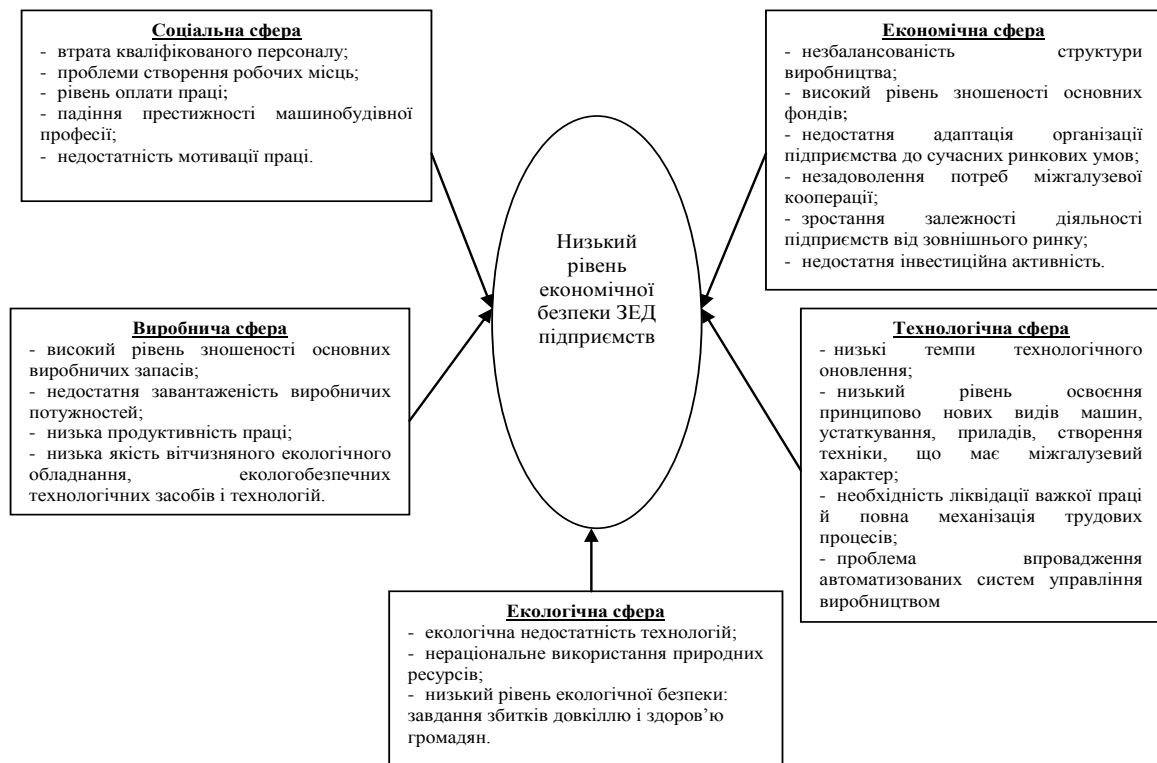

Рис 1.4. Причини низького рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств

Існування даних загроз чинить негативний вплив на розвиток машинобудівного сектору економіки, саме тому необхідно проводити ряд заходів із запобігання або попередження існуючих загроз (рис. 1.5).

Перелічені заходи із забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства дозволяють керівництву підприємства приймати конструктивні рішення з покращення стану економічної безпеки ЗЕД того чи іншого машинобудівного підприємства.

Отже, одна з пріоритетних в економіці країни галузей, яка має значний потенціал розвитку та є базою для інших галузей народного господарства є машинобудування. Проте, переважна більшість машинобудівних підприємств перебуває у нестабільному та навіть кризовому стані.

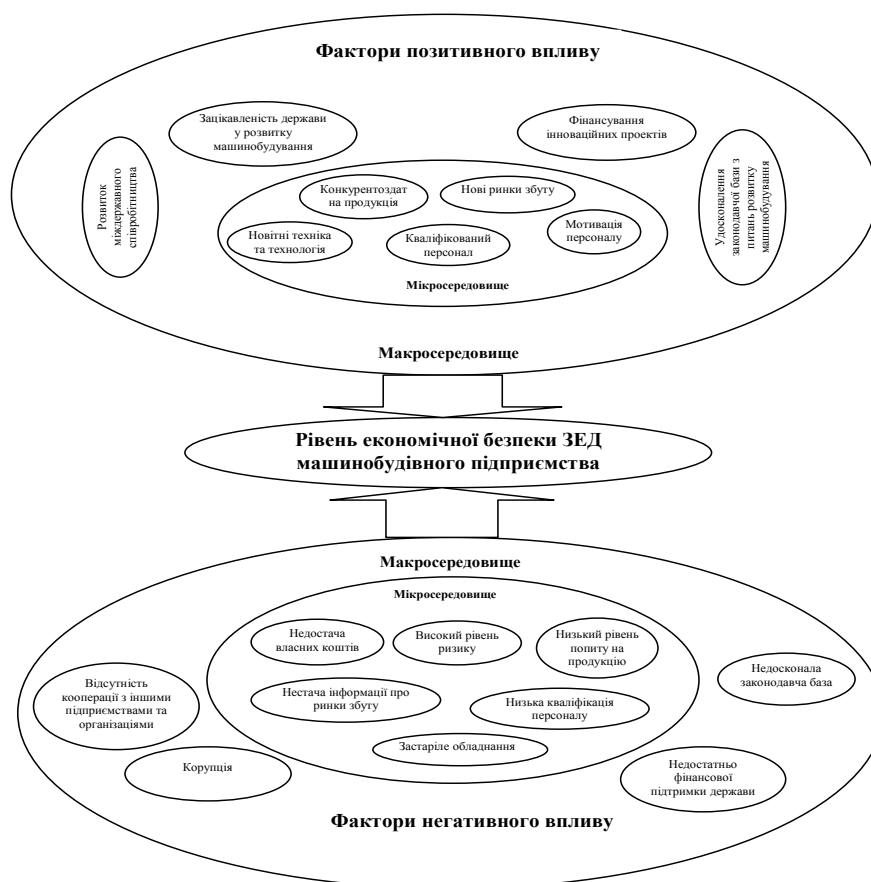

Рис. 1.5. Фактори впливу на рівень економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства

В дослідженні нами проведено аналіз основних проблем розвитку даної

галузі та виділено основну з проблем, а саме незадовільний стан економічної безпеки ЗЕД на вітчизняних машинобудівних підприємствах. В ході дослідження розроблено заходи із забезпечення належного стану економічної безпеки ЗЕД, що необхідно для прийняття управлінських рішень в умовах неповної визначеності ринкового середовища з метою забезпечення ефективного функціонування суб'єкта господарювання у ЗЕД.

На основі проведеного аналізу нами визначено, фактори та джерела, що чинять основну загрозу економічній безпеці ЗЕД машинобудівного підприємства. Таким чином необхідно розробити комплекс заходів з попередження та вирішення вище згаданих загроз.

1.3 Аналіз наукових підходів до забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств

Забезпечення стійкого зростання машинобудівних підприємств, стабільності результатів їх діяльності, досягнення цілей, що відповідають інтересам власників і суспільства в цілому не можливі без розробки й проведення самостійної стратегії, що в сучасній економіці визначаються наявністю ефективної системи їх економічної безпеки, адже належний стан економічної безпеки є важливим бар'єром на шляху негативного впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства.

Як вже визначалось, покращення темпів економічного зростання сучасних машинобудівних підприємств можливе при організації роботи підприємства у напрямку зовнішньоекономічної діяльності, саме тому керівництво підприємства повинно ретельно слідкувати за належним станом економічної безпеки. Саме стан економічної безпеки машинобудівних підприємств багато в чому обумовлює ефективність їх діяльності в ринковій економіці, що призводить до необхідності розгляду проблем забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємств машинобудівної галузі.

Не зважаючи на тісний взаємозв'язок економічної безпеки підприємства і зовнішньоекономічної діяльності, основні теоретичні та практичні аспекти цих двох понять формувалися здебільшого ізольовано один від одного.

Термін зовнішньоекономічна діяльність підприємства є загальноприйнятим поняттям, яке регламентовано законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудованої на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [49].

Усвідомлюючи необхідність та прагнучи удосконалення в цілому економічної безпеки ЗЕД підприємства в сьогоdnішньому її вигляді з урахуванням сучасної вітчизняної економіки, управлінських особливостей керівників та працівників українських машинобудівних підприємств, автор розпочав з удосконалення її понятійного апарату, що є необхідним для виконання подальших наукових досліджень і розробок з проблем економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств.

Останнім часом значно зростає значення досліджень з економічної безпеки підприємства. Ринковий тип орієнтування, самофінансування підприємств, а також велика кількість небезпек та ризиків змушують шукати такі способи забезпечення економічної безпеки ЗЕД, які б зорієнтували діяльність підприємств на досягнення ринково орієнтованих цілей підприємства, для деталізації яких необхідно проводити маркетингові дослідження.

Спочатку в управлінській діяльності термін економічна безпека стосовно окремо взятого підприємства вживався як певний критерій, що характеризує захищеність інформаційних ресурсів суб'єкта господарської діяльності, його комерційної таємниці, забезпечення конфіденційності внутрішньої документації, а також майнової і фізичної захищеності підприємства та його співробітників [13, 17, 30, 141, 142].

Така точка зору існувала в наукових працях кінця 90-х років минулого століття та на початку 2000-х років.

Необхідно відзначити, що даний підхід до визначення економічної безпеки підприємства практично не відображає економічної сутності цього поняття. Адже наявність матеріально-фізичної та інформаційної захищеності підприємства не завжди свідчить про те, що воно перебуває в безпеці як суб'єкт господарської діяльності. Подібне розуміння сутності економічної безпеки підприємства зовсім не враховує такі важливі фактори стійкої діяльності господарюючого суб'єкта як наявність фінансової залежності, ефективність виробничої діяльності, конкурентоздатність, ринкова позиція та інше.

Існування цілого ряду ринкових, політичних, управлінських та інших факторів, здатних вивести підприємство зі стану рівноваги й призвести до його банкрутства, обумовлює об'єктивну необхідність формування комплексного розуміння економічної безпеки підприємства. На сьогоднішній день поняття економічної безпеки розглядається значно ширше. У вітчизняній і закордонній науковій літературі сформувалося кілька загальних поглядів (підходів) на її сутність.

У результаті систематизації наявних у літературних джерелах визначень поняття економічної безпеки підприємства нами згруповано їх за сутністю (змістом), що вкладається в цей термін (рис. 1.7).

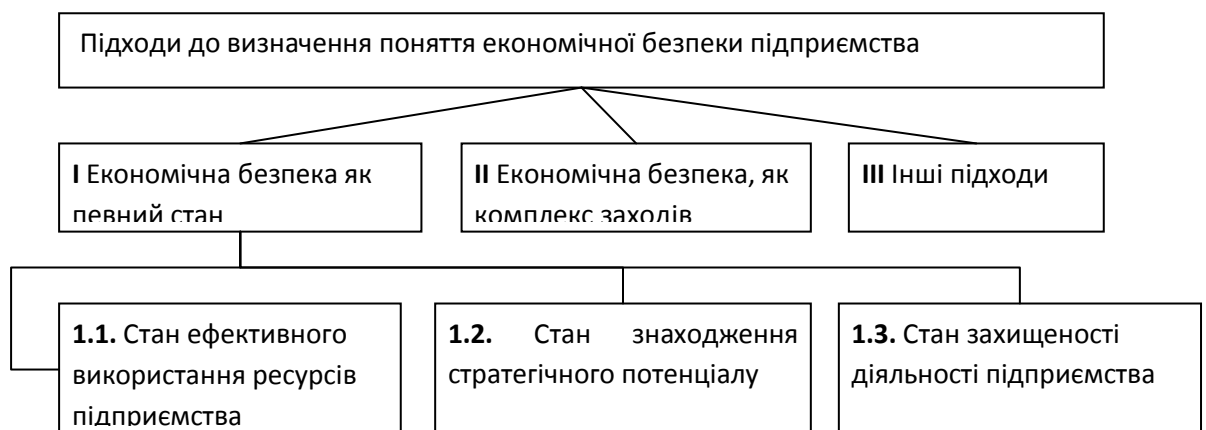

Рис.1.7. Підходи до визначення поняття економічна безпека підприємства

Розглянемо, які варіанти визначень існують у межах кожного з виділених нами підходів.

I. Економічна безпека як певний стан. Нами виділено три різновиди даного підходу до визначення економічної безпеки підприємства.

1.1. Економічна безпека, як стан ефективного використання ресурсів підприємства. У рамках даного підходу існують такі варіанти розуміння поняття економічна безпека підприємства.

Покропивний С.Ф [35] під економічною безпекою підприємства розуміє становище найбільш ефективного використання ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства на теперішній час і в майбутньому.

Ілляшенко С.М. [55] розуміє під економічною безпекою підприємства стан ефективного використання ресурсів підприємства і існуючих ринкових можливостей, який дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, і забезпечує його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії.

Олейников Є.А. [117] – визначає як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні і в майбутньому.

Корієнко А.В. [78] – розуміє як стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого реальні та/або можливі збитки виявляються нижчим за встановлені підприємством межі.

У подібному розумінні безпеки акцент робиться не на відсутність загроз, а на забезпеченні високого рівня економічного потенціалу підприємства шляхом організації найбільш ефективної роботи всіх його підрозділів.

Наведене вище визначення економічної безпеки підприємства безсумнівно свідчить про масштабний і комплексний підхід до даного поняття. Такий підхід більш чітко визначає основні умови забезпечення економічної безпеки підприємства, які визначаються рівнем ефективності використання

наявних у підприємства ресурсів у розрізі всіх сфер його господарської діяльності. Однак у межах даного підходу основна увага зосереджена на внутрішньому середовищі підприємства, разом з тим упускаються з виду багато факторів зовнішнього впливу, характер і динаміка розвитку соціально-економічного і ринкового середовища функціонування підприємства, які здебільшого й визначають як наявність корпоративних ресурсів, так і ефективність його використання.

Наприклад підприємство не може мати в своєму розпорядженні певні ресурси через недостатню передбачливість вимог сучасного стану галузевого ринку. Також ефективність використання ресурсів на підприємстві багато в чому визначається існуючим станом галузі й взагалі макроекономічного середовища. Збільшення завантаження виробничих потужностей, що свідчить, здавалося б, про ефективне використання виробничої техніки, і активна інвестиційна політика підприємства можуть бути абсолютно неприйнятні, якщо галузевий ринок перебуває у стані спаду економічної активності.

1.2. Економічна безпека підприємства як стан знаходження стратегічного потенціалу. В рамках цього підходу виділяють такий варіант розуміння поняття економічна безпека підприємства.

Соколенко Т.М [140] визначає економічну безпеку підприємства, як стан, при якому стратегічний потенціал підприємства знаходиться поблизу границь адаптивності, а погроза втрати економічної безпеки наростає в міру наближення ступеня адаптивності стратегічного потенціалу до граничної зони.

1.3. Економічна безпека як стан захищеності діяльності підприємства. В межах даного підходу розрізняють такі варіанти розуміння поняття економічна безпека підприємства.

Ковальов Т. і Сухорукова Т. [77] під економічною безпекою підприємства розуміють стан захищеності діяльності підприємства від негативного впливу зовнішнього оточення, а також визначають її, як здатність своєчасно усунути

різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не відбиваються негативно на його діяльності.

Бендіков М. [10] – як стан захищеності науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу підприємства від прямих (активних) або непрямих (пасивних) загроз.

Воронович Л.М [36] – як стан незалежності суб'єктів підприємницької діяльності від недобросовісної конкуренції підприємств-монополістів, непередбачуваних договорами дій підприємств-постачальників і торгівельних організацій, від нераціональної економічної і правової політики держави та інших чинників, яка дає змогу привласнювати більшу частину законних прибутків.

Дубецька С.П. [33] – пропонує розглядати економічну безпеку підприємства як стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору його стійкості (самовиживання) та розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, непередбачуваних дій та складно прогнозованих чинників.

Лянний Г. [91] – визначає економічну безпеку підприємства, як стан захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізаційних чинників.

Колосов А.В. [37] – розглядає поняття економічної безпеки як стан захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки.

Незважаючи на те, що поняття безпека дійсно передбачає відсутність небезпеки, тобто будь-яких загроз, подібний підхід до визначення економічної безпеки підприємства, з погляду автора, не зовсім вірний. Основною метою функціонування суб'єкта господарської діяльності є максимізація прибутку, оптимізація роботи всіх його функціональних і структурних елементів. Тому економічна безпека підприємства повинна передбачити не лише усунення загроз (ризиків) і пристосування до зовнішніх економічних умов, а, насамперед, господарську еволюцію підприємства як системи, реалізацію грамотної

стратегії економічного зростання, підвищення економічного потенціалу підприємства з урахуванням ризиків, загроз і тенденцій зовнішнього середовища. Недалекоглядність такого розуміння безпеки підприємства полягає також в тому, що воно припускає відсутність загроз господарської діяльності в даний момент часу. Це може бути обумовлено сприятливою ринковою кон'юнктурою, у той час як, наприклад, низька фінансова стійкість підприємства, технологічна відсталість і високий ступінь зносу основних виробничих фондів не виключають імовірність банкрутства суб'єкта господарської діяльності при незначній зміні параметрів зовнішнього середовища.

II Економічна безпека як комплекс заходів. В рамках цього підходу існують такі варіанти розуміння поняття «економічна безпека».

Раздина Є [129] визначає економічну безпеку як комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості господарюючих суб'єктів за умов ринкової економіки, які захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів.

Капустін Н. [70] – як сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів.

В межах даного підходу до визначення поняття «економічна безпека» основна увага зосереджена на комплексі заходів та сукупності певних чинників, що не враховує необхідність запобігання внутрішнім та зовнішнім загрозам підприємства. Саме тому другий підхід є дещо обмеженим і не повним, так як упускає із виду ряд важливих факторів діяльності підприємства.

III Інші підходи. Крім розглянутих вище основних підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства, наведемо також такі.

Салли В.И. [135], Тимофеев Т.В., Наумова Л.Г. [65] розглядають економічну безпеку підприємства як стан, що визначається керівництвом і власниками підприємства як задовільний (прийнятний, бажаний, цільовий), що

може проявлятися у досягненні певного рівня виробництва та бажаного рівня економічних показників, і може підтримуватися протягом певного періоду часу.

Пілова Д.П [126] розглядає економічну безпеку як здатність підприємства досягти певної мети в умовах макросередовища та мікросередовища, що склалися.

Шемаєва Л.Г. [169] розглядає економічну безпеку підприємства, як здатність реалізації стратегічних економічних інтересів підприємства на основі використання можливостей зовнішнього та внутрішнього середовища із застосуванням продуктивної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища.

Аналізуючи розглянуті вище визначення можна зробити висновок, що стан економічної безпеки обмежується цілями або планами вищого керівництва (власників), що свідчить про певну суб'єктивність оцінки стану підприємства. З одного боку, подібне розуміння поняття економічної безпеки враховує особливості окремого підприємства, специфіку його діяльності, його місію та інші важливі фактори. З іншого боку, недоліком такого підходу можуть бути невірні сформовані плани та стратегії розвитку суб'єкта господарювання, що може привести підприємство та його керівництво до неправильних дій або неадекватної реакції на запобігання тих чи інших загроз та ризиків.

Козаченко Г.В. [75] розуміє під економічною безпекою підприємств міру гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза границями підприємства

Дане визначення характеризує фундаментальну ознаку економічної безпеки – відсутність протиріч інтересів, інакше кажучи, відсутність ознак кризового стану підприємства.

Подлужна Н.О. [128] визначає поняття економічної безпеки підприємства як характеристику системи, що само організовується та само розвивається, стан за якого економічні параметри дозволяють зберегти головні її властивості: рівновагу і стійкість при мінімізації загроз.

Незважаючи на різноманіття аспектів, у межах яких розглядається поняття економічної безпеки підприємства можна зробити висновок, що жодне із запропонованих визначень не можна спростувати або погодитися з ним повністю. Одні автори розглядають поняття економічної безпеки підприємств занадто широко та масштабно, в результаті чого стирається економічна сторона даного поняття, а інші – занадто вузько розуміють це поняття, що виключає можливість комплексного підходу до оцінки та забезпечення діяльності підприємства.

Проаналізувавши існуючі погляди на поняття економічної безпеки підприємства, доцільно запропонувати визначення, що чітко й у той же час найбільш повно відображало б її суть.

Насамперед, необхідно відзначити, що в найбільш широкому розумінні безпека означає відсутність будь-яких загроз існуванню об'єкта. Якщо говорити про економічну безпеку суб'єкта господарювання, дане поняття варто розуміти, як відсутність будь-яких економічних загроз його господарській діяльності. Поняття «безпека» є досить широке, і з метою звуження та конкретизації терміна «економічна безпека», необхідно відзначити кілька відмітних особливостей, які властиві саме цьому поняттю.

1. Загрози повинні носити суто економічний характер, тобто настання тієї чи іншої події повинні призводити до певних економічних наслідків;
2. Визначитися із масштабом та силою загроз, тобто обмежитися тими несприятливими подіями і факторами настання яких може істотно вплинути на результати господарської діяльності підприємства;
3. Необхідно визначити перелік як зовнішніх так і внутрішніх джерел економічних загроз.

Проте, господарська діяльність настільки широка та комплексна, що будь-які природні, соціальні, політичні та екологічні фактори, що на перший погляд не мають економічного характеру, можуть призвести до економічних втрат для даного підприємства. Наприклад повінь або інше стихійне лихо може

викликати майнові втрати для того чи іншого підприємства. Отже причини й джерела економічних загроз та небезпек можуть носити різний характер. Іншими словами, визначення економічної безпеки підприємства передбачає оцінку абсолютно всіх, не залежно від характеру, джерела та сили впливу, зовнішніх та внутрішніх загроз, а це практично не можливо і не доцільно, адже повна відсутність загроз, навіть катастрофічних за своєю силою, є нереальним для життєдіяльності підприємства. Таке багатогранне уявлення економічної безпеки виключає взагалі можливість існування такого стану.

Таким чином економічну безпеку підприємства доцільно розглядати в певному цільовому аспекті, тобто відносно чітко обмеженої групи загроз та негативних явищ, що створюють найбільшу небезпеку роботі підприємству.

Перелік таких загроз можна згрупувати у дві основні групи:

- непередбачувані та незалежні від роботи підприємства форс-мажорні обставини, величина настання таких обставин не значна й істотно не змінюється в межах тривалого періоду часу, такі загрози найчастіше обумовлені природними, географічними, політичними й іншими глобальними й природними факторами;

- системні, прогнозовані, циклічні загрози, які визначаються ринковими, макроекономічними, науково-технічними зовнішніми факторами, а також ефективністю організації виробничо-господарської діяльності й управління підприємством, масштаб та імовірність настання таких загроз постійно, що вимагає своєчасної адаптації з боку підприємства.

Попередження настання першої групи загроз чи відповідна адаптація до них з боку окремого суб'єкта господарської діяльності або взагалі неможлива, або носить одноразовий характер.

Друга група небезпечних факторів постійно змінюється і не тільки піддається аналізу й прогнозуванню, але і вимагає певних дій. Як відомо, структура й обсяг галузевого ринку, конкурентні переваги його учасників, умови оподаткування, кон'юнктура фінансового ринку піддаються різного роду

змінам, які необхідно постійно враховувати в безперервному процесі планування й організації виробничо-господарської діяльності підприємства. Саме ці фактори: зовнішні (які потребують відповідної і своєчасної адаптації) і внутрішні (що залежать від раціональності використання наявних ресурсів, адекватності стратегії підприємства) є предметом дослідження й аналізу господарської діяльності підприємства. Економічну безпеку підприємств доцільно оцінювати щодо наявності групи зовнішніх кон'юнктурних та внутрішніх факторів, що породжують загострення протиріч і загрожують життєдіяльності підприємства як господарської системи.

На основі існуючих визначень та з урахуванням особливостей ЗЕД підприємства, які полягають в економічних відносинах з іноземними підприємствами, пропонуємо визначати *економічну безпеку ЗЕД* підприємства, як стан найбільш ефективного використання його ресурсів для стабільного функціонування на міжнародному ринку та здатність протистояти впливу небезпечних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища з метою забезпечення ефективних взаємовідносин суб'єктів господарської діяльності як на території України, так і за її межами.

Виходячи з визначення, варто зазначити, що належний стан економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства досягається при найбільш ефективному використанні ресурсів, що знаходяться в розпорядженні підприємства, а також при відповідності напряму розвитку суб'єкта господарської діяльності основним тенденціям зовнішнього середовища.

Запропоноване визначення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства дозволяє:

При цьому слід відзначити, що для забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємства необхідно проводити комплекс заходів спрямованих на забезпечення захисту підприємства від негативного впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, зокрема: розробляти та випускати

конкурентоспроможну продукцію, створювати стабільний попит, забезпечувати фінансову стійкість та економічну стабільність підприємств, а також нормативну та правову захищеність, збереження комерційної таємниці, забезпечувати підприємство компетентним керівництвом та персоналом, залучати інвестиції для розвитку галузі, оновлювати технологію виробництва, проводити інноваційну діяльність, займатись розвитком інфраструктури ринку, тощо.

До зовнішніх загроз і чинників, за визначенням Лянного Г., належать: протиправна діяльність кримінальних структур, конкурентів, фірм і фізичних осіб, що займаються промисловим шпигунством або шахрайством, неспроможність ділових партнерів, раніше звільнених за різну провину співробітників підприємства, а також правопорушення з боку корумпованих елементів з представників правоохоронних органів і органів контролю. До внутрішніх загроз і чинників належать дії пасивності (у тому числі умисні і ненавмисні) співробітників підприємства, що суперечать інтересам його комерційної діяльності, наслідком яких може бути нанесений збиток компанії, витік або втрата інформаційних ресурсів, підрив ділового іміджу підприємства, виникнення проблем у взаємостосунках з реальними та потенційними партнерами, конфліктних ситуацій з конкурентами, правоохоронними органами тощо.

Висновки до розділу 1

Матеріали першого розділу присвячені дослідженню проблем розвитку вітчизняного машинобудівного комплексу. Досліджено основні фактори впливу на рівень економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств.. Обґрунтовано необхідність урахування впливу зовнішньоекономічної діяльності підприємства на рівень економічної безпеки підприємства..

1. Дисертанткою проаналізовано економічні аспекти економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств. Встановлено, що економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності є одним із дієвих важелів ефективної діяльності машинобудівних підприємств.

2. На основі аналізу статистичних даних доведено, що стан економічної безпеки вітчизняних машинобудівних підприємств на сучасному етапі перебуває на низькому рівні, має місце стійка тенденція до зменшення загальних загального рівня безпеки.

3. На основі порівняльного аналізу суті категорії «економічна безпека підприємства» встановлено, що науковці розглядають цю категорію здебільшого обмежено, не враховуючи зовнішніх факторів впливу. Запропоновано трактування поняття «економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств» як стан найбільш ефективного використання його ресурсів для стабільного функціонування на міжнародному ринку та здатність протистояти впливу небезпечних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища з метою забезпечення ефективних взаємовідносин суб'єктів господарської діяльності як на території України, так і за її межами.

4. Результати наукового дослідження, отримані в розділі 1, дають змогу перейти до удосконалення та розроблення нових науково-методичних підходів до економічного обґрунтування економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств

Основні наукові результати розділу опубліковані у роботах [195,197, 198, 199, 200].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЗЕД МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Особливості управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівних підприємств

На даному етапі розвитку економіки, функціонування будь-якого промислового підприємства не можливе без управління його господарською діяльністю. Саме через функцію управління відбувається процес координації дій основних суб'єктів господарювання на підприємстві, головною метою яких є досягнення поставлених цілей та виконання місії підприємства. Відомо, що управління являє собою цілеспрямований вплив управляючої системи на виконуючу та виявляється в ряді взаємопов'язаних між собою процесів підготовки, прийняття та організації виконання управлінських рішень.

Управління являє собою складну систему, яка складається з великої кількості взаємопов'язаних елементів. Поняття системи управління розглядається науковцями, як форма реалізації взаємодій й розвитку відносин управління, виражених у законах і принципах менеджменту, а також у меті, функціях, структурі, методах і процесі управління [149]. Управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства включає розроблення принципів формування і структуру організаційно-економічного механізму управління, функцій, управлінських рішень, які разом призводять до виконання основного завдання – ефективна та безперебійна робота підприємства.

Визначення принципів, за якими має бути сформовано організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства, дозволить більш глибоко дослідити зв'язок між

об'єктом та предметом дослідження, виділити недоліки вже існуючих механізмів та систем управління, які потребують пристосування до особливостей управління саме економічною безпекою ЗЕД машинобудівних підприємств.

На основі аналізу публікацій вже існуючих принципів управління [23, 39, 56, 82, 101-103, 105,115, 116, 150, 151] організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства має ґрунтуватися принципах, які пропонується розділити на дві групи: основні та загальні (рис. 2.1).

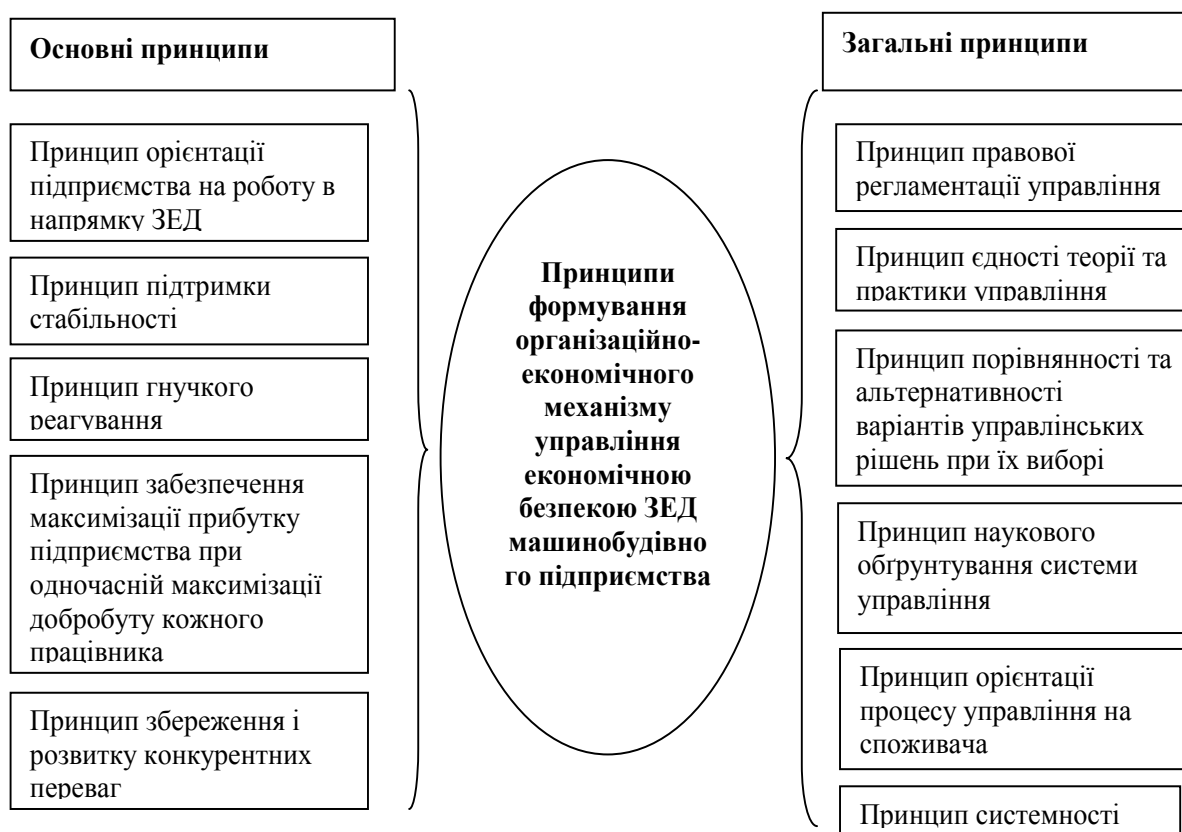

Рис. 2.1. Принципи формування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства

До основних принципів належать:

1. Принцип орієнтації підприємства на роботу в напрямку ЗЕД – передбачає орієнтацію підприємства на постійний пошук та використання нових методів для роботи в напрямку ЗЕД, ефективно використання потенціалу

підприємства в мінливих умовах зовнішнього середовища відповідно до обраної місії та стратегії діяльності підприємства. [105].

2. Принцип підтримки стабільності – передбачає забезпечення стабільної та ефективної роботи підприємства при настанні негативних та кризових явищ, тобто підтримка належного стану економічної безпеки на підприємстві. Цей принцип дозволить підприємствам, що працюють в напрямку ЗЕД забезпечувати безперебійну роботу незважаючи на фактори внутрішнього та зовнішнього середовища.

3. Принцип гнучкого реагування – передбачає гнучке реагування на зміну ринкових можливостей та загроз. Залежно від напрямку цих змін підприємство має оперативно перебудовувати свою діяльність, обираючи саме ті стратегії розвитку, які відповідають новій ситуації на ринку та наявному потенціалу. Принцип гнучкості реагування на зміну внутрішніх та зовнішніх умов діяльності є однією з основних умов виживання підприємства в ринковій та перехідній економіці, особливістю яких є нестабільність умов господарювання [56]. Саме нездатність врахування змін умов господарювання та пристосування до них, є основною причиною критичного стану багатьох вітчизняних машинобудівних підприємств.

4. Принцип забезпечення максимізації прибутку підприємства при одночасній максимізації добробуту кожного працівника [152] Як відомо, метою будь-якого підприємства (окрім некомерційного) є отримання прибутку. Проте отримання прибутку підприємством повинно проходити в тісній взаємозалежності та взаємоузгодженості з покращенням рівня добробуту кожного працівника зайнятого у господарській діяльності, адже ефективна робота працівників відбувається тоді, коли вони бачать результати своєї праці для себе, особливо коли ці результати сприяють підвищенню рівня їх добробуту.

5. Принцип збереження і розвитку конкурентних переваг – передбачає визначення сильних та слабких сторін діяльності підприємства, що дозволяє

формуванню стратегії діяльності та розвитку на основі їх прогнозування, що забезпечує підприємство довгостроковими конкурентними перевагами на ринку, сприяє більш ефективній роботі підприємства в обраному напрямку [56, 39].

Загальні принципи майже завжди є орієнтирами для діяльності будь-якого підприємства незалежно від обраних напрямів його діяльності та основних цілей. Саме тому пропонуємо перелік загальних принципів формування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства, а саме:

6. Принцип правової регламентації управління – забезпечує економіко-правове регулювання процесів управління підприємством з дотриманням всіх вимог законів та нормативних актів, які регламентують законність управління [85]. Даний принцип є актуальним, через недостатньо розвинену в країні законодавчу базу з питань зовнішньоекономічної діяльності підприємств і тому вимагає врахування цієї проблеми для ефективного функціонування підприємства.

7. Принцип єдності теорії та практики управління будь-яке управлінське рішення з питань економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства повинно відповідати логіці, принципам та методам управління та вирішувати одне з практичних питань [103, 39]. Отже, керівництво підприємства, приймаючи рішення про вибір напрямку діяльності підприємства, повинні розуміти, що даний процес не порушує принципів та методів управління, які є основою управління підприємства та необхідні для виконання його місії та досягнення цілей діяльності.

8. Принцип порівнянності та альтернативності варіантів управлінських рішень при їх виборі. Альтернативні варіанти управлінських рішень приводять у порівняння відповідно до таких факторів: часу, якості, методу отримання інформації, рівня освоєння, факторів ризику та невизначеності [105]. Проводячи діяльність в напрямку ЗЕД підприємство

повинно постійно приймати рішення про вибір однієї або кількох альтернатив діяльності і завжди брати до уваги можливість різного розвитку подій та враховувати це при відповідних розрахунках та висновках.

9. Принцип наукового обґрунтування системи управління – передбачає врахування при формуванні системи економічних законів та законів мислення, застосування наукових підходів, спрямованих на підвищення рівня стабільності системи управління [23, 152, 39]. Даний принцип дозволить підприємствам, що здійснюють діяльність в напрямку ЗЕД, шляхом використання наукових підходів до управління, підвищити рівень економічної безпеки ЗЕД підприємства та досягти реалізації намічених цілей.

10. Принцип орієнтації процесу управління на споживача – передбачає необхідність орієнтації підприємством своєї виробничо-збутової діяльності на задоволення цільових груп споживачів. При цьому основним елементом задоволення потреб споживачів є орієнтація на забезпечення належної якості продукції, що виготовляється, підлягає ремонту чи модернізації [56].

11. Принцип системності представляє підприємство, як систему, сукупність взаємопов'язаних елементів, зв'язок із зовнішнім середовищем. Системний підхід оснований на сукупності елементів, що знаходяться у взаємозв'язку та взаємодії один з одним, створюють певну єдність та цілісність, що дає змогу всебічно зважувати всі фактори та направляти механізми управління на досягнення цілей при їх постановці. [56] Організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства є складною, відкритою, цілісною та динамічною системою, яка постійно повинна адаптуватися до змін зовнішнього середовища зменшуючи його вплив на діяльність підприємства. До основних системних принципів відносяться [119]:

- цілісність – принципову неможливість зведення властивостей системи до суми властивостей її елементів; залежність кожного елемента, властивості і відношення до системи від його місця, функцій у середині цілого;

- структурність – можливість опису системи через визначення її структури;
- взаємозалежність системи і зовнішнього середовища – система формує і виявляє свої властивості в процесі взаємодії із середовищем;
- ієрархічність – кожний елемент системи може розглядатися як окрема система і може являти собою один із компонентів системи більш високого рівня;
- множинність описів кожної системи – через принципову складність кожної з них їх адекватне пізнання потребує побудови множини моделей, що описують певні аспекти системи.

Об'єднання наведених принципів у єдиний комплекс дозволяє розглядати організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства як відкриту, динамічну систему, яка може адаптуватися до різного роду змін та забезпечує тривале виживання і розвиток машинобудівного підприємства в нестабільному ринковому середовищі за рахунок постійного пошуку і використання існуючих та перспективних можливостей розвитку.

Виходячи із визначення поняття економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, запропонованого у п.1.3, управління економічною безпекою ЗЕД має будуватися на основі найбільш ефективного використання ресурсів підприємства. Саме тому встановлюючи свої цілі та завдання, керівництво підприємства аналізує наявні у підприємства ресурси та розподіляє їх так щоб досягти намічених цілей.

Ресурси підприємства – це ресурси, які забезпечують його функціонування з метою отримання результату діяльності. На основі проведеного аналізу літературних джерел [3, 7, 41-43, 101-104, 108] автором визначено групи ресурсів, необхідних для ефективного функціонування підприємства машинобудівної галузі (рис.2.3).

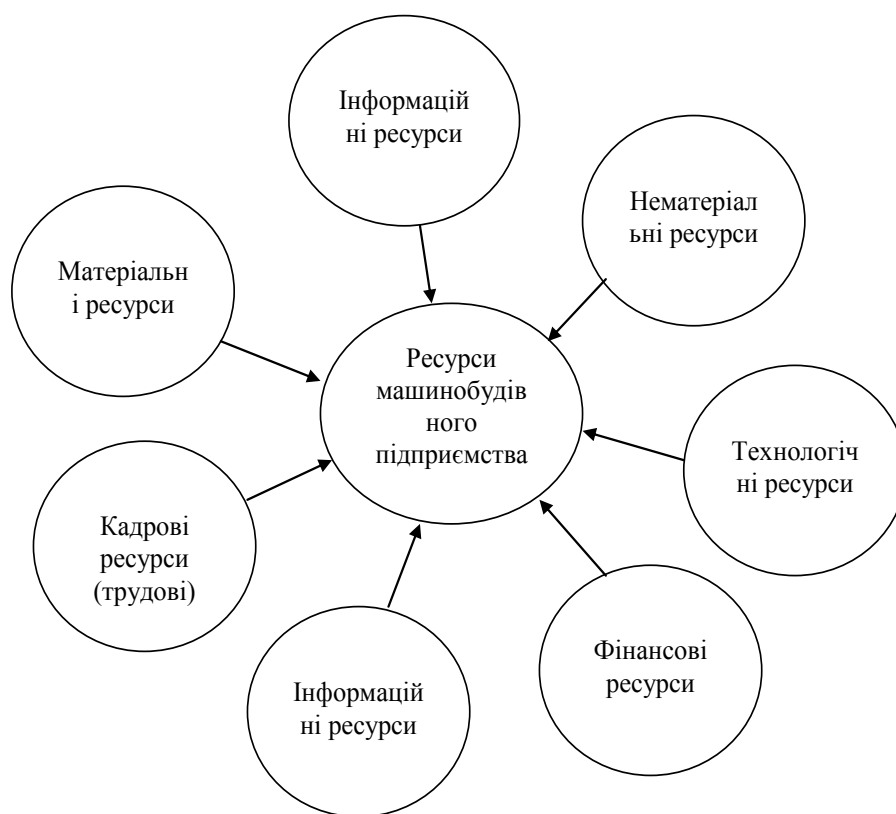

Рис. 2.3. Ресурси машинобудівного підприємства, необхідні для його функціонування

До матеріальних ресурсів відносяться основні та оборотні засоби виробництва, які використовуються (або можуть бути використані) у виробничому процесі та формують його матеріально-речову базу [108 с. 287]. Отже, це всі предмети та засоби праці, які використовуються у господарській діяльності підприємства для досягнення намічених цілей.

Нематеріальні ресурси – елементи виробничого потенціалу підприємства, для яких характерні відсутність матеріальної основи для здобування доходів та невизначеність розмірів майбутнього прибутку від їх використання; використовуються для сукупності об'єктів інтелектуальної власності [43 с. 206]. Нематеріальні ресурси включають: винаходи, промислові зразки, корисні моделі, комп'ютерні програми, раціоналізаторські пропозиції, тощо. Для машинобудівних підприємств, що працюють або планують працювати напрямку ЗЕД ці ресурси є досить важливими, адже при експортній орієнтації підприємства, необхідно задовольняти потреби споживачів

висококонкурентною машинобудівною продукцією, що неможливо без її постійного оновлення або удосконалення.

Інформаційні ресурси – це вся інформація, якою володіє керівництво підприємства і яку воно використовує для досягнення цілей своєї господарської діяльності. До інформації відносять всі данні, які підприємство отримує із внутрішнього та зовнішнього середовища. Проведення підприємством ЗЕД вимагає постійного аналізу відповідності зовнішніх вимог внутрішнім, тому процес отримання інформації є одним із найважливіших у проведенні господарської діяльності.

Технологічні ресурси – ресурси, які необхідні для забезпечення виробничого процесу підприємства. Технологічні ресурси включають сукупність процесів, правил, навичок, що використовуються при виготовленні продукції, виконанні робіт у будь-якій сфері виробничої діяльності [43 с. 207].

Кадрові (трудові) – сукупність постійних працівників, які мають необхідну професійну підготовку, необхідні знання та вміння для ефективного виконання певних функцій [43 с. 696].

Часові ресурси – фонд часу, який має підприємство для реалізації мети, задля якої воно працює [43 с. 208]. Для підприємств, які працюють в напрямку ЗЕД часові обмеження є однією з основних проблем. Адже проведення ЗЕД вимагає від підприємства тривалого часу для налагодження зовнішньоторговельних зв'язків, які включають роботу з постачальниками, збут продукції, дослідження ринку, прийняття управлінських рішень в обмежений термін тощо. Саме тому, вміння керувати часом та розумне його використання є однією з головних передумов стабільного та ефективного функціонування підприємства.

Фінансові ресурси – грошові кошти, якими розпоряджається керівництво підприємства. На відміну від вищенаведених ресурсів, які є важливими для діяльності підприємства, фінансові ресурси є головними. Це пов'язано з тим, що діяльність підприємства в напрямку ЗЕД потребує від підприємства значних

капіталовкладень. Тому значним обмеженням для підприємства, яке проводить або лише планує проводити роботу в напрямку ЗЕД є наявність саме цих ресурсів.

На основі аналізу ресурсів, керівництво підприємства розподіляє їх таким чином, щоб найкраще реалізувати власний потенціал. В результаті цих дій відбувається реалізація ще однієї функції управління, а саме – організаційної, адже віє правильної організації господарської діяльності залежить її ефективність. Враховуючи наявність ресурсів підприємства, керівництво обирає найбільш прийнятні методи управління, які реалізуються шляхом використання ресурсів управління.

В теорії та практиці управління виокремлюють такі методи управління [102, 115, 116]:

- Економічні – ґрунтуються на реалізації вимог економічних законів (фінансування, господарський розрахунок, ціноутворення тощо);
- Організаційно-правові – передбачають засоби юридичного впливу на відносини людей у виробництві. Формою реалізації та застосування даних методів є розподільсько-оперативне втручання, метою якого є розподіл та контроль зусиль учасників виробництва для виконання намічених цілей;
- Соціально-психологічні – ґрунтуються на мотиваційному впливі на учасників виробництва. Розрізняють такі способи мотивації: переконання, залучення, вселення, спонукання тощо.

Отже, виходячи з вище викладених визначень, можна зробити висновок, що для машинобудівних підприємств, які працюють в напрямку ЗЕД важливим є всі три методи управління, проте, на нашу думку найефективнішим є метод соціально-психологічного впливу, адже саме цей метод використовується для підвищення трудової активності працівників, що є найважливішим для ефективної та стабільної роботи підприємства.

Під механізмом забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства автором пропонується розуміти складову системи управління

підприємством, яка на основі обраної органами управління цілі щодо підтримки або підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД шляхом використання наявного потенціалу підприємства, забезпечує реалізацію поставленої мети та призводить до стабільної та ефективної роботи підприємства.

Розглянемо схему формування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства (рис.2.2).

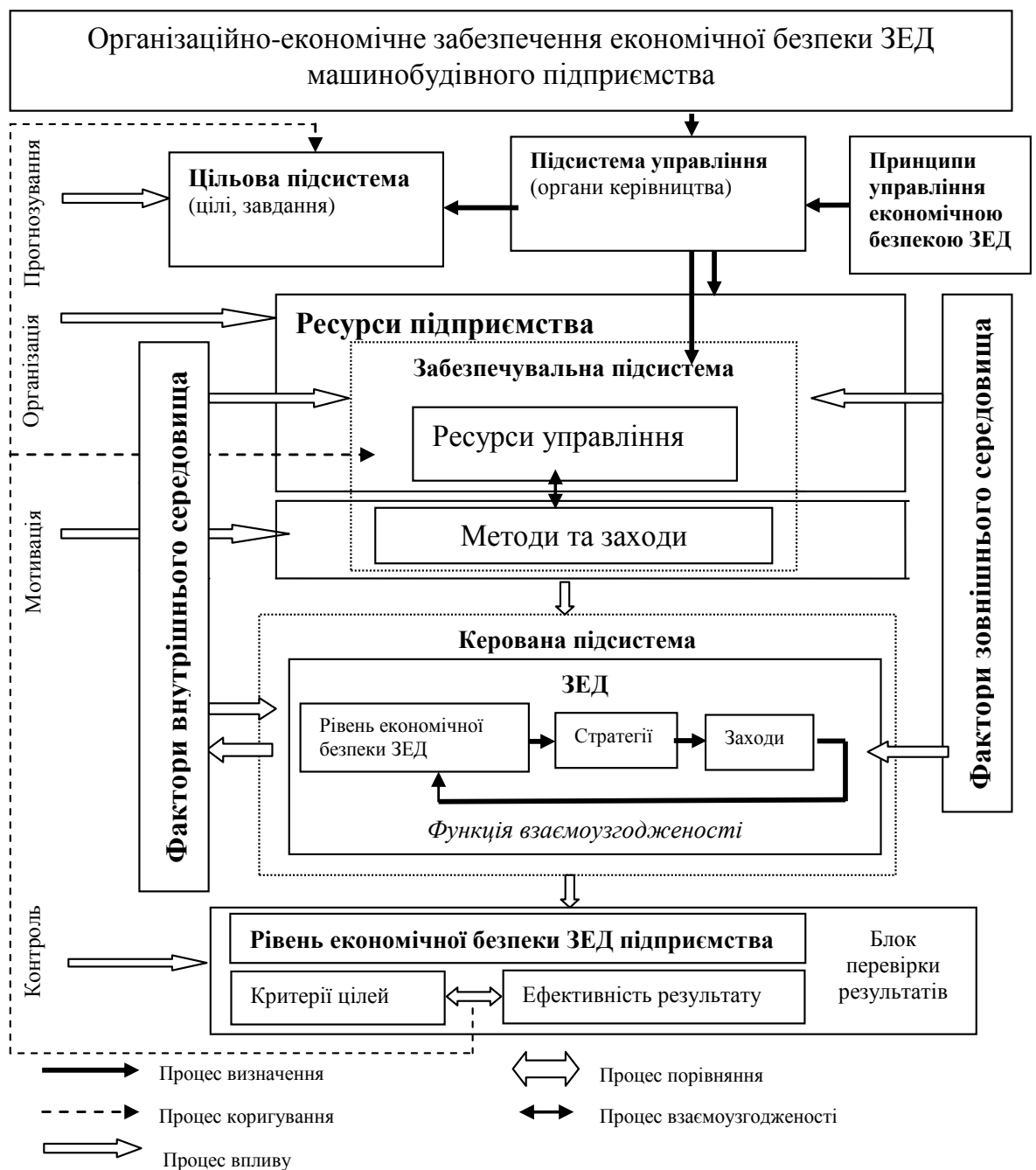

Рис.2.2. Структура організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства

Починаючи свою діяльність у напрямі ЗЕД, керівництво підприємства визначає основні принципи управління, які є першочерговими правилами його діяльності. Дані принципи дають можливість визначати основні цілі діяльності та завдання з їх досягнення, що вимагає від підприємства виконання однієї з його управлінських функцій, а саме функції прогнозування. Першочерговим завданням функції прогнозування є визначення внутрішніх та зовнішніх перспектив розвитку підприємства, сильних та слабких сторін організації, прогноз зміни кон'юнктури ринків з якими вже відбувається ЗЕД, або тільки планується, аналіз можливостей та перспектив формування портфеля варіантів ЗЕД, встановлення потенційних та бажаних результатів діяльності і визначення шляхів їх досягнення.

Окрім того, прогнозування включає в себе виконання таких функцій [31 стор 209]:

- аналіз конкурентів, споживачів, системи стимулювання збуту тощо;
- аналіз ринкових можливостей та небезпек, що сприяють або ускладнюють реалізацію можливого портфелю варіантів ЗЕД;
- прогнозування тенденцій розвитку ринку під дією різного роду економічних, технологічних, соціальних, науково-технічних, екологічних правових та інших чинників;
- аналіз довгострокових проектів та планів;
- аналіз сильних та слабких сторін діяльності машинобудівного підприємства;
- вибір варіантів ЗЕД машинобудівного підприємства з врахуванням можливостей підприємства та зовнішніх умов;
- прогнозування розвитку обраних варіантів діяльності підприємства.

Прогнозування має прямий зв'язок з такими функціями управління як організація, мотивація та контроль, тобто може впливати на загальноекономічну стратегію розвитку підприємства, якщо це є необхідним.

Функція мотивації забезпечує необхідну вмотивованість виконання передбачених цілями діяльності підприємства стратегій та завдань на всіх рівнях взаємовідносин з мікро та макросередовищем організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства. Як зазначено в роботі [Олеф. моног] мотивація має виконувати такі функції:

- мотивація підприємства;
- мотивація розвитку виробництва;
- мотивація персоналу;
- мотивація споживання нових видів продукції.

Питанню мотивації персоналу (праці) у сучасній економічній науці приділено велику кількість уваги з боку науковців, консалтингових фірм, працівників відділів роботи з кадрами, тощо, адже, мотивація є невідомою складовою ефективною роботи будь-якого підприємства. При цьому найбільш впливовою вважають внутрішню мотивацію на підприємстві, адже як зазначає О. Пестрецова [33, с209], найбільш внутрішньовмотивованим є його власник, а володіння власним бізнесом є найкращим інструментом мотивації.

Саме тому, мотиваційним інструментом для працівника (керівника), який займається питанням управління економічною безпекою ЗЕД підприємства, може стати передача йому відповідних повноважень, покладання на нього повної відповідальності за отриманий результат, фінансові показники, ризики тощо. Даний мотиваційний інструмент дозволить самореалізуватися підприємницьким ініціативам найбільш талановитих працівників, що займаються управлінням економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства, підвищити їх відповідальність, сумлінність виконання покладених на них обов'язків, підвищить ефективність їх діяльності, а також вплине на отримання максимального кінцевого результату від проведення ЗЕД.

Функція організації передбачає створення на підприємстві організаційних структур управління економічною безпекою ЗЕД, ресурсного, організаційно-

технічного та фінансового забезпечення, логістики та маркетингу, систем аналізу та мотивації.

Функція організації впливає на формування організаційних структур контролю, яка в свою чергу через систему аналізу, прогнозування програм розвитку контролює та відстежує ефективність роботи окремих елементів системи управління економічною безпекою ЗЕД підприємства, достатність мотивації проектів розвитку тощо. Функція контролю може контролювати або повністю змінювати певні організаційні елементи з метою їх удосконалення, змін або приведення у відповідність до встановлених раніше цілей підприємства.

Функція контролю полягає у проведенні оцінки та контролю за рівнім економічної безпеки ЗЕД підприємства, ефективності мотивації, дієвості та доцільності структури організації, виконує координацію дій між окремими елементами організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства, забезпечує зворотній зв'язок між процесом досягнення поставлених цілей та безпосередньо самих цілей.

Саме тому контроль є важливою функцією управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства, яка дозволяє вчасно попередити вплив негативних наслідків внутрішнього і зовнішнього середовища на діяльність машинобудівного підприємства.

В рамках керованої підсистеми, якою в даному випадку виступає ЗЕД, виділено функцію взаємоузгодженості, яка передбачає проведення оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства. Результат отриманої оцінки впливає на прийняття управлінського рішення щодо ЗЕД, а також є необхідною для виявлення проблемних зон діяльності підприємства. Окрім того, даною функцією передбачено стратегії та заходи забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства, які більш детально будуть розглянуті автором у підрозділі 2.3.

Отже, організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства є багаторівневим, при цьому досягнення поставлених цілей можливе лише у разі взаємоузгодженості всіх систем та складових механізму.

Застосування даного механізму дозволить створити принципово нову схему співпраці між окремими елементами системи управління підприємством та зробити управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства більш ефективним, логічним та систематичним.

Як відомо, результатом господарської діяльності є певний ефект, і найкращою є ситуація коли результат діяльності підприємства співпадає з його попередньо наміченими цілями. Проте на практиці дана ситуація не завжди можлива, тому машинобудівне підприємство повинно постійно контролювати свою діяльність, проводити аналіз та оцінку рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства метою якого є визначення проблемних зон діяльності підприємства та на основі отриманих даних вжити заходи з їх усунення або попередження. Ефективність (індикатори) результату аналізу та оцінки порівнюють з нормативними значеннями і на основі отриманих даних роблять висновок про існуючий стан економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства та відбувається процес аналізу досягнення цілей та місії підприємства. Таким чином керівництво машинобудівного підприємства постійно вносить корективи в свою діяльність, адже на машинобудівне підприємство яке займається ЗЕД впливають фактори і внутрішнього, і зовнішнього середовища, що не завжди можна заздалегідь передбачити та попередити. Саме тому, у господарській діяльності підприємства відбуваються постійні зміни, які впливають на весь результат діяльності підприємства.

Роботу організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства необхідно розглядати як діяльність, спрямовану на досягнення цілей управління, а критерієм стану

такого механізму визначати рівень економічної безпеки ЗЕД. Проте, визначення ступеня досягнення цілей управління є досить складною задачею, що вимагає ретельного підходу до вибору показників, які впливають на рівень економічної безпеки ЗЕД підприємства. Ці показники мають комплексно визначати рівень економічної безпеки ЗЕД підприємства, характеризувати діяльність підприємства, його короткострокові та довгострокові результати як у середині підприємства так і за його межами.

Послідовність процесу забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства подано на рис 2.4.

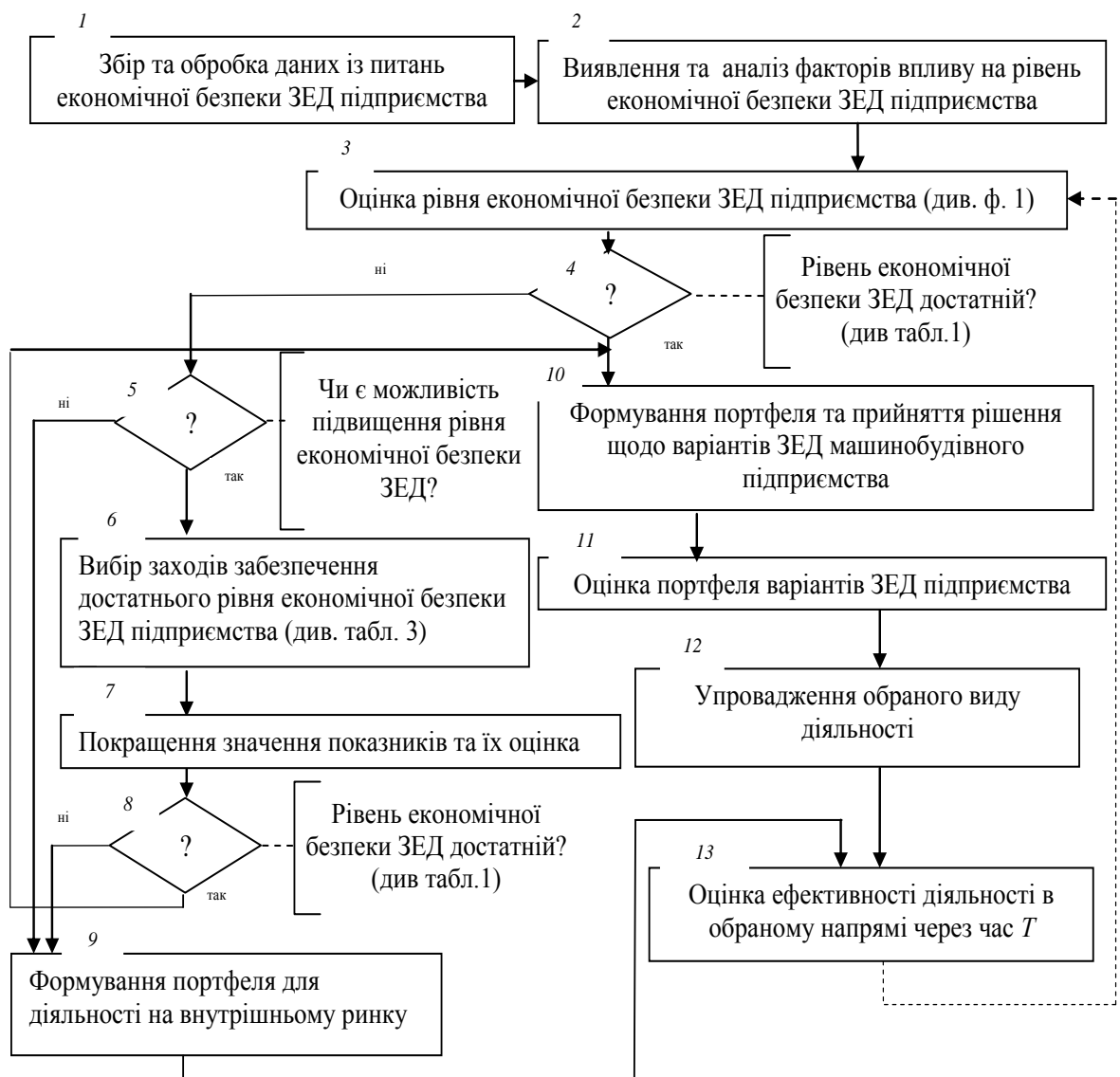

Рис. 2.4. Укрупнена блок-схема процесу управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства

Представлені на рис. 2.4 блоки розділено на дві основні складові – аналіз стану економічної безпеки ЗЕД на підприємстві та заходи, щодо його підвищення та підтримки.

Аналіз стану економічної безпеки ЗЕД передбачає збір та обробку даних по основним аспектам економічної безпеки, аналіз факторів впливу на рівень економічної безпеки ЗЕД, проведення оцінки.

Заходи, щодо підвищення або підтримки економічної безпеки ЗЕД передбачають вибір та обґрунтування гранично допустимого рівня економічної безпеки ЗЕД, вибір інструментарію підвищення або підтримки рівня економічної безпеки, формування варіантів управлінських рішень.

Першим блоком процесу управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства є збір та обробка даних з питань економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства. Даний етап передбачає визначення напрямку діяльності підприємства на поточну дату, аналіз інформації з усіх аспектів економічної безпеки ЗЕД, а саме джерело отримання, обробку, передачу та практичне використання різного роду даних.

Отримана на цьому етапі інформація повинна бути достовірною, повноцінною та своєчасною. До переліку даної інформації можуть входити: дані про фінансову стійкість та платоспроможність партнерів, клієнтів, конкурентів; дані про політичну та економічну ситуацію в країні з якою планується робота в напрямку ЗЕД; вірогідність настання різного роду ризиків; стан ринку на якому працює або планує працювати підприємство; умови збуту продукції та ін.

Джерелами такої інформації можуть бути дані про минулий досвід роботи, різного роду аналітичні обзори, думка експертів, дані спеціалізованих компаній (наприклад фірми БЕРІ або інших рейтингових агентств) та ін. Проте, в процесі управління економічною безпекою ЗЕД до повноти та якості інформації пред'являються особливі вимоги. Це обумовлено тим, що відсутність повної інформації є одним із суттєвих факторів, який впливає на рівень економічної

безпеки ЗЕД, та прийняття рішення за умов неповної інформації несе за собою додаткові фінансові втрати, і відповідно, зменшення прибутку.

Однак, необхідно пам'ятати, що отримання обширних даних може досить дорого коштувати і зниження неточності інформації також вимагає додаткових витрат. Варто також пам'ятати про фактор часу, адже збір інформації вимагає великих витрат часу, а в більшості випадків рішення необхідно приймати в обмежений термін.

Саме тому в процесі збору та обробки інформації з питань економічної безпеки ЗЕД підприємства необхідно прагнути досягти оптимального співвідношення між повнотою та якістю отриманих даних, з однієї сторони, та її вартістю – з іншої. В більшості випадків економічно вигідніше працювати з неповною інформацією, ніж збирати практично повну, проте досить дорогу інформацію, яка ще й вимагає багато часу. Для цього необхідно підрахувати суму можливих втрат в результаті використання неповної інформації з вартістю отримання додаткової інформації в прийнятний для діяльності термін. Втрати визначаються як різниця між очікуваними результатами господарської діяльності за умов коли є додаткова інформація та коли інформація відсутня [29].

На рис. 2.4 для спрощення блок-схеми збір та обробка інформації з питань економічної безпеки ЗЕД підприємства представлена у першому блоці схеми, проте дана робота проводиться постійно, протягом всього процесу прийняття рішення і з переходом від одного етапу до іншого може уточнюватися.

Другий блок – виявлення та аналіз факторів впливу на рівень економічної безпеки ЗЕД підприємства передбачає проведення аналізу з виявлення джерел порушення стану економічної безпеки ЗЕД підприємства. При цьому важливе значення має виявлення та ідентифікація всіх можливих причин порушення стану безпеки, адже це необхідно для прийняття правильного та обґрунтованого управлінського рішення. В процесі аналізу важливо не лише встановити джерела порушення стану економічної безпека, але і виявити

можливі втрати ресурсів при настанні небезпечних подій. В ході проведення аналізу може бути виділена велика група факторів які чинять негативний вплив на рівень економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства. Це можуть бути фактори як організаційно-економічного характеру, так і політичного, і навіть фактори форс-мажорних обставин, які не завжди можливо передбачити та попередити. Отримані результати необхідні для проведення оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД, розрахунок якої передбачено у третьому блоці схеми.

Результатом проведеної оцінки є значення поточного та майбутнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства. Діяльність підприємства в напрямку ЗЕД має важливе значення для розвитку підприємств машинобудівної галузі, проте не маючи достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД на цих підприємствах воно не матиме змоги займатися цим напрямком діяльності. Саме тому відповідно до рис. 2.4. необхідним є проведення оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД на машинобудівному підприємстві. Дана оцінка включає: внутрішню оцінку рівня економічної безпеки ЗЕД (оцінка потенціалу підприємства) яка має п'ять рівнів, а саме: абсолютно безпечний, прийнятний, хиткий, низький, неприпустимий при цьому рішення про діяльність підприємства в напрямку ЗЕД має прийматися якщо значення показника відповідає абсолютно безпечному прийнятному або хиткому рівню; рівень країнового ризику, а також рівень ринкових можливостей машинобудівного підприємства при здійсненні ЗЕД.

Четвертий блок передбачає встановлення достатнього чи недостатнього значення отриманої оцінки шляхом порівняння її зі шкалою достатніх значень рівня економічної безпеки ЗЕД, для прийняття рішення про діяльність підприємства в напрямі ЗЕД. Оцінку рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства та шкалу його достатніх значень буде розглянуто автором у наступному підрозділі.

У випадку коли рівень економічної безпеки недостатній для здійснення ЗЕД, постає необхідність його підвищення. Для цього розроблено

інструментарій для підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД, який передбачає комплекс необхідних заходів.

Проте, якщо після впровадження комплексу заходів рівень економічної безпеки не став достатнім для діяльності в напрямі ЗЕД, підприємство повинно прийняти рішення про відмову від даного напрямку діяльності, а формувати портфель для діяльності на внутрішньому ринку. Згідно з рис. 2.4 при невідповідності показника його нормативним значенням проводяться заходи з його покращення (дані заходи розглядаються автором у підрозділі 2.3). Проте, якщо вжити таких заходів не можливо, або вживання не принесе користі, то керівництво підприємства має прийняти рішення про вибір іншого напрямку діяльності.

Якщо ж рівень економічної безпеки ЗЕД підприємства є достатнім, то відбувається перехід до десятого блоку схеми, що передбачає формування портфелю та прийняття рішення щодо варіантів ЗЕД машинобудівного підприємства.

При здійсненні підприємством ЗЕД важливим є правильне управління портфелем варіантів ЗЕД машинобудівного підприємства. Управління портфелем посідає важливе місце при формуванні окремих стратегічних, тактичних та довгострокових цілей машинобудівного підприємства і здійснюється на основі аналізу необхідної аналітичної інформації та ресурсів підприємства.

Система управління портфелем варіантів ЗЕД залежить від зміни факторів внутрішнього (мікросередовища) та зовнішнього (макро- та мезо-) середовища. Аналізуючи дані зміни, система управління портфелем видів ЗЕД може впливати на систему управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства, а саме управляти кадровою, виробничо-технічною, інтерфейсною, маркетинговою та фінансовою складовими машинобудівного підприємства. Таким чином спостерігається тісний взаємозв'язок між управлінням портфелем варіантів ЗЕД та управлінням

економічною безпекою ЗЕД, саме тому необхідно враховувати потенціал підприємства при здійсненні ЗЕД, що включає в себе забезпеченість відповідними ресурсами, при визначенні потенціалу портфеля варіантів ЗЕД.

Як зазначено в роботах Ілляшенко Олефіренко потенціал портфеля замовлень –це максимальний обсяг замовлень, який реально чи потенційно може виконати (виробити, виготовити та збути) підприємство, виходячи з наявного ринкового потенціалу, за умови максимального завантаження власних чи запозичених виробничих потужностей та раціонального використання матеріальних, фінансових, інтелектуальнихз або будь-яких інших ресурсів з метою забезпечення власного прибутку та суспільного добробуту.

На основі даного визначення можна навести визначення для потенціалу портфеля варіантів ЗЕД як -

Для проведення аналізу та формування портфелю замовлень науковці виділяють шість етапів, які можуть бути використані і для аналізу та формування портфелю варіантів ЗЕД машинобудівного підприємства:

Першиц етап – вибір рівні організації для проведення аналізу портфеля варіантів ЗЕД. Даний аналіз повинен починатися на рівні окремі продукції, а закінчуватися на верхньому рівні управління [].

Другий етап – фіксація стратегічних одиниць бізнесу, що є необхідною умовою позиціювання їх на матрицях аналізу бізнес-портфелю [].

Третій етап – визначення пораметрів матриць аналізу портфеля варіантів ЗЕД з метою збирання необхідної інформації, а також для вибору змінних, за якими буде проводитись аналіз даного портфеля. В якості таких змінних можуть бути розмір ринку, темпи зростання ринку, ступінь захищеності від інфляції, прибутковість та інше [].

Четвертий етап – збирання та аналіз інформації, який проводиться за такими основними напрямками []:

- конкурентна позиція підприємства в галузі машинобудування;
- можливості та загрози підприємству;

- ресурси та кваліфікація персоналу, як потенціалу підприємства для проведення конкурентної боротьби в галузі машинобудування;
- позитивні та негативні аспекти машинобудівної галузі, характер та ступінь ризику.

П'ятий етап побудова і аналіз матриць портфеля варіантів ЗЕД, що наглядно демонструє поточний стан портфеля. Дані матриці керівництво підприємства має можливість використовувати для прогнозування майбутнього місця машинобудівного підприємства на зовнішньому ринку, а також визначати майбутній стан самого портфеля варіантів ЗЕД [].

При проведенні аналізу щодо формування портфелю необхідним є проведення оцінки існуючого та прогнозованого стану портфеля варіантів ЗЕД. Дана оцінка передбачає з'ясування основних характеристик портфеля, а саме:

- чи є портфель достатньо прибутковим;
- наскільки великим є вплив негативних зовнішніх факторів на вразливість портфелю ЗЕД;
- яка кількість в портфелі неконкурентних або майде неконкурентних видів продукції тощо.

На основі відповідей керівництва підприємства на дані питання приймається рішення щодо подальшого розвитку існуючого портфеля варіантів ЗЕД або необхідності формування нового.

Шостий етап передбачає вибір того портфелю варіантів ЗЕД який найкраще сприяє досягненню цілей машинобудівного підприємства [].

Результатом проведеного аналізу є отримання достатньої кількості інформації про структуру та характер портфеля варіантів ЗЕД, яка має принести позитивний ефект для діяльності підприємства в напрямі ЗЕД та вплине на прийняття обгрунтованого управлінського рішення.

В сучасних умовах розвитку економіки при ухваленні управлінських рішень, особливо тих, що стосуються ЗЕД, необхідним є оцінка ефективності

даних рішень. Саме тому необхідним є використання методики оцінки ефективності портфеля варіантів ЗЕД для машинобудівних підприємств.

Розглядаючи питання ефекту та ефективності варто звернути увагу, що під першим розуміють результат, а під другим – відношення ефекту до витрат [Мельник економ. підпри]. При цьому ефект виражається у вартісній (грошовій) формі, а ефективність виражається у відносних величинах та показує якою ціною він був досягнутий.

Економічна ефективність за Мельником Л.Г. [] – це вид ефективності, що характеризує результативність діяльності економічних систем (підприємств, територій, національної економіки тощо). Основною характеристикою таких систем є вартісний характер засобів (видатки, витрати) досягнення цілей (результатів), а в деяких випадках і самих цілей (одержання прибутку) [Мельник Л.Г].

Розрахунок економічної ефективності та економічного ефекту необхідний для прийняття правильного управлінського рішення. Саме тому, з метою забезпечення правильного методу розрахунку ефективності необхідно провести аналіз рішень, що приймаються.

Розрізняють такі аспекти, які мають враховуватись під час прийняття управлінського рішення []:

- основна мета ухвалених рішень;
- порівняння отриманих оцінок економічної ефективності;
- деталізація розрахунків;
- місце підприємницького заходу у життєвому циклі продукту;
- місце ефектів і витрат відносно сфери інтересів машинобудівного підприємства та ін.

При всьому різноманітті форм та видів рішень щодо управління портфелем варіантів ЗЕД, головною метою буде максимізація результату при фіксованих витратах (ресурсах).

Отримані результати оцінки економічної ефективності самі по собі нічого не означають, а змісту набувають лише під час їх порівняння. Для цього підприємство повинно мати своєрідний шаблон з яким можна було б порівняти отримані результати. За умови, якщо отриманий показник оцінки кращий за шаблонний, то керівництво підприємства має підстави для ухвалення позитивного рішення і навпаки.

Для машинобудівних підприємств необхідною базою порівняння можуть бути показники ефективності минулих років, динаміка зміни яких дозволяє зробити висновок про зміни у діяльності підприємства за певний розрахунковий період, показники підприємств конкурентів, показники всієї галузі, що є найкращими для даної сфери діяльності [26, стр208].

Під деталізацією розрахунків слід розуміти, що рішення, які ухвалюються на рівні підприємства мають бути точними та деталізованими, враховувати якомога більше нюансів. Проте, рішення щодо управління портфелем варіантів ЗЕД носить довгостроковий характер, тому характер розрахунку зазначених показників може бути приблизним.

Важливе місце при визначенні ефективності посідає проблема визначення місця підприємницького заходу у життєвому циклі продукту та визначення сфери інтересів машинобудівного підприємства [16 стр208].

Варто зазначити, що захід може бути здійснено на будь-якій стадії життєвого циклу, при цьому зміни, які він викличе будуть пов'язані з різним комплексом суспільних явищ, які в свою чергу впливатимуть на наступні стадії даного циклу, що свідчить про необхідність визначення місця продукції в ланцюзі життєвого циклу, але це питання не входить в межу даного дослідження.

В сучасних економічних умовах машинобудівне підприємство, яке займається ЗЕД, повинно мати декілька видів або напрямів своєї діяльності. Саме тому першим кроком при формуванні портфелю варіантів ЗЕД є визначення структури бізнес-портфелю. Наступним кроком стає аналіз його

характеристик, метою якого є оцінка товарно-ринкових можливостей машинобудівного підприємства та виявлення взаємозв'язку між окремими видами її діяльності. В результаті проведеного аналізу визначається якими видами діяльності слід займатися машинобудівному підприємству і якою має бути структура даних видів діяльності. Визначивши напрями діяльності, керівництво підприємства приймає рішення про наступні шляхи у досягненні мети, проте дані шляхи повинні бути оптимальними в умовах конкуренції.

Останнім блоком схеми (див рис. 2.4) є оцінка ефективності діяльності в обраному напрямі через час T . Як період звіту пропонується розглядати останні дванадцять місяців, адже за даний проміжок часу підприємство проходить власний цикл діяльності, що дає змогу робити обґрунтовані висновки. Як період перевірки ефективності діяльності в обраному напрямку – час T , доцільно брати також дванадцять місяців, проте якщо мова йде про довгострокові перспективи, то оцінки ефективності варто проводити через 3-5 років з моменту впровадження обраного виду ЗЕД.

Як відомо, основною метою діяльності підприємства є максимізація прибутку і за його відсутності або зменшення підприємство не матиме можливості задовольняти свої потреби. Саме тому аналіз діяльності має ґрунтуватися на визначенні фактичних значень чистого доходу та чистого прибутку та порівняння отриманих значень з показниками минулих років. І на основі отриманих значень виникає необхідність прийняття відповідних управлінських рішень щодо регулювання методів досягнення поставленої мети.

Проте перед прийняттям рішення про зміну напрямку діяльності машинобудівного підприємства нами пропонується переглянути можливість покращення оцінених показників шляхом проведення фінансово-господарського аналізу діяльності підприємства. Аналіз дає змогу виявити слабкі сторони в діяльності машинобудівного підприємства, які і чинять негативний вплив на загальну ситуацію. Після усунення негативних факторів

можливий варіант продовження поточного напрямку діяльності машинобудівного підприємства.

Фінансово-господарський аналіз включає шість основних напрямів [12, 48, 77, 79, 110], а саме: аналіз поточної діяльності, аналіз ліквідності, аналіз ділової активності, аналіз фінансової стійкості, аналіз рентабельності, аналіз положення і діяльності підприємства на ринку капіталу.

Після проведення аналізу отримані значення порівнюються з нормативами. В якості нормативів вченими пропонується використовувати один з таких варіантів:

- еталон – найкраще значення з усіх можливих (порівняння може проводитися або з даними конкурентів, або з існуючим загальним еталонним значенням);
- середньогалузеве значення (порівнюються показники всієї галузі в якій працює підприємство);
- регламентоване значення показника керівництвом підприємства (керівництво підприємства самостійно встановлюють те значення показника, яке на їх думку є достатнім).

Проте, щоб підтвердити правильність обраного напрямку діяльності підприємства, як зазначено на рис. 2.4, всі дії відповідно блок-схеми необхідно проводити щороку. Це дасть змогу керівництву підприємства встановити які позитивні чи негативні зміни відбулися в результаті реалізації поточного напрямку діяльності, а також постійно контролювати стан фінансово-господарської діяльності підприємства.

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності для машинобудівних підприємств України життєво необхідний, проте переслідується великою кількістю небезпек та ризиків, що можуть порушити їх стан економічної безпеки, який і без того на підприємствах України є вкрай низьким. Саме тому керівництво підприємства повинно ретельно визначити доцільність проведення

ЗЕД на їх підприємстві шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень, які б сприяли ефективній діяльності машинобудівних підприємств.

Як відомо, однією з основних цілей діяльності підприємств є лідерство на ринку, не є виключенням і підприємства машинобудівної галузі. Однак, діяльність машинобудівних підприємства в напрямку ЗЕД є досить складною справою та перед прийняттям управлінського рішення вимагає ретельного аналізу наявних можливостей підприємства та проведення попередньої оцінки стану економічної безпеки ЗЕД підприємства, і вже на основі отриманих значень приймати рішення про вибір варіантів міжнародної діяльності на підприємстві.

Запропонована послідовність управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівних підприємств дозволяє більш раціонально управляти процесами аналізу та вибору найбільш доцільного напрямку діяльності підприємства, а також визначити можливість переходу підприємства саме до діяльності в напрямку ЗЕД, яка має на меті лідерство на ринку та максимізацію прибутку.

Варто зазначити, що автор не пропонує проведення діяльності підприємства в напрямку ЗЕД як єдиний прийнятий в сучасних умовах. Тому для прийняття рішення про його реалізацію пропонується спочатку визначити рівень економічної безпеки ЗЕД на машинобудівному підприємстві, без достатності якого про діяльність в напрямку ЗЕД не може йти і мови.

2.2 Оцінка рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств

З урахуванням запропонованої у п. 2.1. концепції (механізму) забезпечення належного стану економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) машинобудівного підприємства визначено, що існуючі підходи до реалізації найважливіших функцій забезпечення економічної безпеки ЗЕД головним чином залежать від досконалості способів оцінювання і

аналізу рівня економічної безпеки ЗЕД підприємств. Але ці питання, на жаль, ще не достатньо розроблені у сучасній науковій літературі.

Необхідно розробити методіку оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД, яка б забезпечувала виконання таких завдань: виявлення проблемних зон діяльності підприємства; встановлення рівнів економічної безпеки ЗЕД; прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень щодо ефективного функціонування даного підприємства, враховувала внутрішні та зовнішні фактори впливу.

Проведені дослідження показують, що керівники машинобудівних підприємств здатні забезпечити належний рівень економічної безпеки ЗЕД, досягти зниження ризиків у діяльності підприємства. Але при цьому існує значна проблема, пов'язана із вибором показників для проведення даної оцінки.

Об'єктом оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД виступає господарська система чи процес, властивості яких необхідно виявляти і досліджувати. Необхідно відзначити, що в сучасних дослідженнях економічної безпеки підприємства недостатня увага приділяється оцінці стану економічної безпеки ЗЕД підприємства.

Серед проаналізованих джерел слід відзначити, що найбільш вагомий внесок у оцінку рівня економічної безпеки зробили такі вчені, як А.Л. Бесєдін [13], Бендіков М.А. [9] С.М. Ілляшенко [53-55], Е.В. Камишикова [68-69] Квасницька Р.С., Доценко І.О. [175] та інші. Розглянемо основні методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, висвітлені у цих авторів та визначимо їх придатність до практичної реалізації на машинобудівних підприємствах, що займаються ЗЕД.

У наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених достатньо широко висвітлені теоретико-методичні засади забезпечення, управління та оцінки економічної безпеки підприємства. Однак проблема врахування специфіки ЗЕД потребує подальшого дослідження.

Для оцінки стану економічної безпеки підприємств вчені пропонують різні методи, які певною мірою можуть бути застосовані для визначення стану економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, проте мають деякі обмеження та недоліки. Розглянемо основні з існуючих методів.

Метод кількісної оцінки, запропонований Квасницькою Р.С. та Доценко І.О. [175], ґрунтується на аналізі впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на економічну безпеку підприємства. Рівень економічної безпеки підприємства розраховується як середньозважене локальної функції залежності рівня економічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємства.

На наш погляд, перевагами методу кількісної оцінки Квасницької Р.С. та Доценко І.О. є:

- наявність чітких фіксованих меж показників рівня економічної безпеки;
- простота і доступність методики розрахунку, яка базується на наявних облікових даних;
- універсальність методу.

Однак, даний метод має і певні недоліки, адже не всі фактори, які впливають на показники економічної безпеки підприємства, мають кількісне значення, а можливість отримання достовірної інформації про них, у ряді випадків, є проблематичним.

В цілому, даний метод може бути адаптований для оцінки стану економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства шляхом коригування показників, що аналізуються, з урахуванням специфіки ЗЕД.

Метод аналітичної оцінки [176]. При його застосуванні рівень економічної безпеки підприємства оцінюється на підставі визначення сукупного критерію економічної безпеки. Сукупний критерій економічної безпеки обчислюється як середньозважене окремих функціональних складових, які обчислюються за допомогою порівняння можливої величини економічних збитків від економічної діяльності підприємства та ефективності заходів щодо запобігання цим збиткам.

Після розрахунку впливу функціональних складових на зміну сукупного критерію економічної безпеки підприємства здійснюється функціональний аналіз заходів з організації необхідного рівня економічної безпеки за окремими складовими у такій послідовності [176]:

1. Визначення структури негативних впливів за функціональними складовими економічної безпеки. Розподіл об'єктивних і суб'єктивних негативних впливів.

2. Фіксація здійснених первинних заходів для запобігання негативним впливам за всіма функціональними складовими економічної безпеки.

3. Оцінка ефективності здійснених заходів з погляду нейтралізації конкретних негативних впливів за кожною складовою економічної безпеки.

4. Визначення причин недостатньої ефективності заходів, здійснених для подолання вже наявних і можливих негативних впливів на економічну безпеку.

5. Виявлення неусунених та очікуваних негативних впливів на рівень економічної безпеки і тих, що можуть з'явитися в майбутньому.

6. Опрацювання рекомендацій щодо усунення існуючих негативних впливів на економічну безпеку і запобігання можливим таким впливам.

7. Оцінка вартості кожного з запропонованих заходів щодо усунення негативних впливів на рівень економічної безпеки та визначення відповідальних за їх реалізацію.

Результати функціонального аналізу оформлюються у вигляді таблиці-карти. Заповнюючи таку таблицю-карту, негативні явища, що впливають одразу на кілька складових економічної безпеки, ураховують окремо для кожної з них, натомість вартість заходів, які повторюються стосовно різних функціональних складових, ураховується в бюджеті підприємства лише один раз.

На погляд авторів, слід визначити основні переваги даного методу оцінювання економічної безпеки:

- можливість встановлення достовірної інформації про рівень економічної безпеки підприємства;

- отримання чітких даних про можливі негативні явища.

Недоліком методу є проведення великої кількості процедур.

Проте, цей метод може бути використаний для оцінки стану економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства при внесенні певних коректив.

Метод експертних оцінок, запропонований Донець Л.І. та Ващенко Н.В. [177]. Сутність методу полягає у виділенні певної групи небезпек по підприємству і дослідженні їх можливих напрямів впливу на його діяльність. З подальшим визначенням бальних оцінок імовірності тієї чи іншої небезпеки, а також ступеня їх впливу на діяльність підприємства.

На наш погляд, перевагою методу експертних оцінок є можливість його використання у випадках, коли не вистачає необхідної кількості показників для розрахунку. Але існує і ряд недоліків:

- суб'єктивність отриманих результатів, їх залежність від бачення експертів;

- неточність отриманих результатів.

Проте, після моніторингу процесів, пов'язаних із ЗЕД машинобудівного підприємства, даний метод можна використовувати при оцінці стану економічної безпеки такої діяльності.

Метод оцінки на базі інформації бухгалтерського та управлінського обліку, запропонований Донець Л.І та Ващенко Н.В. [177]. Метод передбачає оцінку рівня економічної безпеки на основі аналізу фактичної звітної інформації про господарську діяльність підприємства.

На наш погляд, перевагою даного методу є використання фактичної інформації про господарську діяльність підприємства. А основними недоліками методу є складність процесу ідентифікації і виміру необхідних даних, що вимагає оброблення значних масивів інформації. Також при оцінці рівня економічної безпеки не враховується вплив зовнішньоекономічної діяльності,

проте цей недолік можливо частково усунути за рахунок моніторингу процесів, пов'язаних із ЗЕД підприємства.

Метод оцінки на базі порівняння величини інвестицій підприємства, запропонований Козаченко Г, Пономарьовою В., Ляшенко О. [75]. Даний підхід знаходження рівня економічної безпеки підприємства базується на визначенні значення розширеного відтворення капіталу підприємства для забезпечення його інтересів і гармонізації з іншими суб'єктами.

Перевагою даного методу оцінки є використання при розрахунках фактичної інформації про господарську діяльність підприємства.

Основним недоліком методу є те, що процес ідентифікації і виміру інвестицій, які необхідні для забезпечення економічної безпеки, є складними і вимагає обробки великої кількості інформації.

Метод оцінки шляхом порівняння раціонального рівня чистого прибутку, запропонований Піловою Д. [124]. За даним методом оцінку рівня економічної безпеки підприємства пропонують здійснювати шляхом порівняння раціонально рівня чистого прибутку, рівень якого відповідає витратам на обсяг випуску, що планується, з урахуванням податків та виручки від реалізації продукції підприємства за умови укріплення фондів нагромадження та споживання, з рівнем фактичного прибутку.

Перевагою використання наведеного методу оцінки рівня економічної безпеки є відносна простота отриманої інформації для розрахунків та усунення суб'єктивних факторів. Проте дана модель оцінки не позбавлена і недоліків, так як при застосуванні у якості критерію чистого прибутку не враховує вплив рівня платоспроможності підприємства та оборотності його коштів.

Метод інтегральної оцінки рівня економічної безпеки, запропонований Ілляшенком С.М. [54]. За цим методом стан економічної безпеки підприємства визначається залежно від оцінки рівня кожної складової економічної безпеки у такій послідовності:

1. оцінка рівня кожної складової економічної безпеки;

2. переведення у відносні показники оцінки рівнів кожної складової економічної безпеки;

3. розрахунок інтегральної оцінки економічної безпеки як середньозваженої складових: чим ближчою вона є до одиниці, тим вищим є рівень економічної безпеки, оцінка нижче 0,5 свідчить про ослаблення економічної безпеки підприємства.

На наш погляд перевагами методу інтегральної оцінки рівня економічної безпеки є:

- наявність чітких фіксованих меж отриманих даних;
- простота розрахунку показників рівня економічної безпеки;
- можливість виявлення джерела загроз при аналізі окремих складових;
- універсальність методу оцінки.

Даний метод не передбачає врахування впливу ЗЕД на діяльність підприємства. Але, на погляд авторів, він може бути адаптований для оцінки стану економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства шляхом доповнення існуючого переліку складових показниками, які враховують ЗЕД.

Аналіз існуючих методів оцінки економічної безпеки підприємства показав, що у жодному з них не враховується вплив ЗЕД. Всі вони ґрунтуються на використанні лише функціональних складових економічної безпеки, які не визначають ЗЕД. Тому необхідним є розроблення методу оцінки стану економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, який би базувався на:

- врахуванні результатів моніторингу процесів, пов'язаних з ЗЕД підприємства;
- використанні показників, що враховують специфіку ЗЕД;
- результатах аналізу сегментів міжнародного ринку, на якому працює підприємство;
- врахуванні рівня країнового ризику з якою планується проведення ЗЕД.

Забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємства передбачає виділення, аналіз і оцінку існуючих загроз по кожній складовій економічної безпеки і розроблення на цій основі системи протидіючих та упереджуючи заходів. ЗЕД машинобудівного підприємства має на меті довгострокове забезпечення результативності підприємства на зовнішніх ринках й освоєння його основних можливостей. Для цього важливо, насамперед, врахувати зміни навколишнього середовища, що являють собою потенційні загрози і майбутні можливості для підприємства.

Однією з передумов успішного виведення економіки України на високий економічний рівень є випереджаючий розвиток машинобудівного комплексу як основи високотехнологічного оновлення інших галузей виробництва. Відомо, що ємність національного ринку є порівняно невисокою і підприємства машинобудівної галузі вимушені виходити на зовнішні ринки збуту, що супроводжується великою кількістю небезпек та ризиків.

Внаслідок посилення конкурентної боротьби на ринку машинобудівної продукції та необхідності впровадження комплексного підходу до захисту інтересів суб'єктів господарювання виникло питання формування системи економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) на підприємствах машинобудівної галузі.

Управління системою економічної безпеки ЗЕД підприємства має здійснюватися на основі певних критеріїв, які використовуються для оцінки ефективності роботи даної системи. Економічна безпека ЗЕД підприємства є складною системою і потребує розрахунку ряду показників, які можуть бути використані для визначення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства.

Першочерговим завданням процесу визначення рівня економічної безпеки ЗЕД є визначення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД, або, як ще прийнято називати, потенціалу підприємства. При цьому першочерговим завданням є виділення основних функціональних складових

внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства. Перелік даних складових має в повному обсязі враховувати вплив зовнішніх та внутрішніх загроз, притаманних даній сфері діяльності, а також ступінь використання ним своїх потенційних можливостей розвитку.

В наукових працях багатьох вітчизняних та закордонних вчених-економістів таких як С.М. Ілляшенко [54], Р.С. Квасницька та І.О. Доценко [177], Л.І. Донець та Н.В. Ващенко [176] та інші., наведено перелік функціональних складових економічної безпеки таких як: фінансова, виробничо-технічна, інтелектуально-кадрова, технологічна, правова, екологічна, інформаційна, силова, ринкова, інтерфейсна. Проте при прийнятті рішення про вихід на міжнародний ринок необхідним є визначення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД (оцінки потенціалу машинобудівного підприємства при здійсненні ЗЕД), яка формується на основі складових потенціалу з урахуванням особливостей ЗЕД. Для підприємств машинобудівної галузі уточнено складові оцінки потенціалу, зокрема: додано маркетингову складову, яка характеризується показниками темпу росту промислової продукції, конкурентної переваги, дотримання якості виробленої продукції та темпу зміни частки ринку; перелік показників інтелектуально-кадрова складової потенціалу доповнено коефіцієнтом питомої ваги працівників інженерно-технічного, наукового та управлінського складу, які володіють іноземними мовами.

Таким чином, на основі перелічених складових маємо можливість провести оцінку потенціалу підприємства при здійсненні ЗЕД.

Основним завданням забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємства є забезпечення належного стану фінансової безпеки, адже саме вона характеризує фінансову стійкість підприємства.

Аналіз наукових праць, в галузі фінансової безпеки суб'єктів підприємництва [178-181.] показав, що вона характеризується такими факторами:

1. рівнем забезпеченості фінансовими ресурсами;
2. стабільністю і стійкістю фінансового стану підприємства;
3. збалансованістю фінансових потоків і розрахункових відносин;
4. ступенем ефективності фінансово-економічної діяльності;
5. рівнем контролю за внутрішніми і зовнішніми ризиками.

Важливим кроком на шляху забезпечення належного рівня фінансової безпеки є вибір системи показників, яка б найбільш повно та об'єктивно відображала всі аспекти фінансово-економічної діяльності підприємства, а саме: ефективність, прибутковість, кредитоспроможність, захищеність, платоспроможність, ділову активність та інше.

У світовій та вітчизняній практиці вченими сформовано велику кількість аналітико-оціночних показників [182-184], зокрема показники оцінки майнового стану суб'єкта підприємництва, прибутковості, платоспроможності, ліквідності, кредитоспроможності, ділової активності, фінансової стійкості і стабільності, акціонерний капітал. Аналіз існуючих показників оцінки стану фінансової безпеки підприємства показав, що деякі показники багато в чому дублюють один одного, саме тому слід відібрати такий набір показників, який би комплексно оцінював стан фінансової безпеки підприємства машинобудівної галузі як з погляду ризиків, так і ефективності ЗЕД підприємства.

Отже, на основі проведеного аналізу показників фінансового стану підприємств машинобудівної галузі нами визначено основні показники оцінки, які представлено у вигляді таблиці (табл. 2.1), в якій наведено формули розрахунку даних показників, їх економічний зміст та поточні нормативні значення, що рекомендовані, як орієнтири в роботах таких вчених як А.М. Поддєрьогіна, В.В. Ковальов, А.Д. Шеремета, Р.С. Сайфуліна, а також в Методиці проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій, розробленій Агентством з питань банкрутства підприємств та організацій.

Таблиця 2.1

Ключові показники аналізу діяльності підприємств машинобудівної галузі

Назва коефіцієнта	Формула для розрахунку	Економічний зміст	Нормативне значення за методиками
Коефіцієнт зносу основних фондів	$K_z = \frac{C_z}{B_e},$ де C_z - сума зносу основних засобів; B_e - балансова вартість основних засобів	Характеризує ступінь зношеності основних засобів підприємства	<0,5
Рентабельність активів	$P_a = \frac{Ч_n}{B_{a.c}},$ де $Ч_n$ - чистий прибуток; $B_{a.c}$ - середня вартість активів	Показує який прибуток одержує підприємство з кожної гривні, вкладеної в активи. Дозволяє визначити ефективність використання активів.	Середньогалузеве значення. Найкраще значення за попередні роки роботи.
Рентабельність продажу експортної продукції	$P_n = \frac{Ч_n}{Вир},$ де $Ч_n$ - чистий прибуток; $Вир$ - виручка від продажів	Характеризує ефективність виробничої та комерційної діяльності та показує скільки підприємство має чистого прибутку з однієї гривні продажу	
Коефіцієнт оборотності активів	$K_{об} = \frac{Ч_д}{B_{a.c}},$ де $Ч_д$ - чистий дохід; $B_{a.c}$ - середня вартість активів	Визначає потенціал компанії з одержання доходу при існуючих інвестиціях і структурі капіталу	
Коефіцієнт покриття загальний	$K_n = \frac{Па}{Кз},$ де $Па$ - поточні активи; $Кз$ - короткострокові зобов'язання	Характеризує достатність оборотних коштів для погашення своїх боргів	Критичне значення=2. Значення =2-2,5- свідчить, що фірма вчасно ліквідує свої борги
Коефіцієнт фінансування	$K_\phi = \frac{Вз_c}{Вк_c},$ де $Вз_c$ - середня вартість заборгованості за період; $Вк_c$ - середня вартість власного капіталу за період	Визначає співвідношення загальної заборгованості та власного капіталу	<1
Коефіцієнт втрати платоспроможності	$K_{вп} = \frac{Вр}{В},$ де $Вр$ - виторг від реалізації; $В$ - витрати	Показує, наскільки внаслідок негативних факторів можуть бути скорочені надходження	>1

		коштів, щоб при цьому була можливість здійснювати необхідні платежі	
--	--	--	--

В результаті проведеного аналізу груп показників фінансового стану підприємства нами визначено, що найбільш актуальним показником оцінки майнового стану є коефіцієнт зносу основних фондів, оскільки він є одним із найбільш проблемних показників підприємств України.

Необхідною складовою фінансового аналізу є оцінка показників рентабельності підприємства, а саме показники рентабельності активів та рентабельність продажів експортної продукції. Цей показник є необхідним, оскільки показує ступень прибутковості діяльності підприємства в напрямі ЗЕД.

Для оцінки ліквідності, платоспроможності та кредитоспроможності, на наш погляд, доцільним є застосування таких показників як: коефіцієнт покриття загальний та коефіцієнт фінансування, оскільки вони, з одного боку, характеризують загальну захищеність підприємства, а з іншого – мають найменшу залежність від особливостей діяльності машинобудівного підприємства та локальних і незначних змін у структурі балансу.

Найбільш важливим з погляду фінансової безпеки підприємства й оцінки ступеня захищеності від зовнішніх фінансових ризиків є коефіцієнт втрати платоспроможності, оскільки саме цей показник вказує на спроможність підприємства виконувати свої зобов'язання у випадку настання негативних дій, тобто дає загальну характеристику його захисним фінансовим резервам.

Узагальнюючими показниками оцінки фінансового стану підприємства є показники ділової активності. На наш погляд, для аналізу фінансової діяльності машинобудівного підприємства, доцільним є використання коефіцієнта оборотності активів, оскільки він дає загальну картину ефективності використання активів.

Загальний рівень фінансової безпеки підприємства машинобудівної галузі визначається, відповідно до запропонованої методики як сукупна оцінка ступеня відповідності розрахункових значень наведених вище індикаторів їх достатнім значенням. З існуючих видів статистичної згортки, на наш погляд, доцільно використовувати метод середньої арифметичної, так як він дозволяє врахувати різну значущість окремих індикаторів фінансової безпеки. Таким чином рівень фінансової безпеки машинобудівного підприємства визначається за наступною формулою:

$$\Phi = \sum_{i=1}^n B_i \times \left(\frac{\Phi_i}{\Phi_{oi}} \right) \quad (2.1)$$

де Φ – значення рівня фінансової безпеки;

B_i - коефіцієнт вагомості i -го індикатора;

Φ_i - фактичне значення i -го індикатора;

Φ_{oi} - достатнє значення i -го індикатора;

n – кількість індикаторів, що використовується в оцінці;

Про стан абсолютної фінансової безпеки підприємства можна говорити, якщо значення показника фінансової безпеки (Φ) дорівнює одиниці. У такому випадку підприємство є платоспроможним за всіма оцінними критеріями. Чим ближче значення Φ до 1, тим вище рівень фінансової безпеки підприємства. Нульове значення сукупного показника Φ свідчить про неплатоспроможність підприємства та неможливість його існування як самостійного суб'єкта господарювання (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Шкала оцінок рівня фінансової безпеки ЗЕД підприємства

Значення рівня фінансової безпеки, Φ	Рівень фінансової безпеки підприємства	Коротка характеристика фінансового стану підприємства [Ілляшенко]
$0,95 \leq \Phi \leq 1$	Високий	Для функціонування підприємству вистачає власних обігових коштів
$0,75 \leq \Phi < 0,95$	Значний	Підприємство практично обходиться власними

		джерелами формування запасів і покриття витрат
$0,5 \leq \Phi < 0,75$	Нестійкий	Підприємству не достатньо власних обігових коштів, і воно зводить баланс за допомогою середньострокових і довгострокових позик і кредитів
$0,25 \leq \Phi < 0,5$	Низький	Підприємство забезпечує фінансування своєї діяльності за допомогою короткострокових кредитів
$0 \leq \Phi < 0,25$	Критичний	Підприємство не в змозі забезпечити фінансування своєї діяльності ні власними, ні позиковими засобами, тобто знаходиться на грані банкрутства

Наступною складовою економічної безпеки підприємства нами виділено виробничо-технічну. Виробничо-технічна складова безпеки відображає ефективність використання основних фондів підприємства і матеріально-енергетичних ресурсів у процесі здійснення ним виробничої діяльності. Оцінка даної складової дозволяє виявити наявність тих чи інших загроз результатам господарської діяльності підприємства, які обумовлені нераціональним використанням технічного потенціалу та неефективністю виробничого процесу. До основних показників оцінки рівня безпеки виробничо-технічної складової варто віднести такі, що широко використовуються в аналізі господарської діяльності підприємства [9, 81, 40, 138, 147, 158], а саме:

- фондвіддача;
- рівень завантаження виробничих потужностей;
- матеріалоємність;
- енергоємність;

Фондовіддача та рівень завантаження виробничих потужностей вказують на ефективність використання основних фондів підприємства, у той час як матеріалоємність і енергоємність відображають ефективність використання матеріальних і енергетичних ресурсів. Зокрема для оцінки рівня безпеки машинобудівних підприємств доцільно використовувати показники питомих матеріальних витрат за головними видами сировини для окремих видів основної продукції та показник витрати енергоресурсів в натуральному вираженні на

одиницю кінцевої продукції. Використання показників питомих втрат сировинних та енергетичних ресурсів дозволить уникнути впливу коливань цін на результати розрахунків, а також дозволить проаналізувати ефективність використання ресурсів на підприємстві в динаміці.

Загальний рівень безпеки виробничо-технічної складової підприємства машинобудівної галузі визначається за формулою

$$Vm = \sum_{i=1}^n B_i \times \left(\frac{Vm_{\phi_i}}{Vm_{\delta_i}} \right), \quad (2.2)$$

де Vm – значення рівня безпеки виробничо-технічної складової;

B_i - коефіцієнт вагомості i -го індикатора;

Vm_{ϕ_i} - фактичне значення i -го індикатора;

Vm_{δ_i} - достатнє значення i -го індикатора;

n – кількість індикаторів, що використовується в оцінці;

Інтелектуально-кадрова складова економічної безпеки машинобудівного підприємства відображає ефективність використання трудових ресурсів підприємства та інтелектуальний потенціал його працівників. Для оцінки рівня безпеки інтелектуально-кадрової складової підприємства пропонуємо застосовувати показники запропоновані С.М. Ілляшенко з авторськими доповненнями [54]:

- плинність працівників високої кваліфікації $P_{вк}$ за формулою

$$P_{вк} = \frac{\sum^n P_z}{\sum^n P}, \quad (2.3)$$

де $P_{вк}$ - плинність працівників високої кваліфікації;

P_z – працівники, що звільнилися;

Π – загальна кількість працівників даної кваліфікації;
 n – кількість працівників, що використовується в оцінці.

– питома вага інженерно-технічних і наукових співробітників $\Pi_{ін}$ за формулою

$$\Pi_{ін} = \frac{\sum K_{ін}}{\sum K_n} \quad (2.4)$$

де $\Pi_{ін}$ – питома вага інженерно-технічних і наукових співробітників;
 $K_{ін}$ – кількість інженерно-технічних і наукових співробітників;
 K_n – загальна кількість працюючих на підприємстві.

– показник винахідницької активності $\Pi_{ва}$ за формулою

$$\Pi_{ва} = \frac{\sum B}{\sum \Pi} \quad (2.5)$$

де $\Pi_{ва}$ – показник винахідницької активності;
 B – кількість винаходів;
 Π – кількість працюючих або інженерно-технічних працівників.

– показник освітнього рівня Π_o за формулою

$$\Pi_o = \frac{\sum K_{во}}{\sum \Pi} \quad (2.6)$$

де, Π_o – показник освітнього рівня працівників;
 $K_{во}$ – кількість осіб, які мають вищу освіту відповідно до профілю діяльності підприємства;

Π – загальна кількість працюючих.

– питома вага працівників інженерно-технічного, наукового та управлінського складу, які володіють іноземними мовами $\Pi_{ім}$ за формулою

$$P_{im} = \frac{\sum K_{im}}{\sum K_{уп}} \quad (2.7)$$

де P_{im} – питома вага працівників інженерно-технічного, наукового та управлінського складу, які володіють іноземними мовами;

K_{im} – кількість працівників інженерно-технічного, наукового та управлінського складу, які володіють іноземними мовами;

$K_{уп}$ – загальна кількість працюючих на підприємстві працівників інженерно-технічного, наукового та управлінського складу.

Відповідно до значень всіх показників зводяться в сукупний I_k використовуючи наступну формулу (відомий у математиці метод відстаней) [123]

$$I_k = \sum_{i=1}^n (1 - \delta_i) \times B_i \quad (2.8)$$

де n – кількість показників інтелектуально-кадрової складової;

B_i – вага i -го показника;

δ_i – відносна оцінка i -го показника;

δ_i – розраховується за наступними правилами:

$\delta_i = \frac{P_i}{P_{max}}$, якщо більше значення показника є кращим,

$\delta_i = \frac{P_{min}}{P_i}$, якщо менше значення показника є кращим,

де P_i – значення i -го показника;

P_{min} – найменше значення показника;

P_{max} – найбільше значення показника.

За результатами розрахунку сукупного показника можна визначити (область) рівень безпеки інтелектуально-кадрової складової (табл.), зробити висновки щодо його достатності та необхідності подальшого розвитку.

Для внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства нами запропоновано виділяти (визначати) маркетингову складову економічної безпеки, яка відображає стійкість підприємства на галузевому ринку, забезпечує його конкурентний статус, зокрема його частку ринку, відповідність маркетингової стратегії підприємства тенденціям ринку, надає можливості та перспективи реалізації машинобудівної продукції на ринку. В якості індикаторів маркетингової складової нами запропоноване використання наступних показників:

1. Темпи росту продажів промислової продукції (T_p) за формулою

$$T_p = \frac{П_n}{П_б} \quad (2.9)$$

де $П_n$ – кількість проданої продукції (або отриманої виручки) в поточному періоді;

$П_б$ – кількість проданої продукції (або отриманої виручки) в базовому періоді

Цей показник відображає результати діяльності підприємства і відповідність його роботи вимогам макросередовища. Рекомендоване значення показника T_p дорівнює 1, за такої умови темпи росту продажів промислової продукції оптимальні і відповідають запитам як споживача так і виробника. Якщо значення показника менше одиниці, це вказує на те, що підприємство не використовує в повному об'ємі можливість нарощування обсягів виробництва в порівнянні з іншими галузевими виробниками, що може привести до скорочення частки ринку. Якщо значення даного показника дорівнює 0 – це свідчить про ситуацію, що може призвести до повної втрати підприємством своєї частки ринку.

2. Показник конкурентної переваги підприємства $П_{кп}$ [165] за формулою

$$П_{кп} = \frac{Ч_{рп}}{Ч_{рк}} \quad (2.10)$$

$Ч_{рп}$ - частка ринку, яку займає підприємство за результатами аналізованого періоду;

$Ч_{рк}$ - частка ринку, яку займає найбільший конкурент підприємства за результатами аналогічного періоду.

Даний показник характеризує ступінь наближеності підприємства до позиції лідера на галузевому ринку.

Величина частки ринку, яка належить підприємству (конкуренту), визначається як співвідношення загального обсягу поставок продукції на ринок з боку підприємства (конкурента) і загального споживання даної продукції на ринку за результатами аналізованого періоду. Річне внутрішнє споживання являє собою суму річних обсягів виробництва й імпорту даного виду продукції.

Рекомендоване значення показника $П_{кп}$ становить 1 (+/-0,1). У такому випадку, підприємство знаходиться в позиції ринкового лідерства. Значне перевищення даного показника свідчить про незаперечне лідерство підприємства на ринку. Значення наближене до нуля, вказує на віддаленість підприємства від списку лідерів.

3. Показника дотримання якості виробленої продукції ($П_{я}$) за формулою

$$П_{я} = \frac{OP_n}{OP_{заг}} \quad (2.11)$$

де $П_{я}$ – показник дотримання якості виробленої продукції;

OP_n – загальний обсяг реалізованої продукції, що був повернутий протягом року;

$OP_{заг}$ – загальний обсяг промислової продукції, що був реалізований протягом року.

Для забезпечення належного рівня безпеки маркетингової складової значення цього показника повинне бути більше або дорівнювати одиниці,

оскільки якість продукції має вирішальне значення для збільшення конкурентних переваг на ринку.

Окрім зазначених вище показників, в оцінці маркетингової складової безпеки підприємства, доцільно використати такий індикатор, який доволі широко застосовується на практиці.

4. Темп зміни частки ринку підприємства ($T_{зчр}$) за формулою [158]

$$T_{зчр} = \frac{Ч_{рп}}{Ч_{рб}} \quad (2.12)$$

де $Ч_{рп}$ - частка ринку, яку займає підприємство в поточному періоді;

$Ч_{рб}$ - частка ринку, яку займає підприємство в базовому періоді.

Загальний рівень безпеки маркетингової складової підприємства машинобудівної галузі визначається за формулою

$$M = \sum_{i=1}^n B_i \times \left(\frac{M_{\phi_i}}{M_{\delta_i}} \right) \quad (2.13)$$

де M – значення рівня безпеки маркетингової складової;

B_i - коефіцієнт вагомості i -го індикатора;

M_{ϕ_i} - фактичне значення i -го індикатора;

M_{δ_i} - достатнє значення i -го індикатора;

n – кількість індикаторів, що використовується в оцінці;

У залежності від значення сукупного показника оцінки значення маркетингової складової безпеки можна виділити у наступні рівні економічної безпеки ЗЕД підприємства

Для внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД пропонуємо визначати рівень безпеки інтерфейсної складової, яка характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами.

Нами запропоновано наступний перелік показників оцінки рівня безпеки інтерфейсної складової:

– показник залежності підприємства від постачальників сировини і матеріалів $Пzn$, що визначається за формулою

$$Пzn = \frac{Kmax}{Kzag} \quad (2.14)$$

де $Kmax$ – максимальна кількість продукції, що припадає на одного постачальника;

$Kzag$ – загальна кількість поставок з боку всіх постачальників.

– показник надійності контрагентів $Пn$, що визначається за формулою

$$Пn = \frac{\sum Kn}{\sum Zn} \quad (2.15)$$

де Kn – загальна кількість сировини і матеріалів у відношенні яких були порушені умови поставки;

Zn – загальна кількість поставлених ресурсів.

– Показник залежності підприємства від споживачів $Пzc$, що визначається за формулою

$$Пzc = \frac{\sum РПОmax}{\sum РПzag} \quad (2.16)$$

де $РПОmax$ – максимальна кількість реалізованої продукції одному споживачу протягом року;

$РПzag$ – загальна кількість реалізованої продукції протягом року.

– Показник своєчасності розрахунків за отриману продукції $Пр$, що визначається за формулою

$$Пр = \frac{\sum ДЗnp}{\sum ДЗzag} \quad (2.17)$$

де $DЗпр$ – сума простроченої поточної дебіторської заборгованості підприємства;

$DЗзаг$ – загальна сума поточної дебіторської заборгованості підприємства.

Сукупна оцінку рівня безпеки інтерфейсної складової $I\phi$, що визначається як середньозважена за формулою

$$I\phi = \sum_{i=1}^n I\phi_i \times B_i \quad (2.18)$$

де $I\phi_i$ - значення i -го індикатора інтерфейсної складової;

B_i - вагомість i -го показника інтерфейсної складової.

Наступним показником внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД пропонуємо визначати рівень безпеки інноваційно-технологічної складової, який характеризує технологічний потенціал підприємства, ступінь його зношеності та рівень інноваційного забезпечення підприємства.

Для оцінки рівня безпеки інноваційно-технологічної складової нами запропоновано використання показників запропонованих С.М. Ілляшенко [53] з авторськими доповненнями, а саме:

– показник рівня прогресивності технологій Π_{nm} , що визначається за формулою

$$\Pi_{nm} = \frac{\sum B_{nm}}{\sum Z_m} \quad (2.19)$$

де B_{nm} – загальна сума використовуваних прогресивних сучасних технологій;

Z_m – загальна кількість сучасних технологій на підприємстві.

– Показник рівня прогресивності продукції Π_{nm} , що визначається за формулою

$$\Pi_{nm} = \frac{\sum H_{nn}}{\sum Z_n} \quad (2.20)$$

де H_{nn} – загальна сума виготовлених нових прогресивних видів продукції;

Z_n – загальна сума продукції.

– Показник зносу основних виробничих фондів $\Pi_{зоф}$, що визначається за формулою

$$\Pi_{зоф} = \frac{\sum Z_{оф}}{\Pi_{воф}} \quad (2.21)$$

де $Z_{оф}$ – загальна сума зносу основних виробничих фондів;

$\Pi_{воф}$ – первісна вартість основних виробничих фондів.

– Частка науково-дослідних і науково-конструкторських робіт в загальному обсязі проведених робіт на підприємстві $\mathcal{C}_{дк}$, що визначається за формулою

$$\mathcal{C}_{дк} = \frac{H_{ДДКР}}{\sum B_p} \quad (2.22)$$

де $H_{ДДКР}$ – кількість проведених науково-дослідних та науково-конструкторських робіт протягом року;

B_p – загальна кількість виконаних робіт за звітний рік.

– Рівень технологічного розвитку підприємства $P_{тр}$, що визначається за формулою

$$P_{mp} = \frac{\sum P_{cm}}{\sum Z_o} \quad (2.23)$$

де P_{cm} – Загальний обсяг виробництва продукції за сучасними технологіями;

Z_o – загальний обсяг виготовленої продукції.

Сукупну оцінку рівня безпеки інноваційно-технологічної складової IT визначають як середньозважену за формулою

$$IT = \sum_{i=1}^n IT\phi_i \times B_i \quad (2.24)$$

де $IT\phi_i$ - значення i -го індикатора інноваційно-технологічної складової;

B_i - вагомість i -го показника інноваційно-технологічної складової.

Правова складова, характеризує правову захищеність інтересів підприємства і його працівників.

На погляд автора найбільш застосовним теоретико-методичним підходом до оцінки рівня правової безпеки є підхід С.М. Ілляшенка [53], в якому рівень правової безпеки визначений залежно від співвідношення втрат, понесених підприємством внаслідок порушення правових норм, і загального розміру відвернутих юридичною службою втрат. Рівень правової безпеки $P_{пб}$ визначається за формулою

$$P_{пб} = \frac{\sum B_{пнн}}{\sum B_{в}} \quad (2.25)$$

де $B_{пнн}$ – загальна сума втрат, понесених підприємством внаслідок порушення правових норм;

$B_{в}$ – загальна сума відвернутих юридичною службою втрат.

Внутрішня оцінка рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства передбачає розрахунок сировинної та енергетичної складової, що являє собою забезпеченість підприємства сировинними та енергетичними

ресурсами. Дана складова характеризує можливість доступу підприємства до ресурсів та їх споживання в необхідному для функціонування підприємства обсязі. Забезпеченість машинобудівного підприємства сировинними та енергетичними ресурсами є гарантом його виробничої безпеки, а також знижує залежність підприємства від постачальників сировини та матеріалів. Для оцінки рівня безпеки сировинної та енергетичної складової безпеки доцільно використовувати наступні показники:

- Забезпеченість підприємства власними сировинними ресурсами (Z_{cp}) [185], що визначається за формулою

$$Z_{cp} = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{Pp_i}{Pr_i}}{n} \quad (2.26)$$

де, Pp_i – річна кількість i -го виду сировинних та паливно-енергетичних ресурсів в натуральному вираженні, що вироблена на підприємстві;

Pr_i – загальна річна потреба машинобудівного підприємства в i -му виді ресурсів в натуральному вираженні;

n – кількість основних видів ресурсів, що використовуються на машинобудівному підприємстві.

Значення показника Z_{cp} може бути визначене, як забезпеченість підприємства найбільш значущими видами ресурсів.

Чим вище значення показника Z_{cp} , тим краще забезпеченість підприємства власними ресурсами.

- Коефіцієнт сировинної безпеки (K_{cb}) [185], що визначається за формулою

$$K_{cb} = \frac{\sum_{i=1}^n Bc_i \times (Tc_i \times Cc_i)}{\sum_{i=1}^n Bc_i} \quad (2.27)$$

де, Be_i – питома вага витрат на i -ий вид сировинного ресурсу в загальному обсязі витрат підприємства на сировинні ресурси у вартісному вираженні;

Te_i – темп зміни питомої витрати i -го виду сировинного ресурсу в натуральному вираженні;

Ce_i – індекс цін на i -ий вид сировинного ресурсу;

n – кількість видів сировинних ресурсів, що використовуються на машинобудівному підприємстві.

Достатнє значення даного показника оцінки повинне бути менше або дорівнювати одиниці, адже необхідною умовою збереження сировинної безпеки машинобудівного підприємства є обернено пропорційна зміна питомих витрат сировинних ресурсів та їх вартості.

- Коефіцієнт енергетичної безпеки (Кеб) [185], що визначається за формулою

$$K_{сб} = \frac{\sum_{i=1}^n Be_i \times (Te_i \times Ce_i)}{\sum_{i=1}^n Be_i} \quad (2.28)$$

де, Be_i – питома вага витрат на i -ий вид енергетичного ресурсу в загальному обсязі витрат підприємства на енергетичні ресурси у вартісному вираженні;

Te_i – темп зміни питомої витрати i -го виду енергетичного ресурсу в натуральному вираженні;

Ce_i – індекс цін на i -ий вид енергетичного ресурсу;

n – кількість видів енергетичних ресурсів, що використовуються на машинобудівному підприємстві.

Достатнє значення цього показника повинно бути меншим або дорівнювати одиниці.

Сукупну оцінку рівня сировинної та енергетичної складової внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства CE визначаємо як середньозважену за формулою

$$CE = \sum_{i=1}^n B_i \times \left(\frac{CE_{\phi_i}}{CE_{\delta_i}} \right) \quad (2.29)$$

де CE – значення рівня безпеки екологічної складової;

B_i – коефіцієнт вагомості i -го індикатора;

CE_{ϕ_i} – фактичне значення i -го індикатора;

CE_{δ_i} – достатнє значення i -го індикатора;

n – кількість індикаторів, що використовується в оцінці;

Екологічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства характеризує здатність підприємства вести виробничо-господарську діяльність відповідно до національних та світових екологічних норм. В якості індикаторів оцінки даної складової доцільно використовувати наступні показники.

- Ступінь забруднення навколишнього середовища ($Z_{нс}$) [55 С. 12-19] визначаємо за формулою

$$Z_{нс} = \sum_{i=1}^n 1 - \frac{V_{пл_i}}{V_{заг_i}} \quad (2.30)$$

де, $V_{пл_i}$ – обсяг понадлімітних викидів у навколишнє середовище i -ї шкідливої речовини;

$V_{заг_i}$ – загальний обсяг викидів у навколишнє середовище i -ї шкідливої речовини;

n – кількість викидів шкідливих речовин, що викидаються у навколишнє середовище в результаті здійснення виробничо-господарської діяльності машинобудівним підприємством.

Достатнє значення даного показника повинне дорівнювати одиниці, адже при такому значенні індикатора кількість шкідливих викидів не перевищує

встановлених нормативів. Чим нижче значення $Z_{нс}$, тим нижче рівень екологічної складової внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства внутрішньої значення.

- Показник природоохоронної діяльності ($Под$) [186 с. 67-82.], що визначається за формулою

$$Под = \frac{Ic}{Iз} \quad (2.31)$$

де Ic – сума інвестицій, спрямованих на скорочення шкідливих викидів навколишнє середовище в результаті здійснення виробничо-господарської діяльності машинобудівним підприємством;

$Iз$ – загальна сума капітальних інвестицій в аналізованому році.

Чим більше значення даного індикатора, тим більше коштів підприємство напруває на підвищення екологічної складової внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства. Достатнім значенням показника пропонується приймати найкращий показник минулих років або певне цільове значення даного показника відповідно до стратегій екологічного розвитку машинобудівного підприємства.

Сукупну оцінку рівня безпеки екологічної складової $Eк$ визначаємо як середньозважену за формулою

$$Eк = \sum_{i=1}^n B_i \times \left(\frac{Eк_{\phi_i}}{Eк_{\delta_i}} \right) \quad (2.32)$$

де $Eк$ – значення рівня безпеки екологічної складової;

B_i - коефіцієнт вагомості i -го індикатора;

$Eк_{\phi_i}$ - фактичне значення i -го індикатора;

$Eк_{\delta_i}$ - достатнє значення i -го індикатора;

n – кількість індикаторів, що використовується в оцінці;

Силова складовою внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства характеризується

Отримані значення всіх функціональних складових потенціалу підприємства необхідні для визначення рівня потенціалу підприємства для здійсненні ЗЕД I , який пропонуємо розраховувати за формулою

$$I = \sum_{i=1}^n B_i \times \frac{F_i}{G_i} \quad (2.33)$$

I – значення оцінки потенціалу машинобудівного підприємства для здійснення ЗЕД;

B_i – коефіцієнт вагомості i -ї складової безпеки

F_i – фактичне значення i -ї складової безпеки;

n – кількість складових, що застосовуються в оцінці.

В умовах переходу України до ринкових відносин та необхідності забезпечення ефективної роботи на підприємствах машинобудівної галузі, особливої актуальності набуває питання розширення ділових зв'язків між учасниками економічної діяльності машинобудівних підприємств.

Вирішення даного завдання передбачає здійснення підприємством ЗЕД, що пов'язана з великою кількістю небезпек та ризиків.

На міжнародних ринках, вітчизняне машинобудівне підприємство може зіштовхнутися з нестабільністю політичного режиму, корупцією, громадськими конфліктами, дефолтами та іншими діями у країні, де він планує здійснювати ЗЕД. Для попередження та виходу з такого роду невизначеності необхідно проводити аналіз ризику, який визначає вірогідність того, що суверенна держава матиме можливості виконати свої обов'язки по відношенню до підприємства, яке планує здійснювати ЗЕД.

Саме тому постає необхідність виділення такого поняття, як країновий ризик, що характеризує ступінь ризику дій суверенного керівництва вплинути на здатність боржника, який пов'язаний з даною країною, виконати свої зобов'язання [163]. Країновий ризик безпосередньо пов'язаний з інтернаціоналізацією підприємницької діяльності. Даний ризик актуальний для

всіх учасників ЗЕД та залежить від політико-економічної стабільності країн-імпортерів, експортерів.

Основними причинами країнового ризику є нестабільність державної влади, особливості законодавства та державного устрою, неефективна економічна політика, етнічні та релігійні проблеми [29].

На результати підприємницької діяльності можуть впливати торгові та валютні регулювання які проводить держава, квотування, ліцензування, зміна митних зборів та ін.

Країновий ризик є багатфакторним явищем, який характеризується тісним взаємозв'язком фінансово-економічних та соціально-політичних змінних.

В межах загального країнового ризику виділяють такі види ризику [57,58]:

- комерційний або ризик неплатоспроможності, може виникнути як на рівні держави, так і на рівні окремого підприємства;
- некомерційний (політичний) ризик, передбачає вірогідність фінансових втрат підприємства в результаті негативної дії політичних факторів.

Існування даних ризиків чинить негативну дію на стан економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, саме тому виникає необхідність оцінки країнового ризику та врахування її при розрахунку рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства.

Одним із способів аналізу рівня країнового ризику є індекс БЕРІ, який регулярно публікує германська фірма БЕРІ (табл. 2.3). З його допомогою заздалегідь визначається рівень країнового ризику. Визначенням даного індексу займається 100 експертів, які за допомогою методу експертних оцінок проводять аналіз чотири рази на рік. До складу аналізованих частин показника входять:

- ефективність економіки;
- рівень політичного ризику;

- рівень заборгованості;
- доступність банківських кредитів;
- доступність короткострокового фінансування;
- доступність довгострокового позичкового капіталу;
- вірогідність настання форс-мажорних обставин;
- рівень кредитоспроможності країни;
- сума невиконаних зобов'язань з виплати зовнішнього боргу.

Таким чином аналізуються всі сторони політичної та економічної ситуації в країні партнера.

Результати аналізу представлені у вигляді бази даних, яка характеризує оцінку ступеня ризику інвестування та надійності ділових зв'язків різних країн, представленого у вигляді ранжованого переліку країн з інтегральними бальними та частковими оцінками ризику [29 с. 21].

Таблиця 2.3

Індекс країн за рівнем ризикованості (фрагмент)

Місце у рейтингу	Назва країни	Індекс БЕРІ	Рівень ризику
1	Люксембург	100	Низький рівень ризику
2	Норвегія	98	
3	Швейцарія	98	
80	Росія	62,6	Середній рівень ризику
81	Молдова	62,2	
82	Туркменістан	61,7	
97	Україна	54,3	
167	Малаві	26,80	Високий рівень ризику
168	Еритрея	26,54	
185	КНДР	3,66	

Рівень країнового ризику можна визначати на основі рейтингової оцінки країн за рівнем ризикованості [29, 163]. Загальноприйнятою є рейтингова оцінка яка включає себе декілька етапів:

- вибір змінних (політична стабільність, ступінь економічного росту, ступінь інфляції, рівень націоналізації та ін.);
- визначення вагомості кожної змінної (максимальну вагомість має змінна політичної стабільності);
- обробка показників з використанням експертної шкали;

➤ визначення сумарного індексу, який знаходиться в межах від 0 до 100 (максимальний індекс означає максимальний ризик, та навпаки).

Отже, врахування країнового ризику, при здійсненні підприємством ЗЕД, має вирішальне значення для прийняття рішення про співпрацю з іноземними державами, а також є необхідним для проведення оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства.

Окрім врахування значення оцінки потенціалу машинобудівного підприємства для здійснення ЗЕД та країнового ризику для більшої об'єктивності оцінки автором запропоновано розрахунок показника, який враховує і рівень ринкових можливостей машинобудівного підприємства для здійснення ЗЕД.

На сьогодні, економіка України, як і економіка інших країн світу переживає складні часи. Причиною такого стану є фактори як політичного так і економічного характеру. За даних умов вітчизняним машинобудівним підприємствам необхідно проводити аналіз ринку як внутрішнього так і зовнішнього та шукати нові сегменти чи ніші для ефективної реалізації власної діяльності.

Вченими пропонується велика кількість методичних підходів до визначення стратегічних напрямів розвитку підприємств. Серед основних і найпоширеніших методів виділяють SWOT-аналіз [187-189]. Даний метод базується на порівнянні слабких та сильних сторін діяльності підприємства із зовнішніми факторами його функціонування та визначати на основі отриманих даних подальші стратегічні напрямки його розвитку.

Проте, окрім SWOT-аналізу, у практичній діяльності поширені і інші методи.

Стратегічна модель М. Портера [190], дає можливість визначити вплив зовнішнього (конкурентного) середовища на позицію підприємства та дозволяє визначити один з напрямів розвитку: цінове лідерство чи лідерство за рахунок

диференціації на основі аналізу показників рентабельності та ринкової частки підприємств-конкурентів.

Матриця Болонської консалтингової групи (BCG) [187, 189] враховуючи такі фактори, як ринкова частка та темп зростання ринку, сприяє ухваленню рішень про вибір стратегій подальшого розвитку підприємства на обраному ринку та ефективне розподілення коштів між окремими продуктами підприємства.

Матриця «Мак Кінсі – Дженерал Електрик» [191], дає змогу визначити стратегічні альтернативи розвитку продуктів підприємства та дозволяє визначити напрями більш пріоритетного інвестування бізнес портфеля підприємства, на базі детального методу стратегічного аналізу підприємства.

Метод LOTS [191] включає послідовне та детальне обговорення ряду проблем бізнесу на різних рівнях та при різних мірах складності, які стосуються: існуючого положення підприємства; довгострокових та короткострокових цілей; стратегій подальшого розвитку; кадрового потенціалу; методів та об'єктів аналізу; планів розвитку; звітності; організації управління.

В результаті обговорення перерахованих проблем, пропонуються варіанти, які дають змогу правильно обирати схему взаємодії із зовнішнім середовищем.

Метод Gap – аналізу [187], дає змогу знайти методи розроблення стратегій тв. методів управління.

Метод STP – аналізу [189], дає змогу виокремити споживчий попит та вибрати на його основі стратегії охоплення або формування цільового ринку. Цей підхід охоплює такі стадії: сегментація ринку; вибір цільового ринку; позиціонування.

Метод Артура Д. Літала (ADL) [192] основою методу є матриця, яка враховує два параметри: конкурентну позицію підприємства на ринку та ступінь зрілості ринку. Цей метод дає можливість керівництву підприємства прийняти стратегічні рішення про кожен окремий продукт підприємства та на

базі збалансування всього бізнес-портфеля провести узагальнення стратегій всього підприємства.

Основою методу PIMS [191] є п'ять груп показників, а саме: ефективність використання інвестицій, привабливість ринкових умов, використання бюджету, чинність конкурентних позицій, поточні зміни в положенні на ринку. Цей метод дає можливість визначити стратегії підприємства, які доцільно використовувати в існуючих ринкових умовах.

Проте, майже всі перераховані вище методики визначення стратегічних напрямів розвитку підприємств ґрунтуються на детальному аналізі та зборі даних про саме підприємство і його найближчих конкурентів і не враховують ступінь новизни товару, споживача, ринку. Саме тому, актуальним залишається питання розробки такого методу визначення стратегічного напрямку розвитку підприємства, який би дозволив оцінити рівень ринкових можливостей підприємства та на основі отриманих даних прийняти відповідні управлінські рішення.

Таким чином, на основі аналізу переваг та недоліків існуючих методів визначення стратегічних напрямів розвитку підприємства пропонуємо авторський підхід до визначення рівня ринкових можливостей підприємства. Основою запропонованого методу є схема значень рівня ринкових можливостей підприємства, яка враховує три параметри: ступінь новизни товару, ринку, споживача. Даний метод дає можливість керівництву підприємства прийняти стратегічні рішення про окремий продукт на окремому ринку та окремому споживачу і на базі збалансування всього бізнес-портфеля провести узагальнення стратегій всього підприємства. Схема визначення рівня ринкових можливостей машинобудівного підприємства для здійсненні ЗЕД представлена на рис 2.5.

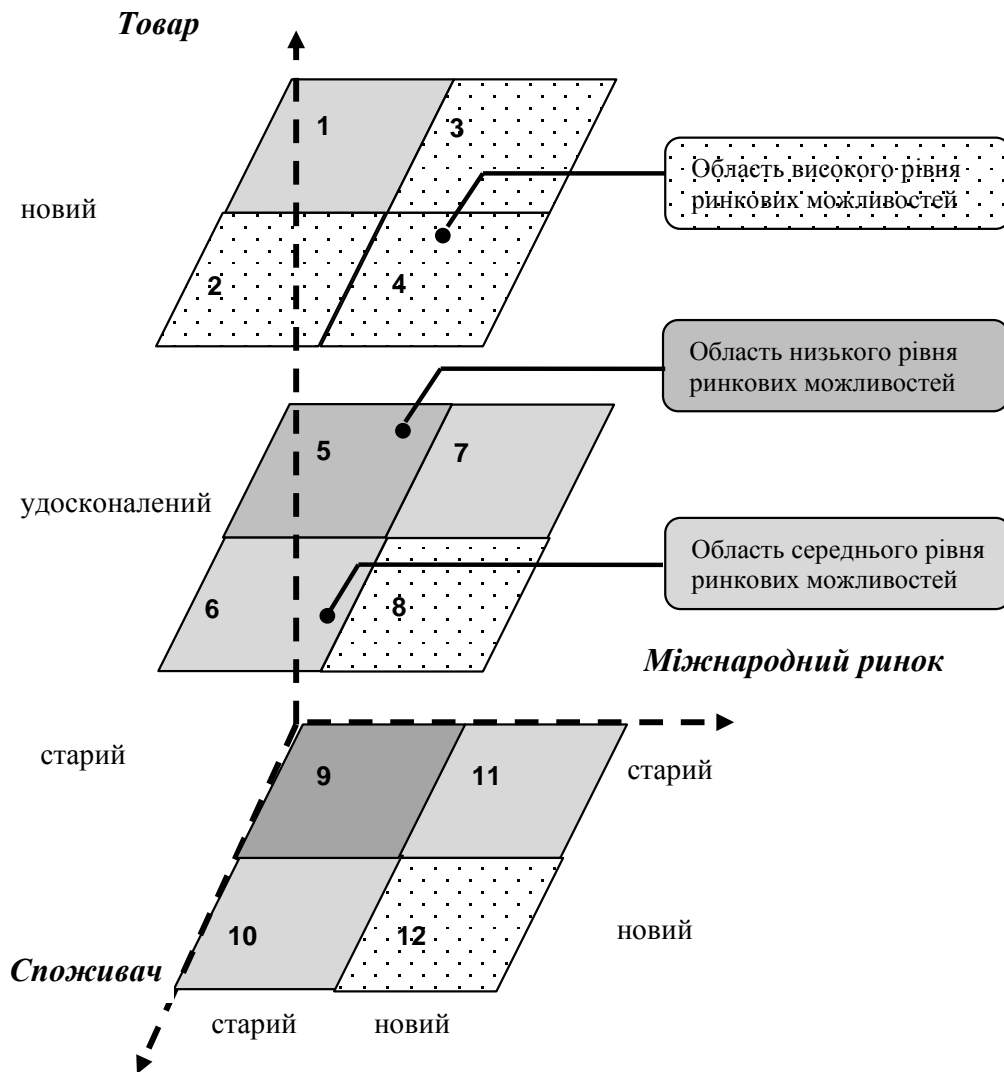

Рис. 2.5. Схема визначення рівня ринкових можливостей машинобудівного підприємства для здійсненні ЗЕД

Кожен квадрант схеми набуває значення новизни товару, споживача, ринку. У випадку, якщо всі показники квадранту набувають значення нового (новий стовар, новий ринок, новий споживач) – рівень ринкових можливостей підприємства набуває значення одиниці. Якщо два показники квадранту відповідають новому, а третій удосконаленому або старому – рівень ринкових можливостей підприємства набуває значення 0,75. Якщо один показник квадранту відповідає новому, один удосконаленому і один старому - рівень ринкових можливостей підприємства набуває значення 0,5. У випадку, якщо два показники квадранту набуває значення старого, а один удосконаленого -

рівень ринкових можливостей підприємства набуває значення 0,25. І якщо всі показники квадранту набувають значення старого – рівень ринкових можливостей підприємства дорівнює нулю.

Дана схема наглядно демонструє комбінації новизни товару, ринку, споживача, а таблиця дозволяє надати рекомендації стосовно основних аспектів його зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця

Характеристики квадрантів рівня ринкових можливостей машинобудівного підприємства при здійсненні ЗЕД (фрагмент)

Характеристика	Область рівня ринкових можливостей		
	область високого рівня	область середнього рівня	область низького рівня
	Квадрант 4	Квадрант 8	Квадрант 9
Головна мета збутової політики	Оптимізація збутової мережі за кордоном	Оптимізація збуту, інтенсифікація	Оптимізація збуту
Цінові стратегії	Установлення ціни на рівні компенсації собівартості, договірних цін	Установлення ціни на рівні компенсації собівартості, договірних цін, змінних падаючих цін	Установлення договірних цін, гнучких еластичних цін, пільгових цін
Головна мета товарної політики	Розширення асортименту, базова інновація	Покращені модифікації, різновиди	Ліквідація затоварювання
Головна мета політики просування	Переконання споживачів у необхідності купівлі машинобудівної продукції	Максимальна поінформованість споживачів	Підтримка відмінних переваг машинобудівної продукції

Діяльність будь-якого промислового підприємства має на меті його ефективне функціонування та розвиток, що досягається шляхом вибору того виду діяльності, який найкраще відповідає запитам та вимогам ринку. Як відомо, будь-який вид діяльності машинобудівного підприємства є досить складним та ресурсовитратним процесом. Однак, досить часто підприємства

приймають рішення про реалізацію обраного виду діяльності, без ґрунтового аналізу та врахування тих небезпек та ризиків, які можуть виникнути. В результаті цього на певному проміжку часу підприємства опиняються в ситуації, коли обрана діяльність не має можливості подальшого розвитку, а ресурси, які були витрачені на її реалізацію, повернути неможливо. Таким чином, виникає необхідність розроблення методики оцінки рівня економічної безпеки підприємства залежно від виду діяльності підприємства, а отримані значення показника оцінки могли б бути покладені в основу прийняття рішень про доцільність впровадження того чи іншого виду діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що оцінку рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства доцільно проводити на основі розрахунку трьох основних показників.

Отже, враховуючи викладене, нами запропоновано формування трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства K_{nj} , який пропонується розраховувати за функціональною залежністю за формулою:

$$K_{nj} = f(I, P_n, D_j), \quad (2.34)$$

де I – внутрішня оцінка рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства;

P_n – коефіцієнт ризикованості виходу на ринок країни n ;

D_j – коефіцієнт рівня ринкових можливостей машинобудівного підприємства при здійсненні ЗЕД.

Наведений трикомпонентний комплексний показник оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства пропонується визначати за функціональною залежністю

$$I, P_n, D_j = 1 \quad (2.35)$$

якщо фактичне значення показників I, P_n, D_j більше або дорівнює їх граничному (достатньому) значенню, то значення показника вважається достатнім;

$$I, P_n, D_j = 0, \quad (2.36)$$

якщо фактичне значення показників I, P_n, D_j менше їх граничного (достатнього) значення, то значення показника вважається недостатнім.

Таблиця 2.4

Таблиця достатніх значень показників трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства

Рівень внутрішньої оцінки економічної безпеки ЗЕД		Рівень країнового ризику		Рівень ринкових можливостей машинобудівного підприємства при здійсненні ЗЕД, D_j	
Значення показника I	Рівень економічної безпеки ЗЕД	Значення показника P_n	Область ризику	Значення показника D_j	Область рівня
$0,95 \leq I \leq 1,0$	Абсолютно безпечний	$0,75 < P_n \leq 1$	Низький ризик	(2;2;2), (2;2;1), (2;2;0), (0;2;2)	Високий рівень
$0,75 \leq I < 0,95$	Прийнятний	$0,3 < P_n \leq 0,75$	Середній ризик	(0;0;2), (0;2;1), (0;2;0)	Середній рівень
$0,5 \leq I < 0,75$	Хиткий				
$0,25 \leq I < 0,5$	Низький	$0 \leq P_n \leq 0,3$	Високий ризик	(0;0;1), (0;0;0)	Низький рівень
$0 \leq I < 0,25$	Неприпустимий				

(області достатнього значення показника виділено затемненням)

Усі проміжні значення трикомпонентного комплексного показника економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства наведені у матричній формі (рис. 2.6). Для даних показників може існувати 8 проміжних значень, які на погляд автора відповідають 4 зонам економічної безпеки ЗЕД.

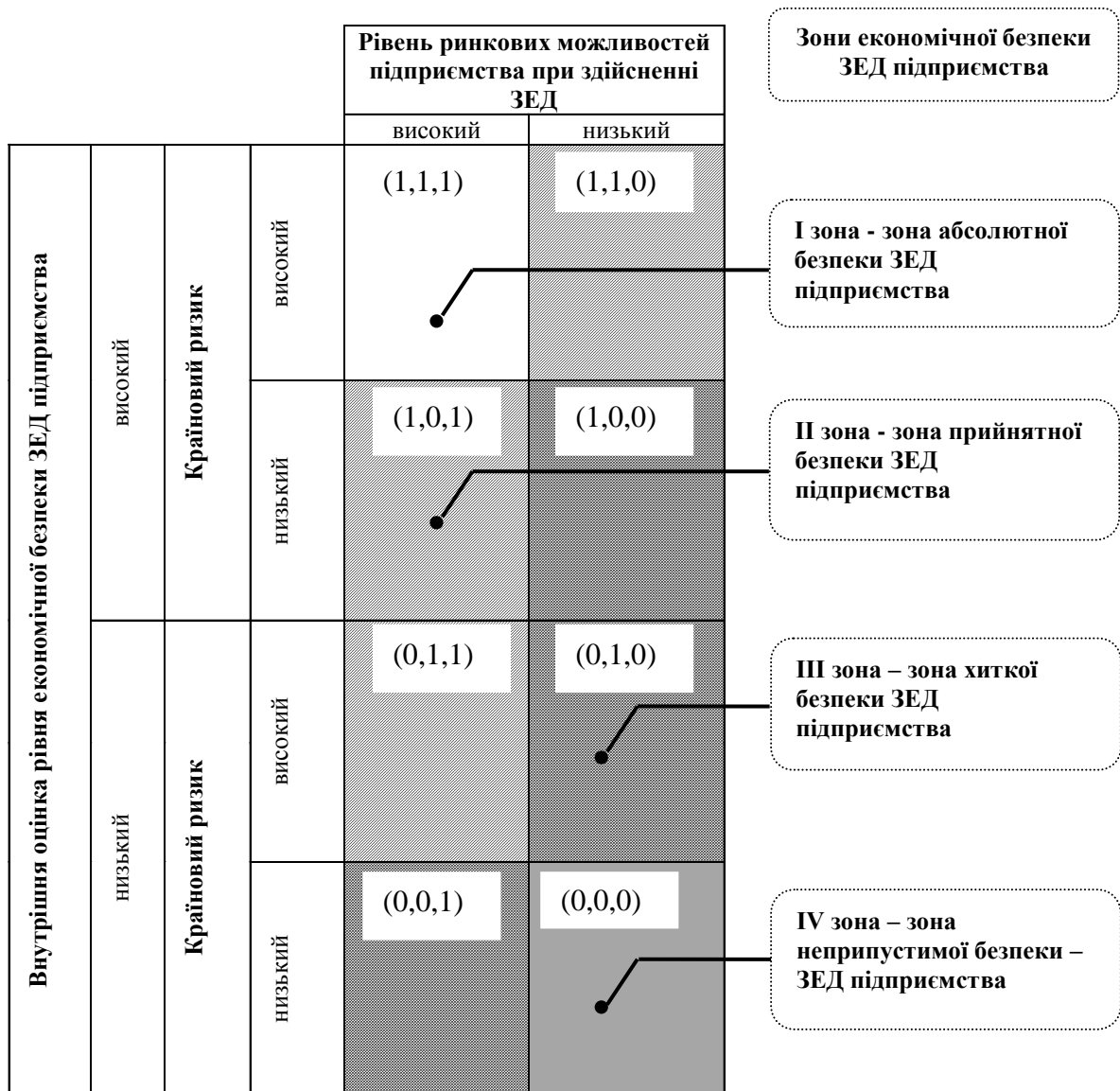

Рис. 2.6. Матриця зон економічної безпеки ЗЕД підприємства

На погляд автора, значення трикомпонентного комплексного показника $K_{nj} = (1,1,1)$, відповідає I зоні – зоні абсолютної безпеки, яка вказує на те, що всі складові трикомпонентного комплексного показника знаходяться на достатньому рівні, тому підприємство може безпечно займатися ЗЕД на обраному ринку з обраним видом діяльності.

Значення трикомпонентного комплексного показника $K_{nj} = (1,1,0); (1,0,1); (0,1,1)$, відповідають II зоні – зоні прийнятної безпеки, яка вказує на те, що один із складових трикомпонентного комплексного показника оцінки рівня

економічної безпеки ЗЕД знаходиться на недостатньому рівні. Існуючі відхилення можна виявити шляхом виконання поглиблених досліджень складових трикомпонентного показника і на основі отриманих даних вжити заходи по усуненню існуючої проблеми.

Значення $K_{nj}=(1,0,0)$; $(0,1,0)$; $(0,0,1)$ відповідають III зоні – зоні хиткої безпеки. Рівень економічної безпеки є недостатнім одразу за двома складовими трикомпонентного комплексного показника. Існуючі відхилення можна виявити шляхом виконання поглиблених досліджень складових трикомпонентного показника і на основі отриманих даних заподіяти заходи по усуненню існуючої проблеми.

Значення $K_{nj}=(0,0,0)$ відповідає IV зоні – зона неприпустимої безпеки. Рівень економічної безпеки є недостатнім одразу за трьома складовими трикомпонентного комплексного показника. В даному випадку підприємство повинно відмовитись від обраної діяльності на обраному ринку і вжити заходи щодо покращення стану економічної безпеки на підприємстві.

Аналізуючи значення побудованої матриці, вважаємо за доцільне запропонувати формування стратегічних заходів забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, що можуть бути здійснено в рамках загальних стратегій збереження економічної безпеки, які широко висвітлені в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців [4, 24, 73, 117].

Даний метод оцінювання дозволяє не лише визначити фактичний стан економічної безпеки ЗЕД підприємства, але і здатність протистояти різного роду кризовим явищам завдяки комплексному підходу до вибору показників оцінювання.

Визначення зон економічної безпеки ЗЕД дає можливість розробляти стратегії та інструменти забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства.

2.3. Підбір заходів забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємств вітчизняного машинобудування

Однією з основних проблем діяльності машинобудівних підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) є недостатнє використання економічного інструментарію забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівної галузі на практиці. Існуючі методичні підходи до вибору інструментів та стратегій забезпечення економічної безпеки підприємства не дозволяють повною мірою враховувати вплив зовнішніх факторів на діяльність підприємства, що призводить до виникнення економічних ризиків, які супроводжуються економічними втратами. На сучасному етапі соціально-економічних відносин відсутність ефективних інструментів забезпечення економічної безпеки ЗЕД негативно впливає на стан підприємств машинобудівної галузі.

У рамках загострення економічних проблем розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств надзвичайної актуальності набуває проблема підбору інструментів забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємства.

Здебільшого у наукових роботах процес забезпечення економічної безпеки ЗЕД пов'язується з виробничо-господарською діяльністю, спрямованою на захист підприємства від зовнішніх факторів впливу [22, 45, 52-55,]. Поза увагою, як правило, залишаються інструменти, за допомогою яких можна цього досягти. Тому забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства потребує науково обґрунтованих підходів до вибору відповідних стратегій діяльності, які б забезпечували стабільну роботу та поступовий розвиток підприємства.

Питанням стратегій підприємства займається велика кількість учених, як вітчизняних так і зарубіжних.

Під поняттям стратегії підприємства вчені розуміють комплексну програму дій, яка визначає найважливіші, з точки зору підприємства проблеми, його основну

місію, головну мету та розподіл необхідних для її досягнення ресурсів.

Стратегії підприємства поділяють на:

Стратегії розвитку;

Стратегії планування;

Інноваційні стратегії ;

Антикризові стратегії:

Під стратегією забезпечення економічної безпеки машинобудівного підприємства пропонуємо розуміти встановлення економічних цілей і напрямів діяльності, вибір оптимальних інструментів і засобів їх досягнення для захисту діяльності підприємства у ринкових умовах.

Зазначимо, що стратегія забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємства є частиною загальної стратегії розвитку підприємства і повинна бути спрямована на підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД внаслідок зменшення негативного впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

На основі розробленого у п. 2.2 науково-методичного підходу до визначення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства розглянемо підхід до вибору стратегій залежно від зон економічної безпеки ЗЕД.

Стратегії забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства залежно від зон економічної безпеки (див. рис), які можуть застосовуватися управлінським персоналом підприємства, пропонуємо розглядати, виходячи із:

- зменшення рівня ризикованості видів діяльності підприємства шляхом адаптації підприємства до умов зовнішнього ринку;
- вибір видів діяльності шляхом аналізу потреб міжнародного ринку;
- підвищення рівня економічної безпеки за складовими на підприємстві, шляхом аналізу та усунення існуючих недоліків;
- вибору ринку країни шляхом аналізу країн за рівнем ризикованості.

Послідовність процесу вибору підприємством оптимальної стратегії забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства пропонуємо проводити за такими етапами:

1. Визначення підприємством конкретних стратегій забезпечення економічної безпеки ЗЕД залежно від зон економічної безпеки. Метою цього етапу є визначення специфічних особливостей зони економічної безпеки та реалізації заходів, які є доцільним у межах обраної менеджментом підприємства стратегії.

2. Визначення комплексу показників оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД, які обумовлюють параметри досягнення тієї чи іншої стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства. На цьому етапі необхідно виокремити індикатори оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД з визначенням достатнього та недостатнього значення показника для діяльності підприємства.

Послідовність вибору підприємством інструментів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД, що дає можливість підприємству досягнути необхідного рівня економічної безпеки ЗЕД та впроваджувати організаційно-економічні й технологічні заходи щодо реалізації обраної стратегії наочно подано на рис. 2.7

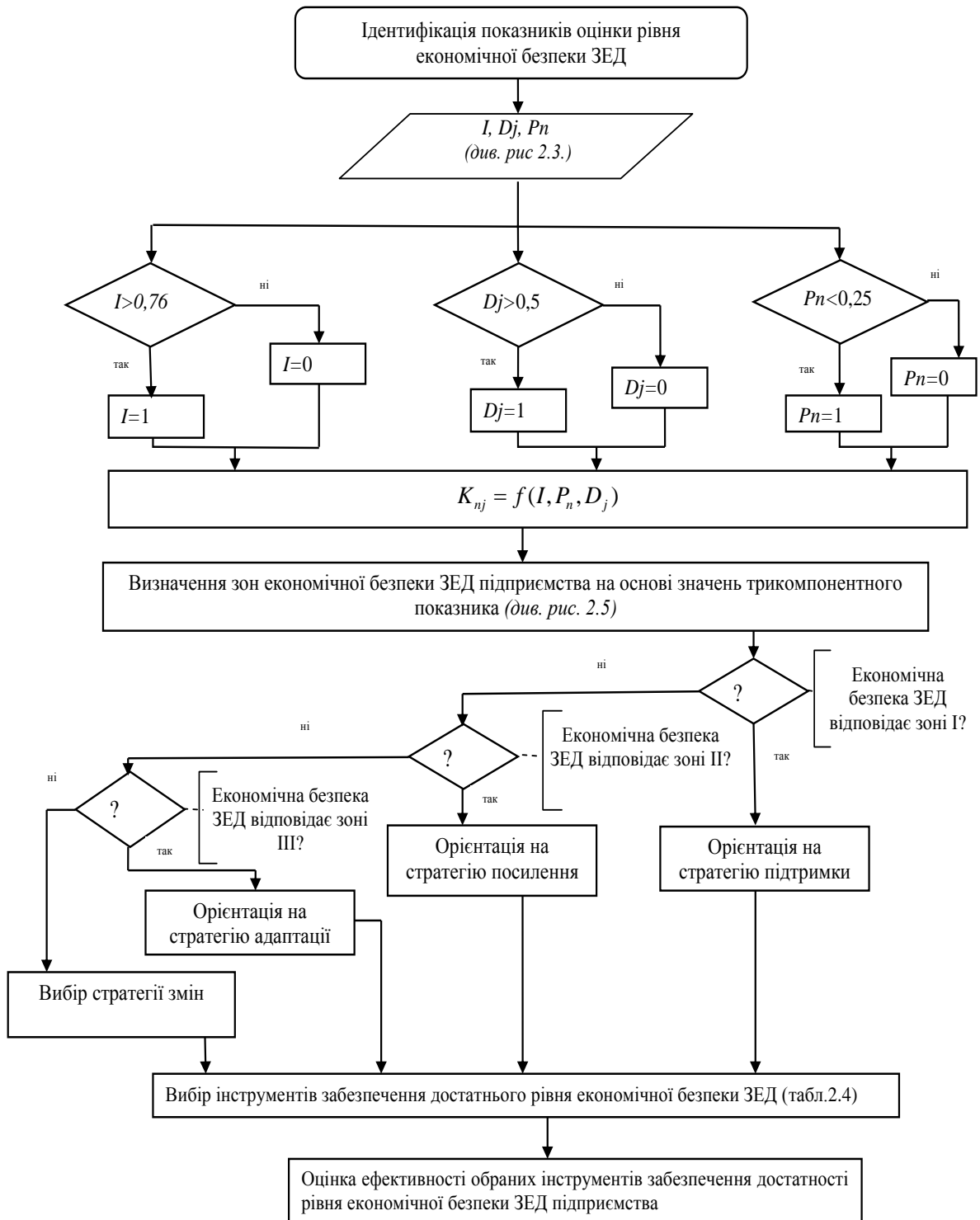

Рис. 2.7. Процес вибору заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства (власна розробка)

На основі аналізу зон економічної безпеки ЗЕД машинобудівного

підприємства, нами пропонується визначати такі стратегії забезпечення економічної безпеки ЗЕД з присвоєнням кожній стратегії ідентифікатора (C_i) (рис. 2.8).

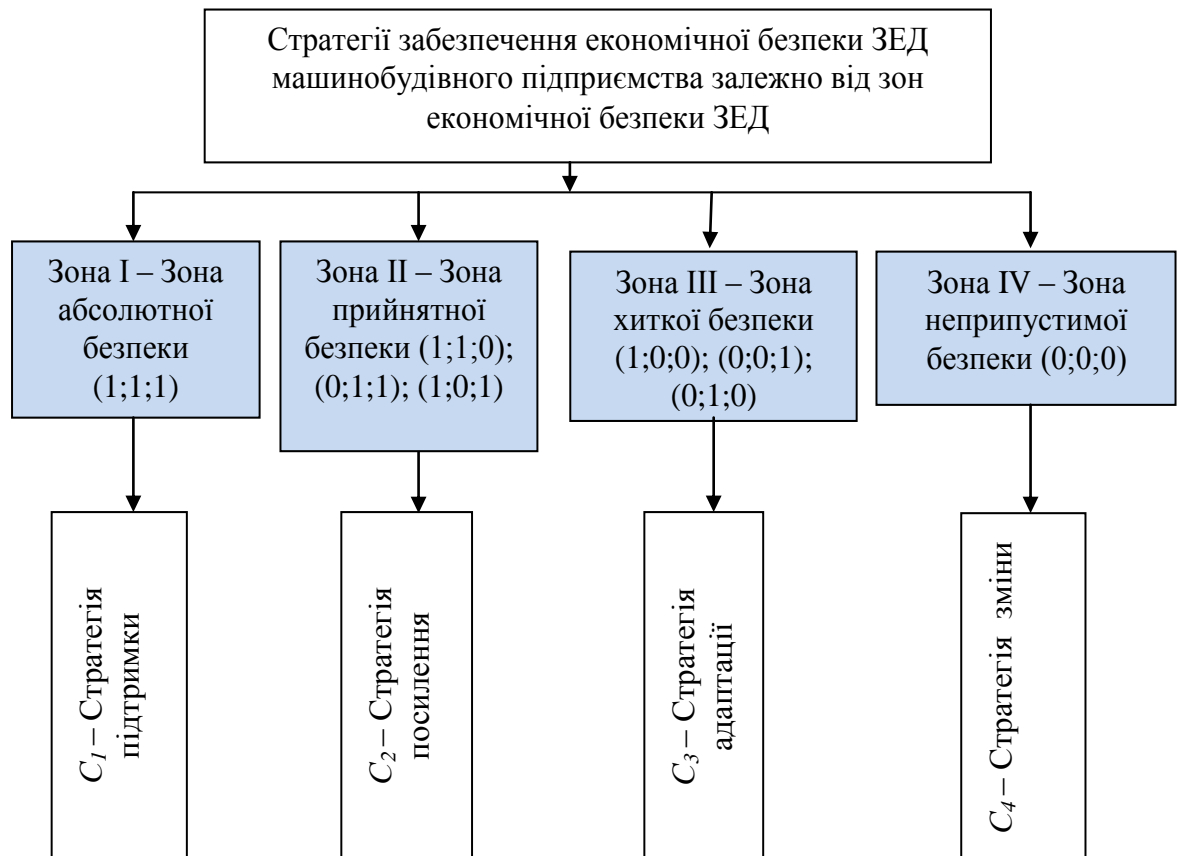

Рис. 2.8. Стратегії забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства залежно від зон економічної безпеки ЗЕД (власна розробка)

Автором виділено чотири основні стратегії забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, а саме:

- Стратегія підтримки – передбачає збереження економічної безпеки ЗЕД, контроль за результатами діяльності та попередження виникнення можливих загроз економічним інтересам машинобудівного підприємства.

- Стратегія посилення спрямована на проведення заходів посилення одного із показників трикомпонентного показника економічної безпеки ЗЕД підприємства.

- Стратегія адаптації направлена на проведення заходів пристосування виду діяльності до певного ринку та навпаки, а також пристосування складових економічної безпеки ЗЕД до тих чи інших вимог зовнішнього середовища.

- Стратегія модифікації передбачає проведення змін, які стосуються виду діяльності, зовнішнього ринку, а також проведенні необхідних змін складових економічної безпеки ЗЕД.

Процес вибору підприємством стратегії забезпечення економічної безпеки ЗЕД пропонується здійснювати виходячи із виділених зон економічної безпеки ЗЕД, які формувалися на основі отриманих значень трикомпонентного комплексного показника економічної безпеки ЗЕД (див. п. 2.2).

I. Зона абсолютної безпеки. В даному випадку, підприємство має застосовувати стратегію підтримки достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД.

II. Зона прийнятної безпеки. Підприємство має можливість застосувати стратегію посилення. Місце посилення економічної безпеки ЗЕД визначається залежно від проблемної зони діяльності підприємства.

III. Зона хиткої безпеки. Запропоновано застосовувати стратегію адаптації. Пристосування діяльності підприємства одразу до двох показників трикомпонентного комплексного показника.

IV. Зона неприпустимої безпеки. Підприємство повинно застосовувати стратегію модифікації.

Залежно від виділених зон економічної безпеки ЗЕД підприємства та її стратегій забезпечення, нами запропоновано комплекс інструментів забезпечення економічної безпеки ЗЕД, які мають на меті підвищення та підтримку достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства.

Процес забезпечення достатнього рівня економічної безпеки пропонується проводити на основі попередньо отриманих у п. 2.2 даних оцінки кожної функціональної складової діяльності машинобудівного підприємства і може бути поданий у вигляді сукупності заходів, що відповідають стратегіям економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства (табл.2.6).

Таблиця 2.6

Підбір заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства (розроблено автором)

Стратегія	Характеристика стратегії	Заходи забезпечення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства
Підтримка	<p>Рівень трикомпонентного показника достатній за всіма його складовими.</p> <p><i>Стратегія охоплює такі квадранти зон економічної безпеки ЗЕД:</i> (1;1;1)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. підтримка основних виробничих фондів; 2. ефективне використання палива та електроенергії; 3. контроль та моніторинг фінансово-господарської діяльності; 4. залучення інвестицій; 5. укладання зовнішньоторговельних договорів; 6. підтримка достатнього обсягу продажів; 7. підтримка науково-дослідної роботи; 8. покращення умов торгівлі експортними товарами;
Посилення	<p>Низький один з трьох складових трикомпонентного показника оцінки.</p> <p><i>Стратегія охоплює такі квадранти зон економічної безпеки ЗЕД:</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. перегляд ринкових можливостей підприємства; 2. формування власної збутової мережі за кордоном; 3. моніторинг ринку 4. підвищення якості товару; 5. розширення асортименту товару; 6. налагодження нових зовнішньоторгівельних зв'язків
	<p>1) (1;1;0); низький рівень ринкових можливостей підприємства</p>	
	<p>2) (1;0;1); високий країновий ризик</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. страхування ризику; 2. моніторинг ринку; 3. пошук нових ринків збуту
<p>3) (0;1;1); низьке значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. проведення реконструкції виробництва; 2. мотивація персоналу; 3. зниження витрат на енергоресурси, сировину та матеріали; 4. підвищення конкурентоспроможності продукції; 5. збільшення обсягів продажів 6. залучення нових постачальників матеріальних ресурсів на більш вигідних для підприємства умовах 	
Адаптації	<p>Низькі два з трьох складових трикомпонентного показника оцінки.</p> <p><i>Стратегія охоплює такі квадранти зон економічної безпеки ЗЕД:</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. пошук інших ринків збуту; 2. оновлення асортименту товару; 3. підвищення якості готової продукції; 4. укладання нових договорів
	<p>(1;0;0); високий країновий</p>	

	ризик; низький рівень ринкових можливостей підприємства	
	(0;0;1); низьке значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД; високий країновий ризик	<ol style="list-style-type: none"> 1. покращення значень фінансово-господарської діяльності; 2. податкові пільги; 3. бюджетне фінансування; 4. пошук інших ринків збуту; 5. страхування ризику
	(0;0;1); низьке значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД; низький рівень ринкових можливостей підприємства	<ol style="list-style-type: none"> 1. покращення значень фінансово-господарської діяльності; 2. адаптація основних виробничих фондів до виду діяльності підприємства; 3. стимулювання збуту продукції на експорт; 4. . податкові пільги; 5. бюджетне фінансування 6. підвищення конкурентоздатності продукції; 7. залучення нових постачальників матеріальних ресурсів на більш вигідних для підприємства умовах
Змін	Низькі одразу всі складові трикомпонентного показника оцінки. <i>Стратегія охоплює такі квадранти зон економічної безпеки ЗЕД:</i> (0;0;0)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування нового портфелю

Запропоновані автором послідовність процесу вибору підприємством стратегії забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємствата рекомендації щодо застосування заходів забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства дозволяють підвищити загальний рівень економічної безпеки ЗЕД підприємства, стимулювати управлінський персонал підприємства до здійснення заходів, спрямованих на раціональне використання ресурсів підприємства, вибір оптимального ринку збуту своєї продукції, а також вибір того виду діяльності, який найбільш повною мірою задовольнятиме існуючі потреби міжнародного ринку.

Висновки до розділу 2

Матеріали другого розділу присвячені дослідженню теоретико-методичних основ управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств. Досліджено особливості оцінки економічної безпеки ЗЕД підприємств, визначено основні принципи, на яких повинна ґрунтуватися її оцінка. Запропоновано теоретико-методичний підхід до оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, що полягає в розрахунку трикомпонентного показника оцінки, який враховує внутрішній потенціал підприємства, рівень країнового ризику та рівень ринкових можливостей підприємства.

Запропоновано організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства, який на відміну від існуючого враховує рівень економічної безпеки підприємства при прийнятті рішення про вибір напрямку діяльності.

Запропоновано теоретико-методичний підхід до вибору інструментів забезпечення достатності рівня економічної безпеки ЗЕД, який на відміну від існуючих враховує значення кожної складової трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства

Доведено необхідність застосування стратегій забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємства, який на відміну від існуючих ґрунтується на розрахунку трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства

Основні наукові результати розділу опубліковані у роботах [28, 29, 39, 40, 193, 194, 196, 200, 201, 202, 203, 204].

РОЗДІЛ 3

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЗЕД МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Стан економічної безпеки ЗЕД вітчизняних підприємств машинобудування у розрізі регіонів

Підтримка достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств є найкращим засобом забезпечення стабільної та ефективної роботи підприємства, що безпосередньо впливає на поліпшення якісних та кількісних показників його господарської діяльності на макро- і мікрорівнях.

Загострення проблем розвитку машинобудівної галузі та економіки в цілому, розвиток міжнародних взаємовідносин України, обумовлює актуальність впровадження системи забезпечення економічної безпеки ЗЕД на машинобудівних підприємствах в кожному регіоні України. Саме тому на машинобудівних підприємствах Сумського регіону повинна впроваджуватись система забезпечення економічної безпеки ЗЕД, що є невід'ємною складовою його ефективного функціонування в теперішній час і у майбутньому.

Оцінка стану економічної безпеки ЗЕД свідчить, що машинобудівні підприємства Сумської області знаходяться у край важкому стані, постійно зазнають негативний вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища та продовжують функціонувати лише заради покриття власних витрат.

Серед основних факторів, які порушують стан економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств Сумської області слід відмітити:

- недостатньо фінансової підтримки держави;
- недосконала законодавча база;
- відсутність кооперації з іншими підприємствами;

- висока конкуренція на ринку через неспроможність підприємства випускати конкурентоздатну продукцію;
- експлуатація застарілого, енергоємного обладнання, застаріла технологія виробництва;
- незадовільний стан кадрового потенціалу підприємств;
- відсутність інформації про вітчизняні та міжнародні ринки збуту машинобудівної продукції;
- високий рівень ризику тощо.

Стан економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств обумовлюється впливом на нього всіх вище перерахованих факторів. Відтак, достатній рівень економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств Сумської області залежить від послідовності й результативності дій всіх суб'єктів господарської діяльності, а також від ефективності системи управління економічною безпекою ЗЕД у цій сфері.

Розвиток машинобудівного комплексу є одним із головних чинників соціально-економічного розвитку держави і регіону зокрема. Зміни в загальному процесі господарської діяльності машинобудівних підприємств Сумської області відображаються і на стані їх економічної безпеки ЗЕД.

Витрати на реалізацію заходів з підвищення та підтримки достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД підприємств потребують значних коштів. На сьогоднішній день, спостерігається значна обмеженість області і країни в цілому у коштах, необхідних для поліпшення стану економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств Сумської області, що вимагає чіткого визначення пріоритетних напрямів з метою відпрацювання ефективних й економічно прийнятних рішень.

Для вирішення проблем економічної безпеки ЗЕД, що склалися у регіоні, необхідно поліпшити і оновити матеріально-технічну базу машинобудівних підприємств, що потребують відповідного інвестиційного забезпечення, джерелами якого залишаються власні кошти підприємства.

Зазначимо, що до основних машинобудівних підприємств регіону, стан економічної безпеки ЗЕД яких є незадовільним, слід віднести ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод», ТОВ «Ворожб'янський машинобудівний завод», ТОВ «Сумський машинобудівний завод» ТОВ «Турбомаш», ВАТ «СНВО ім. М.В.Фрунзе», ВАТ «Насосенергомаш». На підприємствах вживають певні заходи спрямовані на підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД, проте ефективність цих заходів є вкрай низькою, адже механізм забезпечення належного рівня економічної безпеки ЗЕД на даних підприємствах регіону є недосконалим.

Саме тому, постає питання розробки механізму забезпечення належного рівня економічної безпеки ЗЕД на підприємствах Сумського регіону, що передбачає проведення якісного аналізу та кількісної оцінки її рівня та впровадження інструментів її забезпечення.

Для оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємства Сумського регіону пропонуємо розраховувати трикомпонентний показник оцінки методика якого розглянуто автором у п.2.2. дисертаційного дослідження. Згідно з даною методикою, першим показником оцінки є внутрішня оцінка рівня економічної безпеки ЗЕД підприємств Сумського регіону, яку пропонуємо проводити у такій послідовності:

1. визначення індикаторів внутрішньої оцінки та їх вагомості;
2. встановлення граничних значень відповідних індикаторів та визначення їх вагомості;
3. порівняння фактичних та нормативних значень індикаторів.

Основою об'єктивної внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств є правильність встановлених граничних значень відповідних індикаторів та визначення їх вагомості у забезпеченні загального рівня життєдіяльності підприємства. Проте, аналіз існуючих методик оцінки рівня економічної безпеки підприємств показав, що не має чітко розробленого інструменту оцінки вагомості окремих індикаторів економічної безпеки

підприємства, а також обґрунтованої системи їх граничних значень, що ускладнює застосування існуючої методики на практиці та свідчить про необхідність її вдосконалення.

На сьогодні, існує велика кількість різноманітних виробничих процесів та фінансово-господарських відносин, що склалися на машинобудівних підприємствах Сумського регіону, саме тому критерії економічної безпеки ЗЕД підприємств мають залежати від напрямків діяльності підприємства, масштабів виробництва та його фінансової політики. З огляду на це, формування об'єктивної методичної оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств Сумського регіону повинно базуватися на розробці системи граничних (нормативних) значень індикаторів економічної безпеки ЗЕД (табл. 3.1).

При формуванні граничних (нормативних) значень, автором за основу було взято середньогалузеві значення індикаторів (порівнюються показники всієї галузі в якій працює підприємство), аналітично обґрунтовані значення індикаторів та загальноприйняті значення індикаторів у світовій та вітчизняній практиці аналізу фінансово-господарської діяльності машинобудівних підприємств [11, 36-37, 92, 127]

Таблиця 3.1

Система граничних (нормативних) значень індикаторів внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств Сумської області

№ з/п	Індикатори внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств Сумської області	Позначення	Граничне значення
1	2	3	4
Фінансова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства			
1	Коефіцієнт зносу основних фондів задіяних у випуску експортної продукції	<i>Kз</i>	<0,5
2	Рентабельність активів від експортно-імпоротної діяльності, %	<i>Pa</i>	≥ 13
3	Рентабельність продажу експортованої продукції, %	<i>Pn</i>	≥ 9*
4	Коефіцієнт оборотності активів	<i>Kоб</i>	≥ 5*
5	Коефіцієнт покриття загальний	<i>Kп</i>	1,6
6	Коефіцієнт фінансування	<i>Kф</i>	≤ 1
7	Коефіцієнт втрати платоспроможності від експортно-імпоротної діяльності	<i>Kвп</i>	>1
Виробничо-технічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД			

підприємства			
8	Фондовіддача	<i>Ф</i>	≥ 5,2*
9	Рівень завантаження виробничих потужностей %	<i>Звп</i>	80-90
10	Питома витрата сировинних ресурсів, т/т	<i>Вс</i>	1,5
11	Питома витрата енергетичних ресурсів	<i>Ве</i>	0,90
Інтелектуально-кадрова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства			
12	плинність працівників високої кваліфікації	<i>Пвк</i>	
13	питома вага інженерно-технічних і наукових співробітників	<i>Пін</i>	0,90
14	показник винахідницької активності	<i>Пва</i>	0,75
15	показник освітнього рівня	<i>По</i>	1
16	річна продуктивність праці	<i>Пп</i>	230
17	питома вага працівників інженерно-технічного, наукового та управлінського складу, які володіють іноземними мовами, %	<i>Пім</i>	0,35
	показник рівня оплати праці	<i>Роп</i>	1
Маркетингова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства			
18	Темпи росту продажів промислової продукції	<i>Тр</i>	1
19	Показник конкурентної переваги підприємства	<i>Пкп</i>	1
20	Показник адаптаційних можливостей підприємства до змін ринку	<i>Пам</i>	1
21	Показника дотримання якості виробленої продукції	<i>Пя</i>	1
22	Темп зміни частки ринку підприємства	<i>Тзчр</i>	1
Інтерфейсна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства			
23	Показник залежності підприємства від постачальників сировини і матеріалів	<i>Пзп</i>	1
24	Показник надійності контрагентів	<i>Пн</i>	1
25	Показник залежності підприємства від споживачів, %	<i>Пзс</i>	20
26	Показник своєчасності розрахунків за отриману продукції	<i>Пр</i>	1
Інноваційно-технологічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства			
27	Показник рівня прогресивності технологій	<i>Птп</i>	1
28	Показник рівня прогресивності продукції	<i>Ппп</i>	1
29	Показник технологічного потенціалу підприємства	<i>Птп</i>	1
30	Показник зносу основних виробничих фондів, %	<i>Пзф</i>	0,35
31	Частка науково-дослідних і науково-конструкторських робіт в загальному обсязі проведених робіт на підприємстві	<i>Чдж</i>	0,05
32	Рівень технологічного розвитку підприємства	<i>Ртр</i>	1
Правова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства			
33	Рівень правової безпеки	<i>Рпб</i>	1
Сировинна та енергетична складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства			
34	Забезпеченість підприємства власними сировинними ресурсами	<i>Зср</i>	1
35	Коефіцієнт сировинної безпеки	<i>Ксб</i>	1
36	Коефіцієнт енергетичної безпеки	<i>Кеб</i>	1
Екологічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства			
37	Ступінь забруднення навколишнього середовища	<i>Знс</i>	1
38	Показник природоохоронної діяльності	<i>Под</i>	0,07
Силова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства			
39	Показник захищеності підприємства від зовнішніх факторів впливу	<i>Пз</i>	1

Машинобудівні підприємства Сумської області та України в цілому, мають потенціал забезпечувати пропозицією своєї продукції не лише національний, але і міжнародні ринки. Близько 85% машинобудівних підприємств Сумської області працюють в напрямку ЗЕД та виступають повноправними учасниками міжнародного ринку машинобудівної продукції. Будучи постачальниками готової машинобудівної продукції, заготовки та сировини, а також споживачами енергоресурсів, вони являються безпосередніми учасниками міжнародних фінансово-господарських відносин. Для вітчизняних машинобудівних підприємств дуже важливо у своїй роботі відповідати міжнародним стандартам платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості, бути конкурентоздатними не лише на товарному, але і на міжнародному фінансовому ринку. Саме тому при проведенні внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД, на думку автора, доцільно орієнтуватися на загальноприйняті на міжнародних ринках значення відповідних коефіцієнтів.

Отже, рекомендовані значення показників фінансової складової внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки, а саме коефіцієнта фінансування, коефіцієнта абсолютної ліквідності, коефіцієнта покриття та коефіцієнта фінансування за рахунок стабільних джерел варто прийняти на загальноприйнятому у міжнародній практиці рівні.

При проведенні внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД, граничне (нормативне) значення показників рентабельності продажів та оборотності оборотних активів можна прийняти на рівня середньогалузевих значень, розрахованих автором на основі відкритої фінансової звітності за результатами роботи машинобудівних підприємств Сумського регіону у докризовий період.

Граничне (нормативне) значення показника рентабельності активів можна визначати як альтернативну вартість коштів, вкладених в активи підприємства, тобто вкладених в його виробничо-господарську діяльність. Оскільки активи підприємства фінансуються на 50% з власних джерел, а на 50% з позичкових

коштів, рекомендоване значення показника можна визначити як середнє значення альтернативної вартості власного капіталу та вартості позичкових коштів. Альтернативну вартість власного капіталу пропонується прийняти на рівні середньої ставки по строковому банківському депозиту у національній валюті, а вартість запозичених коштів прийняти на рівні середньої ставки по кредиту (короткостроковому та довгостроковому) у національній валюті [185]. Наведене граничне (нормативне) значення рентабельності активів відповідає середній ставці по банківських депозитах та кредитах у 2006р.

Враховуючи специфіку технології виробництва машинобудівної продукції, граничні (нормативні) значення таких індикаторів, як питомі витрати сировинних та енергетичних ресурсів, а також продуктивність праці, визначені на рівні середньогалузевих значень відповідних показників економічної безпеки машинобудівних підприємств.

Граничне (нормативне) значення показника фондівдачі пропонується приймати на рівні середньогалузевого значення, розрахованого автором на основі даних фінансової звітності машинобудівних підприємств України [66] або Сум. обл.

Граничне (нормативне) значення рівня завантаження виробничих потужностей машинобудівних підприємств прийнято з урахуванням максимально можливого завантаження устаткування з урахуванням тривалості капітальних та поточних ремонтів різних розрядів в рамках різних періодів виробничого циклу.

При внутрішній оцінці складових економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства використовуються індикатори, які є необхідними для отримання повного та цілісного уявлення про стан відповідної складової економічної безпеки ЗЕД. Разом з тим, в процесі інтеграції даних показників в єдиний показник складової економічної безпеки ЗЕД, необхідним є врахування їх вагомостей, тобто їх здатність самостійно відображати фактичний стан відповідної складової безпеки.

Варто зазначити, що індикатор економічної безпеки ЗЕД повинен чітко відображати фактичний стан об'єкту чи явища, між індикатором та станом об'єкту чи явища повинен бути чітко встановлений взаємозв'язок, тобто зміна індикатора відображає і зміну його стану чи об'єкта.

Саме тому, на думку автора, найбільшу вагомість повинні мати індикатори, які відображають фактичний стан його економічної безпеки ЗЕД та виступають необхідною умовою її забезпечення.

В роботі запропоновано експертно-аналітичний метод визначення коефіцієнтів вагомості індикаторів економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств на підставі розроблених автором наступних критеріїв важливості.

1. Перший критерій – дотримання принципу безумовності відносно окремо взятого індикатора, який полягає в тому, що відповідність фактичного значення індикатора граничному (нормативному) безумовно свідчить про високий рівень економічної безпеки ЗЕД підприємства, яку він відображає. Якщо навіть при повному дотриманні граничного значення індикатором про абсолютну безпеку підприємства варто говорити за умови, якщо інші показники будуть мати певні значення, то індикатор є залежним від певних умов, тобто «умовним». Також необхідно відзначити, що поліпшення значення безумовного індикатора є результатом винятково позитивних тенденцій у господарській діяльності підприємства. У той час, як значення умовного індикатора не завжди є результатом позитивних для безпеки підприємства змін. Наприклад, серед індикаторів фінансової складової внутрішньої оцінки економічної безпеки ЗЕД є коефіцієнт фінансування за рахунок стабільних джерел, тому ріст значення даного показника не свідчить про поліпшення платоспроможності підприємства, якщо він досягнутий за рахунок збільшення довгострокових зобов'язань. Також ріст оборотності оборотних активів позитивний за умови, якщо він досягається за рахунок виручки, а не зниження суми оборотних активів, зокрема високоліквідних. Також принципу безумовності не відповідає показник ступеня залежності від постачальників,

оскільки його зниження позитивне лише в тому випадку, коли ріст диференціації закупівель не викликає підвищення цін на сировину та матеріали, погіршення їх якості та інші негативні наслідки. Також зниження показника залежності від споживачів позитивно впливає на стан економічної безпеки ЗЕД за умови, що не обумовлено втратою великих споживачів, а наявність більш дрібних партій реалізації не порушує ритмічності виробництва. Збільшення коефіцієнта своєчасності розрахунків за реалізовану експортну продукцію позитивне, якщо воно не досягається за лише за рахунок росту дебіторської заборгованості, яка згодом також може перетворитися на прострочену. Збільшення показника рівня оплати праці на підприємстві позитивно тоді, коли ріст середньої заробітної плати супроводжується відповідним збільшенням продуктивності праці. Ріст частки науково-дослідних та науково-конструкторських робіт позитивний, якщо він не супроводжується зниженням розміру виручки підприємства. Зниження коефіцієнта паливно-енергетичної та сировинної безпеки позитивно впливає на внутрішню оцінку рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства за умов планомірного зниження матеріалоємності та енергоємності, а не випадковим коливанням цін на сировинні та енергетичні ресурси. Збільшення показника поліпшення екологічної ситуації позитивний, якщо він не пов'язаний із зниженням загальної суми інвестицій у модернізацію, реконструкцію, нововведення та інші заходи, спрямовані на поліпшення виробничо-господарського процесу на підприємстві.

2. Другим критерієм важливості є наявність прямого характеру впливу окремо взятого індикатора на підсумковий показник відповідної складової безпеки. Індикатор може мати прямий вплив на рівень певної складової економічної безпеки ЗЕД підприємства, або непрямий, тобто впливати на результуючий показник опосередковано, через зміну інших показників. Показник прямого впливу, як правило, відображає фактичний стан безпеки, у той час, як «непрямий» - тенденцію «прямого» показника і можливий напрям подальших змін економічної безпеки. Наприклад, рівень оплати праці не

відображає безпосередньо якість трудових ресурсів, а характеризує ступінь мотивації персоналу. Також показник природоохоронної діяльності не відображає безпосередньо екологічну безпеку виробничої діяльності підприємства, а характеризує можливість подальшого зниження обсягів викидів і скидань шкідливих речовин.

3. Третім критерієм важливості є дотримання принципу винятковості, що полягає в тому, що істотне відхилення фактичного значення індикатора від граничного (нормативного) в гіршу сторону виключає можливість прийнятного рівня відповідної складової економічної безпеки підприємства. Крім того, в аналізі рівня певної складової безпеки недостатнє значення виняткового індикатора неможливо компенсувати наднормативним значенням інших індикаторів. Серед індикаторів фінансової складової внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД не відповідають: коефіцієнт фінансування за рахунок стабільних джерел, рентабельність активів від експортно-імпоротної діяльності, оборотність оборотних активів підприємства, адже, навіть при явно недостатньому значенні цих показників, підприємство може бути фінансово стійким та платоспроможним. Не є винятком і такі показники, як темп зміни частки ринку, показник освітнього рівня, рівень оплати праці, частка науково-дослідних та науково-конструкторських робіт, показник паливно-енергетичної та сировинної безпеки, показник природоохоронної діяльності.

Відповідно до запропонованого методу визначення коефіцієнтів вагомості, всім індикаторам внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства проставляються бали. При цьому первісно всі індикатори мають по одному балу, а відповідність індикатора кожному з вище перерахованих критеріїв важливості додає йому ще один бал. Коефіцієнт значущості окремо взятого індикатора визначається як частка його сумарної бальної оцінки в загальній сумі балів всієї системи індикаторів відповідної складової внутрішньої оцінки. Розрахунок коефіцієнтів вагомості наведено в таблиці 3.2

Таблиця 3.2

Визначення коефіцієнтів вагомості індикаторів внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства

Індикатори	Позначення	Вихідний бал	Дотримання принципу безумовності	Наявність прямого впливу на внутрішню оцінку	Дотримання принципу винятковості	Сумарна кількість балів	Коефіцієнт вагомості
1	2	3	4	5	6	7	8
Фінансова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства							
Коефіцієнт зносу основних фондів задіяних у випуску експортної продукції	<i>Kз</i>	1	+	+	+	4	0,148
Рентабельність активів від експортно-імпоротної діяльності	<i>Pa</i>	1	+	+	-	3	0,11
Рентабельність продажу експортованої продукції	<i>Pn</i>	1	+	+	+	4	0,148
Коефіцієнт оборотності активів	<i>Коб</i>	1	-	+	-	2	0,075
Коефіцієнт покриття загальний	<i>Kn</i>	1	+	+	+	4	0,148
Коефіцієнт фінансування	<i>Kф</i>	1	+	+	+	4	0,148
Коефіцієнт втрати платоспроможності від експортно-імпоротної діяльності	<i>Квп</i>	1	+	+	+	4	0,148
Коефіцієнт фінансування за рахунок стабільних джерел	<i>Кфсд</i>	1	-	+	-	2	0,075
Всього						27	1,000
Виробничо-технічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства							
Фондовіддача	<i>Ф</i>	1	+	+	+	4	0,250
Рівень завантаження виробничих потужностей	<i>Звп</i>	1	+	+	+	4	0,250
Питома витрата сировинних ресурсів	<i>Вс</i>	1	+	+	+	4	0,250
Питома витрата енергетичних ресурсів	<i>Ве</i>	1	+	+	+	4	0,250
Всього						16	1
Інтелектуально-кадрова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства							
Плинність працівників високої кваліфікації	<i>Пвк</i>	1	+	+	+	4	0,174
Питома вага інженерно-технічних і наукових співробітників	<i>Пін</i>	1	+	+	+	4	0,174

Показник винахідницької активності	<i>Пва</i>	1	+	+	+	4	0,174
Показник освітнього рівня	<i>По</i>	1	+	+	-	3	0,130
Річна продуктивність праці	<i>П</i>	1	+	+	+	4	0,174
Питома вага працівників інженерно-технічного, наукового та управлінського складу, які володіють іноземними мовами	<i>Пім</i>	1	+	+	-	3	0,130
Показник рівня оплати праці	<i>Роп</i>	1	-	-	-	1	0,044
Всього						23	1
Маркетингова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства							
Темпи росту продажів промислової продукції	<i>Тр</i>	1	+	+	+	4	0,2
Темп зміни частки ринку	<i>Тзчр</i>	1	+	+	+	4	0,2
Показник конкурентної переваги підприємства	<i>Пк</i>	1	+	+	+	4	0,2
Показник адаптаційних можливостей підприємства до змін на ринку	<i>Па</i>	1	+	+	+	4	0,2
Показник дотримання якості виробленої продукції	<i>Пя</i>	1	+	+	+	4	0,2
Всього						20	
Інтерфейсна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства							
Показник залежності підприємства від постачальників сировини і матеріалів	<i>Пзп</i>	1	-	+	+	3	0,23
Показник надійності контрагентів	<i>Пн</i>	1	+	+	+	4	0,31
Показник залежності підприємства від споживачів експортної продукції	<i>Пзс</i>	1	-	+	+	3	0,23
Показник своєчасності розрахунків за реалізовану експортну продукцію	<i>Пр</i>	1	-	+	+	3	0,23
Всього						13	1
Інноваційно-технологічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства							
Показник рівня прогресивності технологій	<i>Пнт</i>	1	+	+	+	4	0,166
Показник рівня прогресивності продукції	<i>Ппп</i>	1	+	+	+	4	0,166
Показник технологічного потенціалу підприємства	<i>Птп</i>	1	+	+	+	4	0,166
Показник зносу основних виробничих фондів	<i>Пзоф</i>	1	+	+	+	4	0,166
Частка науково-дослідних і науково-конструкторських робіт в загальному обсязі проведених робіт на підприємстві	<i>Чдк</i>	1	+	+	+-	4	0,166

Рівень технологічного розвитку підприємства	<i>Ртр</i>	1	+	+	+	4	0,166
Всього						24	
Правова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства							
Рівень правової безпеки	<i>Рпб</i>	1	+	+	+	4	1
Всього						4	1
Сировинна та енергетична складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства							
Показник забезпеченості підприємства власними сировинними та енергетичними ресурсами	<i>Зр</i>	1	+	+	+	4	0,5
Показник паливно-енергетичної безпеки	<i>ПЕб</i>	1	-	+	-	2	0,25
Показник сировинної безпеки	<i>Сб</i>	1	-	+	-	2	0,25
Всього						8	1
Силова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства							
Показник захищеності підприємства від зовнішніх факторів впливу	<i>Пз</i>	1	+	+	+	4	1
Екологічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства							
Ступінь забруднення навколишнього середовища, %	<i>Сзнс</i>	1	+	+	+	4	0,8
Показник природоохоронної діяльності	<i>Под</i>	1	-	-	-	1	0,2
Всього						5	1

Для машинобудівних підприємств, що не тільки є одним із найбільших споживачів сировинних та енергетичних ресурсів на регіональному рівні, але і генератором тисяч робочих місць і доходів у місцевий і державний бюджети, важливим є забезпечення не лише успішного, але і стійкого економічного зростання та розвитку. В такому випадку в оцінці рівня економічної безпеки ЗЕД досить складно виділити одну із складових, применшивши тим самим вагомість іншої. Адже в ринкових умовах господарювання рівень попиту на галузевому ринку визначає динаміку і кількісне значення обсягів реалізації машинобудівної продукції, що в свою чергу впливає на стабільність фінансово-економічних результатів підприємства і ефективність використання ресурсів. Також у забезпеченні належного стану економічної безпеки ЗЕД важливу роль має його сировинна та енергетична забезпеченість та рівень інноваційно-технологічного розвитку. Важливе місце в оцінці займає і інтелектуально-кадровий потенціал підприємства, адже забезпечує формування й визначає напрямок розвитку всіх інших складових економічної безпеки ЗЕД підприємства.

Необхідно відзначити, що існуючий на сьогоднішній день обсяг виробничих потужностей вітчизняних машинобудівних підприємств дозволяє займати досить високу частку на міжнародному ринку машинобудівної продукції. Разом з тим відносно низька конкурентоздатність вітчизняних виробників як на міжнародному так і на внутрішньому ринку, обумовлена високим ступенем морального та фізичного зносу виробничого устаткування. Таким чином, для вітчизняних підприємств найбільш гостро постає питання забезпечення сировинної та енергетичної безпеки, а також техніко-технологічного оновлення та оснащення основних виробничих процесів на необхідному рівні. Варто відзначити, що відносно невисокий коефіцієнт вагомості має екологічна складова внутрішньої оцінки економічної безпеки ЗЕД, що на думку автора, пов'язано з низьким ступенем залежності фінансово-економічних результатів роботи вітчизняних машинобудівних підприємств від

ступеня дотримання ними встановлених припустимих норм забруднення об'єктів навколишнього середовища.

Вагомості окремих складових внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств автором визначено шляхом анкетного опитування машинобудівних підприємств Сумської області. Попередньо проведено оцінку компетентності експертів та корегування отриманих оцінок відповідно до компетентності експертів, проведено аналіз погодженості думок експертів за допомогою коефіцієнту варіації та коефіцієнту конкордації [37, 159]. Результат проведеного аналізу представлено в табл. 3.3

Проведемо ранжування складових внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств, методом попарного порівняння.

Таблиця 3.3

Попарне порівняння складових внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств

Складові	Фінансова	Виробничо-технічна	Інтелектуально-кадрова	Маркетингова	Інтерфейсна	Інноваційно-технологічна	Правова	Сировинна	Силова	Екологічна	Всього	Вагомість складової
Фінансова	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10	0,18
Виробничо-технічна	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	0,16
Інтелектуально-кадрова	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	8	0,14
Маркетингова	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	5	0,09
Інтерфейсна	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	7	0,125
Інноваційно-технологічна	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1	7	0,125
Правова	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	3	0,053
Сировинна	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	4	0,072
Силова	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	0,035
Екологічна	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0,02
Всього	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	56	1,00

Варто зазначити, що хоча екологічна складова і набрала суму в нуль балів, та все ж таки такий фактор не можна не враховувати зовсім. Тому

пропонується найменшим з можливих балів вважати «1» замість «0». В результаті цього всі інші складові внутрішньої оцінки отримують суму балів на одиницю більше.

Розрахувавши вагомість кожної складової внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств, отримуємо наступні результати табл. 3.4

Таблиця 3.4

Вагомості складових внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств

Складові внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств	Коефіцієнт вагомості
Фінансова	0,18
Виробничо-технічна	0,16
Інтелектуально-кадрова	0,14
Маркетингова	0,09
Інтерфейсна	0,125
Інноваційно-технологічна	0,125
Правова	0,053
Сировинна	0,072
Силова	0,035
Екологічна	0,02
Всього	1,00

Визначення коефіцієнтів вагомості складових внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД вітчизняних машинобудівних підприємств дає можливість проведення даної оцінки для підприємств Сумської області, а також розрахувати трикомпонентний показник оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств.

3.2 Підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств в Сумській області: проблеми та перспективи

Існуючі методичні підходи до вибору заходів, стратегій забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД підприємств машинобудівної галузі не дозволяють повною мірою враховувати вплив зовнішньоекономічної діяльності, не мотивують суб'єктів господарювання до підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД для ефективної роботи підприємства, що призводить до занепаду та банкрутства вітчизняних машинобудівних підприємств.

На сучасному етапі соціально-економічних відносин відсутність ефективних заходів підвищення та підтримки достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД у сфері машинобудування негативно впливає на економічне становище регіону та країни в цілому.

Удосконалення господарського механізму управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівних підприємств є необхідною умовою практичної реалізації стратегічного розвитку регіону та досягнення стабільності діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств. Останнім часом актуалізуються наукові дослідження у напрямі формування ефективних економічних механізмів управління економічною безпекою підприємства [22].

Економічна безпека ЗЕД підприємства спрямована на вирішення такого соціально-економічного завдання, як забезпечення ефективної та стабільної діяльності підприємств і як наслідок забезпечення фінансово-економічного розвитку регіону. Проте, як і будь-яка господарська діяльність, вона вимагає залучення трудових, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, що обумовлює необхідність планування, нормування, обліку й контролю засобів, що спрямовуються для підтримки достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД і формування результатів, які досягаються за рахунок витрачання цих засобів.

У рамках критичного загострення глобальних економічних проблем і визначення загального національного курсу розвитку міжнародних економічних відносин, надзвичайної актуальності набуває проблема вдосконалення й ефективного використання заходів підвищення та підтримки

достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД вітчизняних машинобудівних підприємств.

Здебільшого у наукових роботах процес управління економічною безпекою підприємств пов'язується з виробничо-господарською діяльністю, спрямованою на збереження стабільності діяльності підприємства та захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз [22]. Поза увагою, як правило, залишаються заходи, за допомогою яких можна цього досягти. Тому економічна безпека ЗЕД підприємства потребує науково обґрунтованих підходів до вибору відповідних стратегій, які повинні відображатись у загальній стратегії розвитку підприємства.

На основі розробленого автором у п 2.2 теоретико-методичного підходу до визначення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства та вибору стратегій забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства розглянемо можливості підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод».

Розрахунок трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств нами проведено на прикладі таких підприємств Сумської області як ТОВ «Тростянецький машзавод», ТОВ «Сумський машзавод» та ТОВ «Турбомаш».

Машинобудівний завод ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод» був заснований в 1948 році та за довгий час свого існування зазнав багато змін: перетворення механічних майстерень в машинобудівне підприємство з поступовим нарощуванням потужностей та становленням виробництва, освоєння нових технологій, модернізацію й розширення виробничого процесу, приватизацію та інше. На даний момент підприємство займає площу 4,138 га.

На сьогодні ТОВ «Тростянецький машзавод» - це підприємство, яке працює на повну потужність, що постачає на світовий та внутрішній ринки конкурентоздатну продукцію для цукрової промисловості та залізничного

транспорту, а також додатком до основної продукції є виготовлення товарів народного споживання (котли на твердому поливі різних типів, чавунні плити, колісники), запасні частини до сільськогосподарської техніки, відвали для дорожньої ремонтно-будівельної техніки, різноманітні металоконструкції, а також чавунне литво по одиничним замовленням. Продукція ТОВ «Тростянецький машзавод» має високі показники якості. Про що свідчать сертифікати якості.

Географічне розташування заводу сприятливе для діяльності підприємства в напрямку ЗЕД, адже в ста метрах від заводу знаходиться митниця де можливо за один день вирішити всі питання стосовно експорту машинобудівної продукції. Окрім того, законодавство сприяє діяльність машинобудівного заводу в напрямку ЗЕД, адже машинобудівна продукція не обкладається митними зборами, не проходить митну «чистку», а також Сумська торгова палата надає всі необхідні сертифікати якості, які відповідають міжнародним стандартам якості машинобудівної продукції.

За обсягами своїх виробничих потужностей ТОВ «Тростянецький машзавод» відноситься до категорії заводів середньої потужності, що обумовлює високу оперативність у роботі – виконання в найкоротший термін будь-яких замовлення широкого асортименту, з високою якістю і за доступними цінами.

До технологічної структури ТОВ «Тростянецький машзавод» слід віднести чотири основні дільниці, а саме: механоскладальну, слюсарно-складальну, ливарну, допоміжні дільниці. Базові технології підприємства включають: технологію ливарного виробництва, технологія механічної обробки, технологія зварювання, технологія слюсароскладання.

Основну частку товарної продукції займає продукція для цукрової промисловості (рис.3.1)

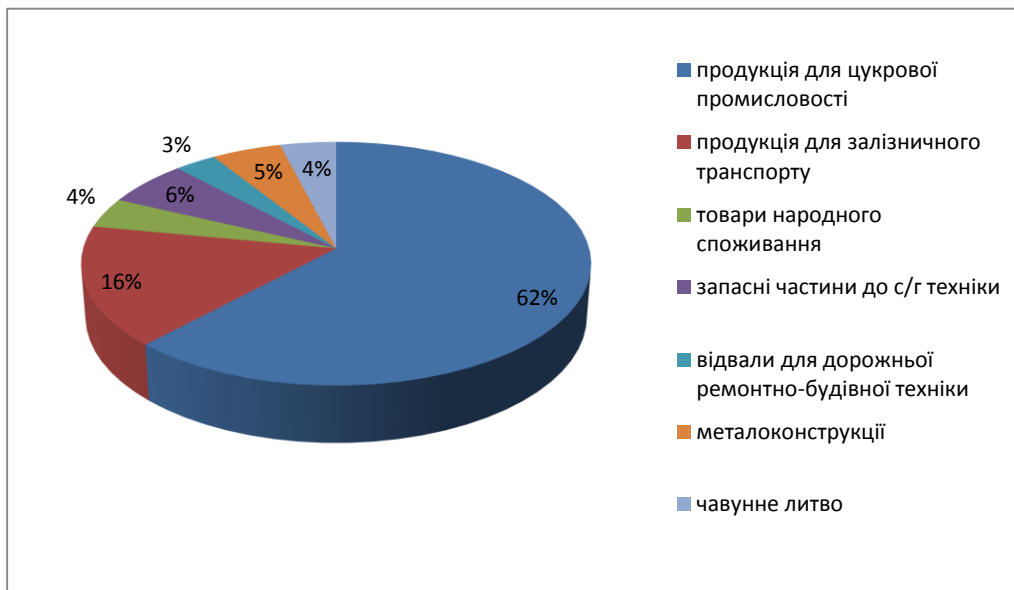

Рис. 3.1. Структура відвантажень машинобудівної продукції ТОВ «Тростянецький машзавод»

До 2007р. близько 75% виробленої машинобудівної продукції підприємства ТОВ «Тростянецький машзавод» направлялося на експорт, проте з 2007 року весь експорт продукції відбувається через непрямий канал збуту, а саме через Торговий дім «ТЕХЕКСПО» (табл. 3.5). На сьогодні, вироблена на підприємстві продукція, в основному, відвантажується на внутрішній ринок шляхом прямих поставок кінцевим споживачам і лише 3-4% від загального випуску відвантажується до Росії, Казахстану, Узбекистану, Грузії та Білорусі.

Таблиця 3.5

Обсяг реалізованої продукції ТОВ «Тростянецький машзавод»

Обсяг реалізованої продукції	Роки			
	2008	2009	2010	2011
Загальний обсяг реалізованої продукції, тис. грн.	6165,2	3614,0	570,5	4956,2
- у тому числі на експорт, тис. грн.	2413,7	1059,4	0,0	0,0
Із загального обсягу реалізованої продукції реалізовано:				
- в межах України, %	60,8	70,6	100	100

- до країн СНД, %	39,2	29,4	0	0
- до країн далекого зарубіжжя, %	0	0	0	0

Підприємству доводиться конкурувати як з українськими машинобудівними підприємствами, так і з російськими. Високу конкуренцію серед машинобудівних підприємств України складають: «Купянський машинобудівний завод», м. Харків; фірма «ТМА», м Київ; «Смела» машинобудівний завод, м. Черкаси. Серед підприємств Російської Федерації виділено: «Усть-Лабинский ремонтно-механический завод», Краснодарский край; «Ермильский ремонтно-механический завод». Саме тому, досить актуальним для підприємства є питання підвищення ефективності роботи та зміцнення позицій на галузевому ринку в умовах зростаючої конкуренції, глобальної сировинної та енергетичної кризи.

Оцінка рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства ТОВ «Тростянецький машзавод», проведена за підсумками роботи підприємства у 2011 році, дозволяє визначити основні напрями підвищення ефективності господарської діяльності підприємства, дозволяє розробити заходи підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства.

Відповідно до розробленої у п. 2.2 методики, оцінку рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства необхідно проводити шляхом визначення трикомпонентного показника за формулою (1).

Першим показником трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД є значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД (I).

Результати розрахунку індикаторів внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод», наведено в таблиці 3.6

Таблиця 3.6

Система індикаторів внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод»

№ з/п	Індикатори внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД	Позначення	Граничне значення, G_i	Фактичне значення, F_i	Коефіцієнт вагомості, B_i	$B_i \times (F_i / G_i)$
Фінансова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства						
1	Коефіцієнт зносу основних фондів задіяних у випуску експортної продукції	$Kз$	<0,5	0,85	0,148	0,25
2	Рентабельність активів від експортно-імпоротної діяльності, %	Pa	≥ 13	0,90	0,11	0,0076
3	Рентабельність продажу експортованої продукції, %	Pn	$\geq 9^*$	1,60	0,148	0,026
4	Коефіцієнт оборотності активів	$Kоб$	$\geq 5^*$	1,62	0,075	0,024
5	Коефіцієнт покриття загальний	$Kп$	1,6	0,81	0,148	0,075
6	Коефіцієнт фінансування	$Kф$	≤ 1	7,87	0,148	0,02
7	Коефіцієнт втрати платоспроможності від експортно-імпоротної діяльності	$Kвп$	>1	0,5	0,148	0,074
8	Коефіцієнт фінансування за рахунок стабільних джерел	$Kфсд$	0,8	0,11	0,075	0,01
	Інтегральна оцінка					0,49
Виробничо-технічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства						
	Фондовіддача		$\geq 5,2^*$	3,2	0,250	0,15
	Рівень завантаження виробничих потужностей %		80-90	70	0,250	0,19
	Питома витрата сировинних ресурсів, т/т		1,5	2,2	0,250	0,17
	Питома витрата енергетичних ресурсів		0,9	1,55	0,250	0,15
	Інтегральна оцінка					0,66
Інтелектуально-кадрова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства						
	плінність працівників високої кваліфікації	$Пвк$	0,05	0,09	0,174	0,31
	питома вага інженерно-технічних і наукових співробітників	$Пін$	0,90	0,65	0,174	0,13
	показник винахідницької активності	$Пва$	0,75	0,4	0,174	0,09
	показник освітнього рівня	$По$	1	0,45	0,130	0,06
	річна продуктивність праці	$Пп$	230	165,5	0,174	0,13
	питома вага працівників інженерно-технічного, наукового та управлінського складу, які володіють іноземними мовами, %	$Пім$	0,35	0,15	0,130	0,06
	Показник рівня оплати праці	$Роп$	1	1,02	0,044	0,045
	Інтегральна оцінка					0,83
Маркетингова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства						
	Темпи росту продажів промислової продукції	$Тр$	1	0,7	0,2	0,14
	Показник конкурентної переваги підприємства	$Пкп$	1	0,35	0,2	0,07

Показник адаптаційних можливостей підприємства до змін ринку	<i>Пам</i>	1	0,75	0,2	0,15
Показника дотримання якості виробленої продукції	<i>Пя</i>	1	0,62	0,2	0,124
Темп зміни частки ринку підприємства	<i>Тзчр</i>	1	0,8	0,2	0,16
Інтегральна оцінка					0,65
Інтерфейсна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства					
Показник залежності підприємства від постачальників сировини і матеріалів, %	<i>Пзп</i>	30	85	0,23	0,05
Показник надійності контрагентів	<i>Пн</i>	1	0,8	0,31	0,25
Показник залежності підприємства від споживачів експортної продукції, %	<i>Пзс</i>	20	25	0,23	0,13
Показник своєчасності розрахунків за реалізовану експортну продукцію	<i>Пр</i>	1	0,95	0,23	0,22
Інтегральна оцінка					0,65
Інноваційно-технологічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства					
Показник рівня прогресивності технологій	<i>Ппт</i>	1	0,27	0,166	0,045
Показник рівня прогресивності продукції	<i>Ппн</i>	1	0,35	0,166	0,06
Показник технологічного потенціалу підприємства	<i>Птп</i>	1	0,3	0,166	0,05
Показник зносу основних виробничих фондів	<i>Пзоф</i>	0,35	0,81	0,166	0,19
Частка науково-дослідних і науково-конструкторських робіт в загальному обсязі проведених робіт на підприємстві	<i>Чдж</i>	0,05	0,01	0,166	0,03
Рівень технологічного розвитку підприємства	<i>Ртр</i>	1	0,45	0,166	0,08
Інтегральна оцінка					0,46
Правова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства					
Рівень правової безпеки	<i>Рпб</i>	1	0,85	1	0,85
Інтегральна оцінка					0,85
Сировинна та енергетична складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства					
Забезпеченість підприємства власними сировинними ресурсами	<i>Зр</i>	1	0,7	0,5	0,38
Коефіцієнт сировинної безпеки	<i>ПЕб</i>	1	1,2	0,25	0,21
Коефіцієнт енергетичної безпеки	<i>Сб</i>	1	1,19	0,25	0,21
Інтегральна оцінка					0,8
Екологічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства					
Ступінь забруднення навколишнього середовища	<i>Знс</i>	1	0,55	0,8	0,44
Показник природоохоронної діяльності	<i>Под</i>	0,07	0,03	0,2	0,09
Інтегральна оцінка					0,53
Силова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства					
Показник захищеності підприємства від зовнішніх факторів впливу	<i>Пз</i>	1	0,59	1	0,59
Інтегральна оцінка					0,59

Відповідно до методики наведеної у п. 2.2, значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД розраховуємо за формулою () підставляючи необхідні значення:

$$I = 0,18 \cdot 0,49 + 0,16 \cdot 0,66 + 0,14 \cdot 0,83 + 0,09 \cdot 0,65 + 0,125 \cdot 0,65 + 0,125 \cdot 0,46 + 0,053 \cdot 0,85 + 0,072 \cdot 0,8 + 0,02 \cdot 0,53 + 0,035 \cdot 0,59 = 0,64$$

Відповідно до шкали оцінок (табл. п.2.2) рівень економічної безпеки підприємства є низьким, що в першу чергу обумовлено критичним фінансово-економічним станом підприємства та недостатнім рівнем економічного потенціалу.

За результатами 2011 року підприємство ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод» має вкрай низьку платоспроможність. Незначна частка власних джерел фінансування, низька ліквідність підприємства, а також велика сума поточних зобов'язань стали причиною тривалої його збитковості. Рентабельність основної діяльності підприємства також перебуває на низькому рівні. Дані фактори обумовлюють низьку якість та високу собівартість виробленої продукції. Низьке значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства обумовлене недостатньою ринковою стійкістю ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод» як на внутрішньому так і на зовнішньому ринку, високим ступенем морального та фізичного зносу основних виробничих фондів, низьким рівнем технологічного розвитку основних ділянок підприємства, високим ступенем забруднення навколишнього середовища.

Рівень країнового ризику знаходиться в межах достатнього значення, що дає можливість продовження діяльності підприємства з даними країнами. Рівень ринкових можливостей підприємства перебуває переважно на низькому рівні, що вказує на необхідність підприємства розширювати асортимент своєї продукції, шукати нові ринки збуту та нових споживачів.

Результати розрахунку трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод» наведено в табл. 3.7

Таблиця 3.7

Розрахунок трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД на ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод» (за результатами функціонування за 2011 р.)

Зовнішнє економічне діяльність з виробництва продукції	Значення показника індикатора			Значення трикомпонентного показника	Зона	Стратегія
	Внутрішня оцінка	Країновий ризик	Рівень ринкових можливостей			
Насоси центр обіжні СОТ	0,45	Росія 62,6	Низький рівень	(0;1;0)	III	Адаптації
		Казахстан 52,3	Середній рівень	(0;1;1)	II	Посилення
		Білорусія 50,4	Середній рівень	(0;0;1)	III	Адаптації
Гальмівні циліндри ТЦ-188Б	0,45	Росія 62,6	Середній рівень	(0;1;1)	II	Посилення
		Білорусія 50,4	Середній рівень	(0;0;1)	III	Адаптації
Пастка важких домішок РЗ-ПУБ-6	0,45	Росія 62,6	Низький рівень	(0;1;0)	III	Адаптації
		Грузія 59,4	Низький рівень	(0;1;0)	III	Адаптації
Регулятор РГВП-675Т	0,45	Грузія 59,4	Низький рівень	(0;1;0)	III	Адаптації
		Узбекистан 60,3	Середній рівень	(0;1;1)	II	Посилення
		Казахстан 52,3	Низький рівень	(0;1;0)	III	Адаптації

Аналізуючи результати розрахунку можна зробити висновок, що основною проблемою діяльності підприємства ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод» є рівень внутрішньої оцінки, який не перевищує значення 0,5, що вказує на низький стан відповідно до шкали значень наведених у табл. п. 2.2.

На основі отриманих результатів оцінки трикомпонентного показника встановлено, що рівень економічної безпеки ЗЕД підприємства перебуває переважно у III зоні безпеки. Саме тому, нами запропоновано стратегію адаптації, що передбачає пристосування виду діяльності машинобудівного підприємства до вимог ринку, а також пристосування складових внутрішнього потенціалу підприємства до вимог зовнішнього середовища.

Результати проведеного розрахунку трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств Сумської області свідчать про необхідність впровадження заходів підвищення рівня його безпеки.

З огляду на низьке значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод»

заходи з підвищення повинні бути направлені перш за все на підвищення платоспроможності підприємства шляхом відновлення рентабельності. Що, в свою чергу, може бути досягнуто за рахунок скорочення витрат на матеріальні, сировинні та енергетичні ресурси. Проте дані заходи повинні проводитися в комплексі з реконструкцією заводу, насамперед, виробничо-технічного характеру.

Таким чином в якості основних заходів з підвищення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод» можна виділити наступні:

1. Збільшення завантаження виробничих потужностей, нарощування обсягів виробництва на 20% за рахунок збільшення споживання на зовнішньому ринку.

2. Централізація закупівель сировинних та матеріальних ресурсів, що дозволить скоротити витрати на ресурси на 10%, а відповідно собівартість готової продукції скоротиться на 8%.

3. Ремонт основних виробничих фондів, що дозволить підвишити якість готової продукції, дозволить зменшити витрати сировинних та енергетичних ресурсів, а також знизить собівартість продукції.

4. Погашення частини поточної заборгованості підприємства й підвищення ліквідності балансу за рахунок додаткової суми прибутку, отриманого в результаті скорочення собівартості готової продукції та збільшення обсягів продажу.

Для підвищення значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства пропонуємо обирати заходи забезпечення для тих складових внутрішньої оцінки економічної безпеки ЗЕД підприємства, рівень яких є найменшим, вагомість найбільшою. Відповідно до стратегії адаптації, пропонуємо заходи для підвищення значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства ТОВ «Тростянецький машзавод» табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Заходи забезпечення достатнього значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД відповідно до стратегії адаптації

Фінансова складова інтегральної оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД		
Показник складової	Значення показника	Заходи забезпечення
Коефіцієнт зносу основних фондів	0,25	1. Пристосування засобів виробництва для виготовлення певного виду продукції; 2. Впровадження інноваційних технік та технологій виробництва продукції; 3. ремонт та заміна засобів праці
Рентабельність активів	0,0076	1. Зниження витрат на енергоресурси, сировину та матеріали; 1. Підвищення рівня конкурентоспроможності продукції
Рентабельність продажів	0,026	1. диверсифікація збуту; 2. стимулювання збуту продукції на експорт; 3. Випуск конкурентоздатної продукції;
Коефіцієнт оборотності активів	0,024	1. мотивація персоналу до роботи в напрямку ЗЕД; 2. Підтримка достатнього обсягу продажів;
Коефіцієнт втрати платоспроможності	0,02	1. збереження показників платоспроможності і фінансової стійкості;
Коефіцієнт покриття загальний	0,075	1. поповнення реального власного капіталу; 2. стримання зростання поза обігових активів і дебіторської заборгованості
Коефіцієнт фінансування	0,074	1. залучення інвестицій
Коефіцієнт фінансування за рахунок стабільних джерел	0,01	1. залучення інвестицій
Виробничо-технічна складова інтегральної оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД		
Фондовіддача	0,15	1. Адаптація основних виробничих фондів до виду діяльності підприємства 2. Впровадження інноваційних технік та технологій у виробництво продукції; 3. Проведення реконструкції виробництва; 4. Розширення діючого підприємства
Рівень завантаження виробничих потужностей	0,19	1. Адаптація виробничих потужностей до виду діяльності підприємства; 2. Проведення заходів з реконструкції устаткування
Матеріалоемність	0,17	1. Зміна найменувань сировини та матеріалів в залежності від виду виготовленої продукції; 2. Пошук нових джерел постачання сировини та матеріалів для випуску нових видів продукції; 3. Застосування інноваційних технік та технологій;
Енергоемність	0,15	1. Застосування енергоемних технік та технологій 2. Контроль за економічними витратами палива та електроенергії; 3. Досягнення домовленості з постачальниками палива та електроенергії
Інтелектуально-кадрова складова інтегральної оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД		
Плинність працівників високої кваліфікації	0,31	1. Проведення заходів мотивації персоналу до роботи в напрямку ЗЕД; 2. Організація прийнятних умов роботи персоналу;

		<ol style="list-style-type: none"> 3. Удосконалення системи матеріального стимулювання і нормування праці; 4. Підвищення ступеня автоматизації робіт; 5. Робота з молоддю; 6. Удосконалення стилю і методів керівництва; 7.
Питома вага інженерно-технічних і наукових співробітників	0,13	<ol style="list-style-type: none"> 1. Удосконалення системи матеріального стимулювання і нормування праці; 2. Підтримка науково-дослідної роботи;
Показник винахідницької активності	0,09	<ol style="list-style-type: none"> 1. Стимулювання праці інженерно-технічних і наукових співробітників; 2. Підвищення рівня науково-дослідної роботи; 3. Створення системи мотивації праці наукових співробітників; 4. Залучення представників науково-дослідних інститутів до роботи підприємства;
Показник освітнього рівня	0,06	<ol style="list-style-type: none"> 1. проведення заходів з підвищення кваліфікації працівників; 2. Стимулювання працівників до навчання в ВУЗах; 3.
Річна продуктивність праці	0,13	<ol style="list-style-type: none"> 1. ремонт або заміна основних фондів; 2. мотивація персоналу
Питома вага працівників інженерно-технічного, наукового та управлінського складу, які володіють іноземними мовами	0,06	<ol style="list-style-type: none"> 1. підвищення кваліфікації працівників вага працівників інженерно-технічного, наукового та управлінського складу; 2. мотивація персоналу
Плказник рівня оплати праці	0,045	<ol style="list-style-type: none"> 1. збільшення рівня оплати праці
Маркетингова складова інтегральної оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД		
Темпи росту продажів промислової продукції	0,14	<ol style="list-style-type: none"> 1. зменшення собівартості продукції; 2.
Темп зміни частки ринку	0,07	<ol style="list-style-type: none"> 1. заключення нових міжнародних договорів, контрактів; 2. розвиток зовнішньоекономічних зв'язків
Показник конкурентної переваги підприємства	0,15	<ol style="list-style-type: none"> 1. покращення якості готової продукції; 2. проведення правильної цінової політики
Показник адаптаційних можливостей підприємства до змін на ринку	0,124	<ol style="list-style-type: none"> 1. пристосування виду діяльності до вимог ринку; 2. укладання договорів та контрактів
Показник дотримання якості виробленої продукції	0,16	<ol style="list-style-type: none"> 1. перевірка відповідності продукції стандартам;
Інтерфейсна складова інтегральної оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД		
Показник залежності підприємства від постачальників сировини і матеріалів, %	0,05	<ol style="list-style-type: none"> 1. заміна постачальників; 2. укладання нових договорів; 3. перехід на виготовлення власної сировини на матеріалів
Показник надійності контрагентів	0,25	<ol style="list-style-type: none"> 1. пошук нових контрагентів;
Показник залежності підприємства від споживачів експортної	0,13	<ol style="list-style-type: none"> 1. налагодження нових зовнішньоторівельних зв'язків; 2. розширення ринку збуту;

продукції, %		3. розширення асортименту товарів
Показник своєчасності розрахунків за реалізовану експортну продукцію	0,22	1. страхування ризику; 2. заключення договорів з оговоренням терміну розрахунку
Інноваційно-технологічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства		
Показник рівня прогресивності технологій	0,045	1. заміна застарілих технологій на нові; 2. укладання науково-конструкторських договорів
Показник рівня прогресивності продукції	0,06	1. оновлення асортименту товарів;
Показник технологічного потенціалу підприємства	0,05	1. ремонт або заміна морально та фізично застарілого обладнання на нове та сучасне; 2. співпраця з науково-технічними інститутами
Показник зносу основних виробничих фондів	0,19	1. ремонт або заміна морально та фізично застарілого обладнання на нове та сучасне;
Частка науково-дослідних і науково-конструкторських робіт в загальному обсязі проведених робіт на підприємстві	0,03	1. . співпраця з науково-технічними інститутами
Рівень технологічного розвитку підприємства	0,08	1. заміна застарілих технологій на нові; 2. укладання науково-конструкторських договорів
Правова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства		
Рівень правової безпеки	0,85	1. забезпечення виконання нормативно-правових норм та законів
Сировинна та енергетична складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства		
Забезпеченість підприємства власними сировинними ресурсами	0,38	1. виготовлення власної сировини; 2. укладання договорів; 3. страхування ризиків
Коефіцієнт сировинної безпеки	0,21	виготовлення власної сировини
Коефіцієнт енергетичної безпеки	0,21	заміна енергоємкого обладнання на нове енергоекономічне
Екологічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства		
Ступінь забруднення навколишнього середовища	0,44	ремонт або заміна основних фондів
Показник природоохоронної діяльності	0,09	зменшення обсягів викидів
Силова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства		
Показник захищеності підприємства від зовнішніх факторів впливу	0,59	налагодження роботи служби охорони підприємства

На основі розробленого підходу до оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства визначено трикомпонентний показник оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД для машинобудівного підприємства ТОВ «Турбомаш». В таблиці додатку наведено фактичні та граничні значення

індикаторів внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД ТОВ «Турбомаш». Загальне значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД ТОВ «Турбомаш» визначається за формулою () з наступного виразу.

$$I = 0,18 \cdot 0,46 + 0,16 \cdot 0,53 + 0,14 \cdot 0,84 + 0,09 \cdot 0,7 + 0,125 \cdot 0,59 + 0,125 \cdot 0,39 + 0,053 \cdot 0,86 + 0,072 \cdot 0,79 + 0,02 \cdot 0,58 + 0,035 \cdot 0,57 = 0,61$$

Значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД є низьким, що обумовлено, насамперед, недостатньою платоспроможністю, що є головним фактором економічної стійкості підприємства. Незважаючи на високий рівень фінансової незалежності, підприємство є збитковим і відрізняється низькою ліквідністю, про що свідчать значення показника абсолютної ліквідності та коефіцієнта покриття (**табл. додатку**)

Збитковість роботи підприємства є наслідком високого рівня витрат на сировинні та енергетичні ресурси та неефективного використання основних фондів, що

Проте впровадження ряду заходів забезпечення, вимагає від керівництва підприємства матеріальних витрат на їх реалізацію. Саме тому, актуальним є дослідження економічної ефективності впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств, що є рушійною силою стабільної та безперебійної роботи підприємства.

3.3. Особливості управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівних підприємств різного масштабу

На сучасному етапі розвитку української економіки, як і економіки багатьох країн світу, спостерігається складні деструктивні процеси. Причиною того є ряд факторів, як політичного так і економічного характеру. І той факт, що вітчизняні машинобудівні підприємства перебувають у край складному стані – заперечувати не можна. За даних умов, машинобудівним підприємствам необхідно підвищувати рівень економічної безпеки ЗЕД, що забезпечить стабільне та ефективне функціонування підприємства як на сьогоднішній день так і у майбутньому.

Загальний рівень економічної безпеки ЗЕД можна значно підвищити шляхом вибору необхідних для цього заходів. При цьому орієнтиром має стати очікуваний економічний ефект, для максимізації якого необхідно обирати ті заходи забезпечення, ефективність яких є найбільшою

Питанню оцінки економічного ефекту та економічної ефективності присвячено велику кількість праць як вітчизняних так і зарубіжних вчених, серед яких Л.Г.Мельник, С.М.Ілляшенко, О.В.Прокопенко, І.Л. Решетнікова, Є. Борщук та М. Бугель, Т.П. Галушкіна, та інші. Проте, підходи щодо оцінювання ефективності впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства залишаються майже не дослідженими.

На погляд автора, удосконалення наукових підходів щодо оцінювання ефективності впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства має здійснюватись шляхом визначення основних факторів впливу, складових витрат і результатів, які характеризують ефективність впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства.

Результатом економічної ефективності впровадження заходів є збільшення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства і відповідно приріст суми чистого прибутку. Основними показниками ефективності впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства є показник економічного ефекту та економічної ефективності. На їх основі можна ухвалювати рішення щодо економічної доцільності вкладання коштів у заходи забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства.

Економічний ефект впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства з позиції підприємства E_n необхідно визначати, як різницю між результатом

впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства та витрат на їх отримання, за всі періоди впровадження за формулою

$$E_n = ((\Pi_{2t} - \Pi_{1t}) - \sum_{t=1}^{T_e} B\epsilon_t) \cdot (1+r)^{-t} = (\Delta\Pi_t - \sum_{t=1}^{T_e} B\epsilon_t) \cdot (1+r)^{-t} \quad (3.1)$$

де Π_{1t} – прибуток підприємства до впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства у t -му періоді, грн.;

Π_{2t} – прибуток підприємства після впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства у t -му періоді, грн.;

$\Delta\Pi_t$ – зміна прибутку підприємства від впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства у t -му періоді, грн.;

$B\epsilon_t$ – витрати t -го періоду, пов'язані з впровадженням заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, грн.;

T_e – період часу від початку здійснення витрат на впровадження заходів до завершення отримання його результатів, років (місяців)

r – ставка дисконтування, відн. од.

У випадку, якщо $E_n > 0$, то впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства є доцільним, якщо $E_n < 0$, то недоцільним, а якщо $E_n = 0$, то вкладені у впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства кошти повернуться, проте економічного ефекту підприємство не отримає.

Економічну ефективність впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства з

позиції підприємства E необхідно визначати як відношення значення зміни прибутку підприємства від впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства величини витрат на їх впровадження за формулою

$$E = \frac{E_n}{\sum_{t=1}^{T_g} B\vartheta_t} \cdot (1+r)^{-t} = \frac{\Delta\Pi_t - \sum_{t=1}^{T_g} B\vartheta_t}{\sum_{t=1}^{T_g} B\vartheta_t} \cdot (1+r)^{-t} \quad (3.2)$$

Якщо аналіз доцільності впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства виконується на основі показника ефективності, то у випадку, якщо $E > 1$ впровадження заходів є економічно доцільним, якщо $E < 1$, то економічно недоцільним і при значенні $E = 1$ вкладені кошти повернуться без отримання ефекту.

При отриманні значення показника ефективності, необхідно мати базу порівняння – шаблон, за яким можна було б порівняти отримане значення. При цьому, якщо умовний показник кращий від шаблонного, то виникає підстава для ухвалення вірного управлінського рішення і навпаки.

Для підприємства ТОВ «Тростянецький машзавод», необхідною базою порівняння результатів можуть стати показники ефективності попередніх років, динаміка яких дозволяє робити висновки про зміну стану підприємства за розрахунковий період, загальногалузеві показники ефективності, що є еталоном для всіх підприємств машинобудівної галузі або показники ефективності підприємств конкурентів. Зазначені бази порівняння можуть використовуватися підприємством залежно від цілей та завдань дослідження або використовувати всі бази одночасно для отримання більш точних результатів [99].

Згідно з результатами розрахунку, виконаного автором у п. 3.1. дисертаційного дослідження, нами встановлено, що ТОВ «Тростянецький

машзавод» відноситься до підприємств з хитким рівнем економічної безпеки ЗЕД ($I=0,64$), характеристикою якого є нестійка платоспроможність, як правило через високу чутливість підприємства до умов макросередовища або залежність від зовнішніх джерел фінансування. Відповідно до методики оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства викладеного автором у підрозділі 2.2, значення трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД відповідає III зоні і рекомендується впроваджувати стратегію адаптації. Відповідно до даної стратегії, для аналізованого підприємства запропоновано такий набір основних заходів забезпечення (табл. 3.9)

Таблиця 3.9

Заходи забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства «ТОВ Тростянецький машзавод» відповідно до стратегії адаптації

Стратегія	Характеристика стратегії	Заходи забезпечення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства
Адаптації	Низькі два з трьох складових трикомпонентного показника оцінки. <i>Стратегія охоплює такі квадранти зон економічної безпеки ЗЕД:</i>	
	(1;0;0); високий країновий ризик; низький рівень ринкових можливостей підприємства	1. пошук інших ринків збуту; 2. оновлення асортименту товару; 3. підвищення якості готової продукції; укладання нових договорів
	(0;0;1); низьке значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД; високий країновий ризик	4. покращення значень фінансово-господарської діяльності; 5. податкові пільги; 6. бюджетне фінансування; 7. пошук інших ринків збуту; 8. страхування ризику
(0;0;1); низьке значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД; низький рівень ринкових можливостей підприємства	9. покращення значень фінансово-господарської діяльності; 10. адаптація основних виробничих фондів до виду діяльності підприємства; 11. стимулювання збуту продукції на експорт; 12. податкові пільги; 13. бюджетне фінансування 14. підвищення конкурентоздатності продукції; 15. залучення нових постачальників матеріальних	

	ресурсів на більш вигідних для підприємства умовах
--	--

Доцільність застосування зазначених у табл.3.5 заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства з позиції економічного обґрунтування інвестиційної діяльності машинобудівного підприємства, пропонуємо проводити на основі аналізу еластичності (чутливості) критерію чистої поточної вартості проекту до зміни значення певного заходу за умови, що значення інших заходів, які впливають на формування витратних та дохідних потоків інвестиційного проекту, не змінюються.

Алгоритм проведення аналізу еластичності передбачає таку послідовність етапів:

- визначення заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, що впливають на величину чистої поточної вартості проекту;
- оцінка впливу зміни значення певного заходу (за незмінного значення всіх інших) на величину чистої поточної вартості;
- розрахунок впливу зміни величини значення заходу, що досліджується, на величину відхилення отриманого значення чистої поточної вартості;
- ранжування заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства за пріоритетністю (висока чутливість чистої поточної вартості до заходу забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства обумовлює необхідність використання даного заходу в процесі забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства).

Для аналізу чутливості інвестиційного проекту до зміни тих чи інших заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства пропонуємо використовувати коефіцієнт

еластичності чистої поточної вартості проекту E_{NPV}^{33} , який обчислюється за формулою

$$E_{NPV}^{33} = \frac{\Delta NPV}{\Delta 33} \quad (3.3)$$

де ΔNPV – зміна чистої поточної вартості інвестиційного проекту;

$\Delta 33$ – зміна величини заходу забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства.

При значенні коефіцієнта еластичності чистої поточної вартості проекту $E_{NPV}^{33} > 1$, NPV – еластичний, що вказує на те, що зміна (збільшення) величини заходу забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства призводить до зміни (зменшення) значення NPV. Якщо $0 < E_{NPV}^{33} < 1$, то NPV нееластичний, що вказує на незначний вплив заходу на значення NPV. Якщо $E_{NPV}^{33} = 1$, то NPV характеризується одиничною еластичністю, що вказує на те що зміна значення величини заходу забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД не впливає на значення NPV. У випадку коли значення коефіцієнта еластичності чистої поточної вартості проекту $E_{NPV}^{33} < 0$, NPV характеризується негативною еластичністю, а зміна (зниження) значення величини заходу забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства призводить до значної зміни (збільшення) значення NPV.

Основним недоліком проведення подібного аналізу є неможливість з однаковою мірою достовірності надати всі можливі значення заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, що впливають на формування витратної та дохідної частин інвестиційного проекту, адже деякі з них майже не підлягають прогнозу, а для інших вже встановлені певні нормативні значення, дозволяючи спрогнозувати ці показники безпомилково. Саме тому, обґрунтуємо використання заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного

підприємства на основі використання методичних розробок щодо визначення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства.

На основі отриманих даних у п.3.1 табл. оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД по складовим, встановлено, що першочергово вкладати кошти необхідно в заходи забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД фінансової складової, маркетингової та виробничо-технічної, адже рівень їх економічної безпеки ЗЕД є найменшим, а вагомість найбільшою.

Аналізуючи причини існуючого значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ТОВ «Тростянецький машзавод», варто зазначити, що застосування будь-яких оперативних заходів (наприклад, акумулювання коштів шляхом факторингу частини дебіторської заборгованості й реалізація довгострокових фінансових інвестицій) не принесе бажаного результату. Погашення поточних зобов'язань за рахунок додаткового власного капіталу також не є ефективним, адже відновлення фінансової незалежності потребує значиних коштів і подібні антикризові заходи принесуть тимчасовий ефект, адже низька ефективність господарської діяльності підприємства знову призведе до кризи ліквідності. Саме тому, нами пропонується проводити підвищення значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства не на основі екстрених та оперативних заходів, а проводити фінансову санацію ТОВ «Тростянецький машзавод» в комплексі з ремонтом та реконструкцією підприємства, насамперед, виробничо-технічного характеру.

Для оцінки впливу впроваджених заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД на машинобудівному підприємстві ТОВ «Тростянецький машзавод» в роботві проведені розрахунки прогнозного рівня економічної безпеки ЗЕД на базі даних одного з можливих варіантів виробничо-технічного ремонту та реконструкції підприємства. Програма такого ремонту та реконструкції передбачає здійснення наступних заходів:

- повна заміна обладнання, термін експлуатації якого перевищує 50 років;
- ремонт ливарної дільниці;
- ремонт обладнання

Тривалість робіт з ремонту та реконструкції заводу становить два роки. При цьому технічне переоброєння доцільно проводити в два етапи. Перший етап тривалістю один рік передбачає ремонт обладнання та ремонт ливарної дільниці. Протягом другого етапу передбачається повна заміна обладнання, термін експлуатації якого перевищує 50 років. Після завершення першого та другого етапу, підприємство матиме можливість працювати на повну потужність, виготовляти власне металеве литво на території заводу, що дасть можливість уникнути залежності від постачальників металу. Після реалізації проекту ремонту та реконструкції планується, що продукція машинобудівного підприємства буде відвантажуватися в основному на експорт.

Вартість всіх робіт з ремонту та реконструкції заводу оцінюється на рівні 565,3 тис. грн. Оскільки ТОВ «Тростянецький машзавод» не є кредитоспроможним, реконструкція підприємства може фінансуватися, головним чином, за рахунок коштів власників заводу, а також частково за рахунок амортизаційних відрахувань та прибутку, які будуть генеруватися під час реалізації проекту ремонту та реконструкції.

Виробничо-технічна реконструкція машинобудівного підприємства ТОВ «Тростянецький машзавод» дозволить:

- істотно знизити матеріалоемність і енергоємність продукції, скоротити потреби в трудових ресурсах, у результаті чого очікується зниження собівартості продукції на 15%;
- підвищити якість готової продукції, що дозволить підвищити відпускну ціну приблизно на 20%;
- збільшити завантаження потужностей підприємства, що дозволить підприємству наростити обсяги внутрішніх та зовнішніх замовлень готової

продукції, зміцнити свої позиції як на внутрішньому так і на зовнішньому ринку;

- підвищити рівень екологічної безпеки виробничого процесу;
- зменшити залежність від постачальників металопрокату;
- значно збільшити суму чистого прибутку і рентабельність роботи підприємства і в результаті відновити його платоспроможність та загальний рівень його економічної безпеки ЗЕД.

Величину очікуваного економічного ефекту від реалізації намічених заходів пропонується визначати, як приріст суми чистого прибутку підприємства. В табл. 3.10 наведені розрахунки економічної ефективності впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД, засновані на наступних даних: сума планових капітальних інвестицій по двох роках ремонту та реконструкції, очікуваний приріст прибутку, визначений з урахуванням зміни собівартості й ціни продукції, завантаження потужностей і планового доходу від реалізації, а також результати економічного обґрунтування ефективності реалізації намічених заходів підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства ТОВ «Тростянецький машзавод».

В розрахунках ефективності інвестицій у проект ремонту та реконструкції заводу, ставка дисконту прийнята на рівні річної ставки довгострокового банківського депозиту 23% у 2009 році. У розрахунках середня річна норма амортизації прийнята на рівні 15% (що відповідає її фактичному рівню на підприємстві), при цьому розрахунковий мінімальний термін експлуатації устаткування становить приблизно 7 років. Податок на прибуток – 25%.

Результати проведеної оцінки свідчать про ефективність інвестицій у виробничо-технічну реконструкцію машинобудівного підприємства ТОВ «Тростянецький машзавод». Дисконтований термін окупності, який дорівнює 2,6 років, що більше ніж два рази менше розрахункового терміну служби устаткування. Сума чистого грошового потоку в результаті реалізації проекту становить 262,3 тис. грн.

Позитивний грошовий потік від проекту, зокрема приріст чистого прибутку, може бути спрямований на погашення частини поточних зобов'язань підприємства, що дозволить відновити платоспроможність і фінансову незалежність підприємства, підвищити рівень його економічної безпеки ЗЕД.

З метою оцінки ступеня впливу реалізації запропонованих заходів з підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД для ТОВ «Тростянецький машзавод» необхідно визначити прогнозне значення рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства. Найбільш об'єктивний результат може дати оцінка прогнозного рівня економічної безпеки ЗЕД за результатами третього року з моменту реалізації проекту, тобто першого року після періоду окупності. До цього періоду часу будуть повністю завершені будівельно-монтажні роботи, устаткування виведено на проектну потужність, налагоджено господарську діяльність й відшкодовані інвестиції.

В таблиці 3.11 наведено основні статті прогнозного балансу ТОВ «Тростянецький машзавод» на кінець третього року.

Таблиця 3.11

Прогнозований баланс ТОВ «Тростянецький машзавод»

Актив	Звітний період	Прогнозний період
1. Необоротні активи		
Нематеріальні активи	370	370
Основні кошти		
Залишкова вартість	365282,0	315145,3
Первісна вартість	1256865,3	1065136,5
Знос	756453,9	462963,5
Інші необоротні активи	120653,0	120653,0
Усього розділ 1	2378983,853	1844821,13
2. Оборотні активи		
Запаси	156895,3	143083,2
Дебіторська заборгованість	856152,4	303125,1
Грошові кошти	5263,0	26157,6
Інші оборотні активи	153123,5	153123,5
Усього розділ 2	1171434,2	625489,4
3. Витрати майбутніх періодів	25,0	25,0
Баланс	3550443,053	770335,53
Пасив		
1. Власний капітал		
Статутний фонд	125623,1	456398,5
Інший додатковий капітал	325126,8	325126,8
Нерозділений прибуток (не покритий збиток)	-265146,9	84266,5
Усього розділ 1	185603	865791,8
2. Забезпечення майбутніх витрат і платежів	0,0	0,0
3. Довгострокові зобов'язання	1562,6	1562,6
4. Поточні зобов'язання		
Короткострокові кредити банків	546426,5	0,0
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	2837526,4	564239,5
Поточні зобов'язання за рахунками	896453,5	265983,8
Інші поточні зобов'язання	652398,3	43125,5
Усього розділ 4	4932804,7	873348,8
5. Доходи майбутніх періодів	0,0	0,0
Баланс	5119970,3	1740703,2

На основі даних прогнозного балансу, а також прогновної величини виручки й прибутку, можна визначити значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД для ТОВ «Тростянецький машзавод» після реалізації запропонованих заходів. У таблиці 3.12 наведені значення індикаторів внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД, розраховані на підставі даних прогнозного балансу, проміжні розрахунки, а також загальне значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД.

Таблиця 3.12

Система індикаторів внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод» у прогнозованому періоді

№ з/п	Індикатори внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД	Позначення	Граничне значення, G_i	Фактичне значення, F_i	Коефіцієнт вагомості, B_i	$B_i \times (F_i / G_i)$
Фінансова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства						
1	Коефіцієнт зносу основних фондів задіяних у випуску експортної продукції	$Kз$	<0,5	0,62	0,148	0,12
2	Рентабельність активів від експортно-імпоротної діяльності, %	Pa	≥ 13	12	0,11	0,10
3	Рентабельність продажу експортованої продукції, %	Pn	$\geq 9^*$	7,6	0,148	0,12
4	Коефіцієнт оборотності активів	$Kоб$	$\geq 5^*$	3,2	0,075	0,048
5	Коефіцієнт покриття загальний	$Kп$	1,6	1,3	0,148	0,12
6	Коефіцієнт фінансування	$Kф$	≤ 1	1,2	0,148	0,178
7	Коефіцієнт втрати платоспроможності від експортно-імпоротної діяльності	$Kвп$	>1	0,8	0,148	0,12
8	Коефіцієнт фінансування за рахунок стабільних джерел	$Kфсд$	0,8	0,62	0,075	0,06
	Інтегральна оцінка					0,86
Виробничо-технічна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства						
	Фондовіддача		$\geq 5,2^*$	4,9	0,250	0,24
	Рівень завантаження виробничих потужностей %		80-90	80	0,250	0,22
	Питома витрата сировинних ресурсів, т/т		1,5	1,3	0,250	0,22
	Питома витрата енергетичних ресурсів		0,9	0,86	0,250	0,24
	Інтегральна оцінка					0,92
Інтелектуально-кадрова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства						
	плинність працівників високої кваліфікації	$Пвк$	0,05	0,06	0,174	0,21
	питома вага інженерно-технічних і наукових співробітників	$Пін$	0,90	0,65	0,174	0,13
	показник винахідницької активності	$Пва$	0,75	0,4	0,174	0,09
	показник освітнього рівня	$По$	1	0,45	0,130	0,06
	річна продуктивність праці	$Пп$	230	218	0,174	0,17
	питома вага працівників інженерно-технічного, наукового та управлінського складу, які володіють іноземними мовами, %	$Пім$	0,35	0,15	0,130	0,06
	Показник рівня оплати праці	$Роп$	1	1,05	0,044	0,045
	Інтегральна оцінка					0,77
Маркетингова складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства						
	Темпи росту продажів промислової продукції	$Тр$	1	0,75	0,2	0,15
	Показник конкурентної переваги підприємства	$Пкп$	1	0,75	0,2	0,15
	Показник адаптаційних можливостей підприємства до змін ринку	$Пам$	1	0,8	0,2	0,16
	Показника дотримання якості виробленої продукції	$Пя$	1	0,86	0,2	0,17
	Темп зміни частки ринку підприємства	$Тзчр$	1	0,8	0,2	0,16
	Інтегральна оцінка					0,79
Інтерфейсна складова внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства						
	Показник залежності підприємства від постачальників сировини і матеріалів,	$Пзн$	30	62	0,23	0,1

Прогнозний значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД для ТОВ «Тростянецький машзавод» визначається за (формулою 2.33) і становить 0,75.

В результаті проведення ремонту та реконструкції заводу і введення в експлуатацію нового технологічно сучасного устаткування очікується помітне зниження матеріалоємності та енергоємності продукції, підвищення продуктивності праці, зростання рівня завантаження потужностей і поліпшення інших техніко-економічних показників, що призведе до виробничо-технічної, фінансової та інтелектуально-кадрової її складових.

Виробничо-технічна реконструкція дозволить підприємству також збільшити обсяги реалізації якісної готової продукції для цукрової промисловості та залізничного транспорту, зокрема напростити обсяги реалізації на зовнішній ринок збуту, що позитивно відобразиться як на ринковій стійкості, так і на фінансовій стійкості ТОВ «Тростянецький машзавод». Також в результаті впровадження запропонованих заходів очікується підвищення техніко-технологічного потенціалу підприємства, його енергетичної та екологічної безпеки.

Отже, як видно з розрахунків, впровадження запропонованих заходів підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД для ТОВ «Тростянецький машзавод» дозволить підприємству вийти із фінансової кризи, підвищити ефективність використання ресурсів, забезпечити високий рівень економічної безпеки ЗЕД підприємства.

Після впровадження запропонованих інструментів забезпечення рівень економічної безпеки ЗЕД перемістився із III зони у II, про що свідчать результати розрахунку наведені у табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Розрахунок трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД на ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод» (за результатами функціонування за 2012 р.)

Найменування	Значення показника індикатора	Значення	Зона	Стратегія
--------------	-------------------------------	----------	------	-----------

анія продукції	Внутрішня оцінка	Країновий ризик	Рівень ринкових можливостей	трикомпонентного показника		
Насоси центр обіжні СОТ	0,75	Росія 62,6	Низький рівень	(1;1;0)	II	Посилення
		Казахстан 52,3	Середній рівень	(1;1;1)	I	Підтримки
		Білорусія 50,4	Середній рівень	(1;0;1)	II	Посилення
Гальмівні циліндри ТЦ-188Б	0,75	Росія 62,6	Середній рівень	(1;1;1)	I	Підтримки
		Білорусія 50,4	Середній рівень	(1;0;1)	II	Посилення
Пастка важких домішок РЗ-ПУБ-6	0,75	Росія 62,6	Низький рівень	(1;1;0)	II	Посилення
		Грузія 59,4	Низький рівень	(1;1;0)	II	Посилення
Регулятор РГВП-675Т	0,75	Грузія 59,4	Низький рівень	(1;1;0)	II	Посилення
		Узбекистан 60,3	Середній рівень	(1;1;1)	I	Підтримка
		Казахстан 52,3	Низький рівень	(1;1;0)	II	Посилення

Динаміки зміни рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод» подано на рис. 3.2

Зони	2008	2009	2010	2011
I	-	-	-	-
II	-	-	-	
III				-
IV	-	-	-	-

Рис. 3.2. Динаміка зміни рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства ПАТ «Тростянецький машинобудівний завод»

Отже, за результатами розрахунків нами визначено, що впровадження запропонованих заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД має і економічний ефект, і економічну ефективність для діяльності машинобудівного підприємства ТОВ «Тростянецький машзавод» в результаті впровадження яких рівень економічної безпеки ЗЕД аналізованого підприємства піднявся від значення хиткого рівня ($I=0,46$) до прийнятного ($I=0,75$). Відповідно зміна рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства ТОВ «Тростянецький машзавод» становить 0,29 ($0,75-0,46$).

В результаті проведеного аналізу нами встановлено, що при збільшенні рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства на кожну 0,1 прибуток підприємства збільшується на 5,55 тис. грн.

В ході проведеного розрахунку виявлено певну залежність між прибутком підприємства та рівнем його економічної безпеки ЗЕД табл. 3.13

Таблиця 3.13

Залежність прибутку підприємства від рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод»

Рік	Рівень економічної безпеки ЗЕД	Прибуток підприємства, тис. грн
2008	III	-728,0
2009	III	-651,0
2010	III	95,3
2011	II	146,3
2012	II	178,6

В ході проведеного дослідження розраховано очікувану економічну ефективність впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства, результати розрахунку представлено у вигляді графіка, на якому зображено прогнозований прибуток підприємства до впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД на ТОВ «Тростянецький машзавод » та після (рис. 3.3).

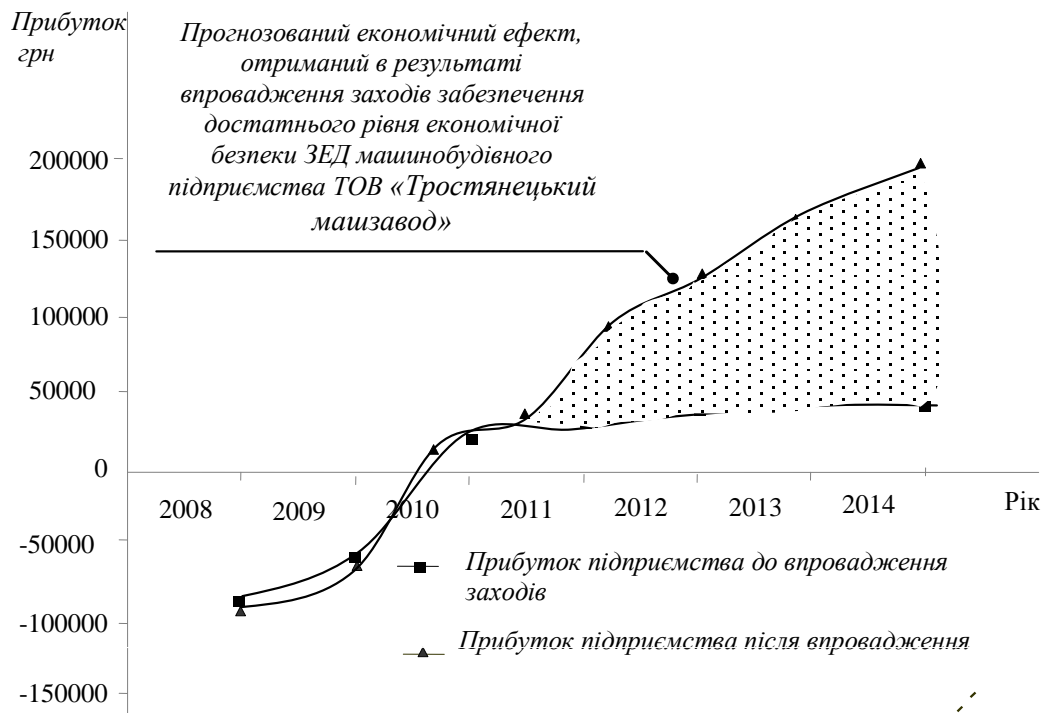

Рис. 3.3. Економічний ефект від впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод»

Наведені залежності отримано емпіричним шляхом на основі наявних даних про зміну прибутку підприємства після впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства. Так, проведений аналіз фінансово-господарської діяльності ТОВ «Тростянецький машинобудівний завод» у 2011 році вказує на позитивну тенденцію збільшення прибутку підприємства, а отже і на необхідність подальшого впровадження запропонованих заходів. Значення прогнозованого економічного ефекту вказує на необхідність впровадження інструментів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД виходячи із значень зон безпеки та обраних стратегій.

На основі проведеної оцінки нами визначено, що в усіх випадках впровадження запропонованих заходів забезпечення має і економічний ефект, і економічну ефективність для діяльності підприємства. Відповідно, рівень економічної безпеки ЗЕД істотно підвищується, що призводить до підвищення чистого прибутку підприємства.

Отже, управління економічною безпекою ЗЕД підприємства ТОВ «Тростянецький машзавод», як єдиною цілеспрямованою системою, дає синергетичний ефект, досягти якого можливо лише при регулярному, систематичному впровадженню заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства.

Висновки до розділу 3

Матеріали третього розділу присвячені вдосконаленню науково-методичних підходів до формування стратегій та вибору заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств Сумської області. Виявлено особливості управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівних підприємств. Розраховано економічну ефективність впровадження заходів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки ЗЕД на прикладі конкретних підприємств.

1. На основі аналізу машинобудівних підприємств Сумської області та дослідженні специфіки виробничо-господарської та фінансової діяльності машинобудівних підприємств сформована система галузевих граничних значень індикаторів економічної безпеки ЗЕД, що дозволяє істотно підвищити достовірність і об'єктивність результатів оцінки трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств.

2. Розроблено експертно-аналітичний підхід до визначення вагомості індикаторів у визначенні внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД на основі запропонованих автором критеріїв важливості окремих індикаторів внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД: дотримання принципу безумовності, наявності прямого характеру впливу окремо взятого індикатора на підсумковий показник відповідної складової безпеки, дотримання принципу винятковості.

3. Розроблений підхід до оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств доведений до рівня конкретної методики та впроваджений на машинобудівних підприємствах Сумської області.

Зокрема проведено розрахунок трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД на ТОВ «Тростянецький машзавод». Отримані результати вказують на те, що підприємство перебуває у III зоні економічної безпеки ЗЕД, що характеризується недостатністю значень одразу двох складових трикомпонентного показника оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД. Одним із таких показників є внутрішня оцінка рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства ТОВ «Тростянецький машзавод». Значення отриманого показника склав 0,49, що свідчить про низьке значення внутрішньої оцінки рівня економічної безпеки ЗЕД на аналізованому підприємстві, головним чином через вкрай низький рівень платоспроможності, а також недостатнє значення економічного потенціалу даного підприємства. Факторний аналіз існуючого рівня економічної безпеки ЗЕД підприємства дозволив зробити висновок про доцільність проведення виробничо-технічної реконструкції підприємства. В якості запропонованих заходів підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД на ТОВ «Тростянецький машзавод» була запропонована виробничо-технічна реконструкція, яка передбачає ремонт та заміну основних виробничих фондів термін експлуатації яких перевищив 50 років, а також проведення ремонтних робіт у ливарській дільниці, що забезпечить виготовлення власного литва для виробництва машинобудівної продукції.

Основні наукові результати розділу опубліковані у роботах [31, 32, 202, 203].

ВИСНОВКИ

Загальним результатом дисертаційної роботи є розробленні та обґрунтуванні нові теоретичні та методичні положення, що в комплексі визначають концептуальні основи формування системи економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств для їх ефективної діяльності. Здійснене дослідження дало змогу дійти таких загальних висновків і обґрунтувати наступні пропозиції:

1. Проведений аналіз сучасного стану економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах машинобудівної галузі та виявлення основних факторів впливу, дозволили виділити основні організаційно-економічні передумови необхідності забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності на вітчизняних машинобудівних підприємствах.

2. Систематизація підходів до категорії «економічна безпека підприємства» та «зовнішньоекономічна діяльність» дозволила визначити поняття «економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств», як стан найбільш ефективного використання його ресурсів для стабільного функціонування на міжнародному ринку та здатність протистояти впливу небезпечних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища з метою забезпечення ефективних взаємовідносин суб'єктів господарської діяльності як на території України, так і за її межами.

3. Запропонований підхід до управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства який ґрунтується на визначенні рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства, а прийняття управлінського рішення ґрунтується на значенні попередньо проведеної оцінки. Виділено принципи управління, які передбачають збереження стабільності діяльності підприємства та захист від негативного впливу внутрішнього та зовнішнього середовища.

4. Запропоновано проводити оцінку рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства за допомогою трикомпонентного показника оцінки. Даний показник складається з трьох груп показників-індикаторів, які головним чином впливають на рівень економічної безпеки при здійсненні підприємством зовнішньоекономічної діяльності: внутрішня оцінка рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства; рівень країнового ризику з якою планується проведення зовнішньоекономічної діяльності; рівень ринкових можливостей підприємства. Нестабільність та мінливість зовнішнього середовища, з одного боку, та внутрішні можливості підприємства, з іншого, зумовлюють необхідність в постійному моніторингу рівня достатності цих показників-індикаторів.

5. Запропоновано теоретичні підходи до формування та вибору стратегій, що спрямовані на забезпечення достатності рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств.

6. Запропоновані рекомендації щодо вибору інструментів забезпечення достатності рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств, які спрямовані на підвищення рівня економічної безпеки підприємства при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності та привнесення позитивних змін у діяльність підприємства.

7. Основні теоретико-методичні розробки та рекомендації дисертаційного дослідження впроваджено у практику управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств Сумської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амоша О.І. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика / О.І. Амоша, І.П. Булеєв, Г.З. Шевцова // Економіка промисловості. – 2007. – № 1. – С. 3-9.
2. Амоша А.И. Один из эффективных путей разрешения инновационного процесса / А.И. Амоша, Л.Г. Мельцер // Инновации. – 2008. – № 10. – С. 54-56.
3. Адміністративний менеджмент : навч.-метод пос. / [В.Г. Борошова, М.А. Ажажа, Н.І. Вельчева, Є. С. Коваленко]. – Запоріжжя : ЗДІА, 2008. – 195.
4. Ансофф И. Стратегическое управление / Ансофф И.;[сокр. Пер. с англ.] – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
5. Ареф'єв С.О. Місце грошових коштів у системі управління економічною безпекою підприємства / С.О. Ареф'єв // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 7 (97). – С. 86-90.
6. Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2004. – 170 с.
7. Банківський менеджмент : підручник / [за ред.О.А. Кириченка, В.І. Міщенко]. – К. : Знання, 2005. – 831 с.
8. Баранець Г.В. Методичні підходи до комплексної оцінки фінансового стану підприємства / Г.В. Баранець, Н.М. Свиначенко // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. - Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – Вип. 225.– Т.3. - С. 628-634.
9. Бендигов М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М.А. Бендигов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 2. – С.17-29.
10. Бендигов М.А. Совершенствование диагностики финансового состояния предприятия промышленного предприятия / М.А. Бендигов, Е.В.

Джамай // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 5. – С. 80-95.

11. Бень Т.Г. Интегральна оцінка фінансового стану підприємства / Т.Г. Бень, С.Б. Довбня // Фінанси України. – 2002. – № 6. – С. 53-59.

12. Бердникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия : учебное пособие / Т.Б. Бердникова. М. ИНФРА-М, 2001. – 215с.

13. Беседин А.Л. Экономическая безопасность предприятия в контексте системного подхода к решению проблемы защиты конфиденциальной информации / А.Л. Беседин, В.В. Беляев // Финансы и кредит. – 2004. – № 27. – С. 63-68.

14. Біловол Р.І. Методологічні підходи до розробки концепції антикризового управління підприємством / Р.І. Біловол // Регіональні перспективи. – 2003. – № 7-8. – С. 60-63.

15. Большаков А.С. Антикризисное управление: финансовый аспект / А.С. Большаков. – СПб.: СПбГУП, 2005. – 132 с.

16. Борщук Є. Еколого-економічна ефективність / Є. Борщук, М. Бугель // Економічна енциклопедія / [Гаврилишин Б.Д., Мочерний С.В., Устенко О.А та ін.] : [у 3 т.]. – К. : ВЦ «Академія», Тернопіль: Академія народного господарства, 2000. – Т.1. – С.376.

17. Брагинский О. Аудит, оценка защищенности, обеспечение экономической безопасности группы компаний технико-административными методами на основе ситуационного моделирования / Олег Брагинский // Финансовая консультация. – 2003. – № 13-14. – С. 4-13.

18. Быков А. Этапы эволюции антикризисной стратегии / А. Быков // Вісник КНТЕУ. – 2006. – №1. – С. 11-16.

19. Вакульчик О., Дубицький Д. Визначення зон економічних ризиків на основі аналізу показників економічної безпеки підприємства / О Вакульчик, Д. Дубицький // Економіст. – 2009. – № 8. – С. 40-43.

20. Вакульчик О., Дубицький Д. Оцінка впливу зовнішньоекономічної

діяльності на економічну безпеку підприємства / Вісник АМСУ. Економіка. – 2009. – № 1 (41). – С. 22-28.

21. Виробничий і операційний менеджмент : навч. посібник. – К.: Вид. європейського університету, 2001. – 147 с.

22. Войнаренко М., Яременко О. Управління економічною безпекою підприємств на основі оцінки відхилень порогових показників / М. Войнаренко, О. Яременко // Економіст. – 2008. – № 12. – С. 60-63.

23. Воеводин С.А. Экономический механизм управления промышленным производством: методология и практика организации / С.А. Воеводин. – К.: Вища школа, 1991. – 152 с.

24. Воронкова А.Е., Свірідова О.В. Сценарний підхід до вибору стратегії забезпечення експортної діяльності підприємства / А.Е. Воронкова. О.В. Свірідова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. - №4, Т. 1. – С. 96-99.

25. Галіцина О.В. Закономірності розвитку структури економіки / О.В. Галіцина // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 9. – С. 20-24.

26. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) / Т.П. Галушкіна. – Одесса : Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 280 с.

27. Гапоненко В.Ф., Безпалько А.А. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы. – К., 2007. – 208 с.

28. Гуков Я. Проблеми вітчизняного сільгоспмашинобудування та шляхи їх вирішення – думка науковця / Я. Гуков // Техніка АПК. – 2006. - № 5. – С. 12

29. Гранатуров В.М. Экономический риск : сущность, методы измерения, пути снижения: [учебное пособие] / Гранатуров В.М.. – М.:Издат. «Дело и Сервис», 1999. – 112с.

30. Давыдов И. Система безопасности фирмы / И. Давыдов // Служба

безопасности – 1999. - № 2-3. – С. 12-20.

31. Данилюк О.І. Теоретичні аспекти оцінки трудового потенціалу підприємства / О.І. Данилюк // Вісник економічної науки України. – 2006. - № 1. – С. 50-52.

32. Дегтяренко О.Г., Колосок С.І. Інноваційний механізм управління машинобудівними підприємствами / О.Г. Дегтяренко, С.І. Колосок // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2007. - № 2. – С. 91-98. (с. 92)

33. Державна програма розвитку машинобудування на 2006-2011 роки // Постанова Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 516 // www.rada.gov.ua

34. Державний комітет статистики України // Режим доступу до матер.: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

35. Дзюба М.І Аналіз стану машинобудівних підприємств України на зовнішніх та внутрішніх ринках/ М.І. Дзюба м. Хмельницький 2011 І Міжнародної науково-практичної Internet-конференції "Управління економічною діяльністю промислових підприємств в системі сучасних глобалізаційних процесів".

36. Довбня С.Б. Методические основы и направления реструктуризации предприятий в промышленности: [монография] / С.Б. Довбня. – Днепропетровск: Наука и образование, 2002. – 312 с.

37. Довбня С.Б. Методичні вказівки до вивчення дисципліни «Сучасні технології та методи управління підприємствами» для студентів спеціальності 8.050107 – економіка підприємства (аналіз конкретних ситуацій) / Укл.: С.Б. Довбня, Т.Л. Охлопкова, Н.Ю. Гічова. – Дніпропетровськ: НметАУ, 2009. – 46 с.

38. Довгань Л.Є, Сімченко Н.О. Сучасні аспекти сталого розвитку машинобудівних підприємств / Л.Є Довгань, Н.О. Сімченко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2008, – № 3 (з). – С. 71-83.

39. Домашенко М.Д. Формування показника комплексної оцінки рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств / М.Д. Домашенко // Вісник Донецького національного університету. – 2011. Спецвипуск. Т. 1. – С. 312-314.

40. Домашенко М.Д. Формування зон економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств / М.Д. Домашенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. № 4. Т. 2 – С. 181-185.

28. Домашенко М.Д., Прокопенко О.В. Оцінка стану економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства на основі його ефективного управління: [монографія] / М.Д. Домашенко, О.В. Прокопенко // Маркетинг. Менеджмент. Інновації: монографія (за ред. д.е.н. проф. С.М. Ілляшенко). – Суми: ТОВ «Торговий дім «Папірус»», 2010. – С. 48-52.

29. Домашенко М.Д., Прокопенко О.В. Аналіз методів оцінки стану економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства / М.Д. Домашенко, О.В. Прокопенко // Проблеми науки. – 2011. – № 5. – С. 22-25.

30. Домашенко М.Д. Аналіз наукових підходів до визначення поняття економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств / М.Д. Домашенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. - №1. – С. 167-172.

31. Домашенко М.Д. Ефективність впровадження інструментів забезпечення достатнього рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств / М.Д. Домашенко // Механізм регулювання економіки 2011 №3 Т.3 стр.

32. Домашенко М.Д. Кліменко О.В. Стратегии управления экономической безопасностью внешнеэкономической деятельности предприятий машиностроения [Електронний ресурс] / М.Д. Домашенко, О.В. Кліменко // Електронне науково-фахове видання «Ефективна економіка». –

2012 № 3. – Режим доступу до журн. :
<http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1043>

33. Дубецька С.П. Економічна безпека підприємств України // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: Збірник матеріалів наук.-практ. конф., Київ. 16-17.05.2001. – К.: Вид-во Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2003. – С.146-172.

34. Дубицький Д.П. Методологічні особливості оцінки економічної безпеки підприємства та аналізу зовнішньоекономічної діяльності / Д.П. Дубицький // Прометей. – 2009. - №3(30). – С. 157-160.

35. Економіка підприємства: [підручник] / [Грещак М.Г., Колот В.М., Наливайко А.П та інші]; за заг. ред. С.Ф. Покропивного. – [2-ге вид., перероб. та доп]. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.

36. Економічна енциклопедія / Под ред. Воронович Л.М. – Тернопіль, 2000.

37. Экономическая безопасность хозяйственных систем / Под общей редакцией А.В. Колосова. – М.: Изд-во РАГС. 2001. – 446 с.

38. Економічна політика України [Електронний ресурс] : Міністерство економіки. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category>

39. Экономика предприятия : учебное пособие / [под общ. ред. д.э.н., проф. Л.Г. Мельника]. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002. – 632 с.

40. Економіка підприємства: [підручник] / [Грещак М.Г., Колот В.М., Наливайко А.П та інші]; за заг. ред. С.Ф. Покропивного. – [2-ге вид., перероб. та доп]. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.

41. Економічна енциклопедія : У трьох томах / [за заг. ред.. С.В Мочерного]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – Том 1 – 864 с.

42. Економічна енциклопедія : У трьох томах / [за заг. ред.. С.В Мочерного]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – Том 2 – 846 с.

43. Економічна енциклопедія : У трьох томах / [за заг. ред.. С.В

Мочерного]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – Том 3 – 952 с.

44. Єдинак В. Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації / В. Ю. Єдинак // Прометей. – 2009. – № 3 (30). – С. 36-40.

45. Живко З.Б. Аналіз та оцінка системи мотивації персоналу як чинника безпеки / З.Б. Живко // Актуальні проблеми економіки. – 2009, № 10 (100). – С. 65-73.

46. Жукова Н.К. Сучасні методи антикризового управління підприємством / Н.К. Жукова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 10. – С. 14-18.

47. Забияко С.В. Риск-менеджмент – основа економічної безпеки підприємства / С.В. Забияко, Е.С. Светлова // Защита информации. Конфидент. – 2002. – № 3. – С. 51-55.

48. Загорна Т.О. Економічна діагностика : навчальний посібник / Т.О. Загорна. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 400с.

49. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р., № 959-ХІІ.

50. Захаров В.Я. Антикризисный менеджмент: стратегии развития промышленных предприятий в России / В.Я. Захаров // Инновации. – 2006. – № 5. – С. 80-81.

51. Иванов А.В. Экономическая безопасность предприятий. Методическое пособие для руководителей предприятий / А.В. Иванов, В.В. Шлыков. – М.: Видаж-Центр, 1995. – 40 с.

52. Ігнатенко А.В., Кабанов В.Г., Харченко О.І. Інвестиційне регулювання інноваційної діяльності за умови забезпечення оптимального рівня економічної безпеки України / А.В. Ігнатенко, В.Г. Кабанов, О.І. Харченко // Актуальні проблеми економіки. – 2009, № 4 (94). – С. 33-40.

53. Ильяшенко С.Н. Экономическая безопасность предприятия и подходы к оценке ее уровня / С.Н. Ильяшенко // Машиностроитель. – 2008, № 10. – С. 4-10.

54. Ілляшенко С.М. Економічний ризик : [навч посібник] / С.М. Ілляшенко. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. – 181 с.

55. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к ее оценке / С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №3. – С. 12-19.

56. Ілляшенко С.М. Управління портфелем замовлень науково-виробничого підприємства : монографія / С.М. Ілляшенко, О.М. Олефіренко [за заг. ред.. С.М. Ілляшенко]. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 272 с.

57. Интернет-портал рейтингового агентства «РусРейтинг» / Страновой риск и методы его оценки; [Электронный ресурс]. – Режим доступа www.reglament.net

58. Интернет-портал рейтингового агентства «Рус-Рейтинг» / Шкала рейтингов агентства RusRating; [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://www.rusrating.ru/content/view/1350/68/>

59. Интернет-портал компании «Безопасные технологии бизнеса» [Электронный ресурс]: Публикации: Тимофеев Т.В., Наумова Л.Г. Экономическая безопасность и управление риском предприятий. – Режим доступа: http://btb-cons.ru/articles/?art_id=6

60. Интернет-портал Кабинету міністрів України Постанова кабінету міністрів України № 516 від 18 квітня 2006р. Про затвердження державної програми розвитку машинобудування на 2006-2011 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

61. Интернет-портал Міністерства закордонних справ України Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні заходи стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/ua/publication/content/2994.htm>

62. Интернет-портал Міністерства закордонних справ України

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua>

63. Інтернет-портал Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

64. Інтернет-портал Верховної Ради України / Законодавство України / Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

65. Інтернет-портал компанії «Безопасные технологии бизнеса» [Электронный ресурс]: Публикации: Тимофеев Т.В., Наумова Л.Г. Экономическая безопасность и управление риском предприятий. – Режим доступа: http://btb-cons.ru/articles/?art_id=6

66. Інтернет-портал Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України: Річна звітність емітентів цінних паперів [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Інтернет-порталу: <http://smida.gov.ua/reestr/smreestr.php?info=at&year=&obls=>

67. Кавун С.В. Концептуальная модель системы экономической безопасности предприятия / С.В. Кавун // Экономика развития. – 2007. – № 3. – С. 97-101.

68. Камишникова Э.В. Методы формирования комплексной оценки уровня экономической безопасности предприятия / Э.В. Камишникова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 12 (102). – С. 87-92.

69. Камишнікова Е.В. Методика оцінки рівня економічної безпеки металургійного підприємства / Камишнікова Е.В. // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 11 (101). – С. 77-82.

70. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы // Бизнес-информ. – 1999. - № 11-12. – С. 45-47.

71. Кашин А.В. Экономическая безопасность предприятий : управленческие проблемы // Экономические науки. – 2008. – № 1. – С. 171-173.

72. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності :

Навч. посіб. / О.А. Кириченко. – К.: Знання-Прес, 2002. – 384 с.

73. Клейнер Г.Б. Предприятия в нестабильной экономической среде: риски, стратегия, безопасность / Г.Б. Клейнер, Л.В. Тамбовский, Р.М. Качалов. – М.: ОАО «Изд-во «Экономика», 1997. – 288 с.

74. Ковалев В.В. Финансовый анализ : методы и процедуры / В.В. Ковалев. – М.: АО «Финстатинформ», 1995. – 96 с.

75. Козаченко Г.В. Экономическая безопасность: сущность и механизмы обеспечения: [монографія] / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарев, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280с.

76. Козанцева С.О. Формування власної економічної системи безпеки – стабільна діяльність підприємства / С.О. Козанцева // Прометей. – 2009. - № 3 (30). С. 221-223

77. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-52.

78. Корієнко А.В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: Автореф. Дис.. канд.. екон. наук.:08.06.01 / Київський національний економічний університет. – К.. 2000. – 19 с.

79. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства / М.Я. Коробов. – Знання, 2000. – 347 с.

80. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4 (94). – С. 41-45.

81. Кракос Ю.Б. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю.Б. Кракос, Н.И. Серик // Економіка, фінанси, право. – 2006. – № 12. – С. 7-12.

82. Круглов М.И. Стратегическое управление компанией / М.И. Круглов. – М. : Русская деловая литература, 1998. – 767 с.

83. Кузенко Т.Б. Тактичне і стратегічне планування економічної безпеки підприємства / Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. –

№ 3. – С. 142-151.

84. Кузьмін О. Технології стратегічного планування діяльності машинобудівних підприємств: сутність, класифікація та перспективи використання / О. Кузьмін, Н. Петрушин // Вісник Тернопільського національного економічного університету: зб. Наук. Праць.. - № 2. – Тернопіль, 2009. – С. 80-86.

85. Лапин В.Е Содержание и структура экономического потенциала предприятия / Е.В Лапин // Механизм регулирования экономики. – 2002. - №1-2. – С. 188-192.

86. Литвак Б.Г. Экспертные оценки и принятие решений / Б.Г. Литвак. - М.: Патент, 1996. - 271 с.

87. Ліпич Л.Г. Фактори впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств України / Л.Г. Ліпич, А.О. Фатенок-Ткачук // Економіка та держава. – 2008. - № 5. – С. 23-31.

88. Лебедева О.О. Планування зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств України в умовах європейської інтеграції, 2008.

89. Лебедева О.О. Планування зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств України в умовах Європейської інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Інтернет-порталу:

http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Management/2008_6...

90. Лисяков В.П. Ефективність інновації – анкерного кріплення у вугледобувному виробництві / В.П. Лисяков // Збірник тез доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «Економіка і маркетинг в умовах всесвітньої інтеграції: проблеми, досвід, передова думка».(Том 1), (25-26 березня 2010 року). – Донецьк: ДРУК - ІНФО, 2010. – С. 184-186.

91. Лянной Г. Система экономической безопасности предприятия / Г. Лянной // ВOS – журнал о личной и . - коммерческой безопасности. – № 7. – С. 16-19.

92. Майорченко В. Аналіз ключових галузевих показників фінансового стану підприємств України / Віктор Майорченко, Валерій Калюжний, Наталія Михаліцька // Економіст. – 2003. – № 10. – С. 46-49.

93. Макогон Ю.В., Гохберг Ю.А., Чернега О.Б.. Управление международной конкурентоспособностью предприятий (организаций). – Донецк: ДонНУ, 2003. – 278 с.;

94. Маламедов С.Л. Формирование стратегии экономической безопасности предпринимательских структур: дис.канд. эк. наук: 08.00.05 / Маламедов Сергей Леонидович. – СПб, 2002. – 146 с.

95. Малашук Д.В. Методичні підходи, щодо визначення міжнародної конкурентоспроможності машинобудівної галузі України / Д.В. Малашук // Формування ринкових відносин в Україні : зб. Наук. Праць Науково-дослідницького економічного інституту Міністерства економіки України. – № 3 (58). – К., 2010. – С. 60-65.

96. Мартиненко В.П. Методи оцінки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання / В.П. Мартиненко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 10. – С. 42-45.

97. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи. /Під заг. ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. - Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007 - 308 с.

98. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / Н.В. Тарасова, І.С. Калініченко, В.А. Романенко та ін.; ред. Б.М. Данилишина. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 208 с

99. Минцберг Г. Структура в кулаке : создание эффективной организации : пер с англ / под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2001. – 512 с.

100. Михайлова Л.І., Слабоспицька О.Ю. Оцінка динаміки вектор-структури експорту продукції машинобудування вітчизняними підприємствами / Л.І. Михайлова, О.Ю. Слабоспицька // Маркетинг і менеджмент інновацій. –

2011. - №2. – С. 164-171.

101. Менеджмент для магистров :учебное пособие / [под ред. А.А Епифанова]. – Сумы : ВТД «Университетская книга», 2003. – 762 с.

102. Менеджмент організацій : підручник / [за заг. ред. Л.І. Федулової]. – К.: Либідь, 2003. – 448 с.

103. Менеджмент для бакалаврів : підручник у двох томах / [за ред. О.Ф. Балацького, О.М. Теліженка]. – Суми : Університетська книга, 2009. – 605 с.

104. Менеджмент виробництва та операції (тестові, проблемні ситуації, практичні завдання) : навч. Посібник / [П.І. Белінський, І.Ф. Комарницький, В.І. Кравець]. – Чернівці : Рута, 2004. – 220 с.

105. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф Ходоури; пер. с англ. – М. Дело, 1992. – 702 с.

106. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: [монографія] / [Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.]; за ред. В.М. Геєця. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.

107. Моргулець О.Б. Реструктуризація підприємства як інструмент антикризового управління: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О.Б. Моргулець. — К., 2008. — 20 с.

108. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник : у 2 томах / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устиненко, С.І. Юрій; [за ред. С.В Мочерного]. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.

109. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 463 с.

110. Мухина А.С Бухгалтерский учет. Настольная книга бухгалтера (от начинающего до главного) / А.С Мухина. – М.: Мир деловой книги, 1998. – 243 с.

111. Наукова періодика України [Електронний ресурс] / Різник Н.С. Економічна розвідка в системі забезпечення економічної безпеки регіону . –

Режим доступу: www.nbuv.gov.ua

112. Оцінка економічного стану України (грудень 2009 року) / Національний банк України // Режим доступу до матер.: <http://www.bank.gov.ua>.

113. Организация и управление внешнеэкономической деятельностью на фирме (предприятии) [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <file:///D:/дисергация/ЗЕД.php.htm>

114. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие. личность) / под. ред. Е.А. Олейникова. – М.: Интел-Синтез, 1997. – 288 с.

115. Основы менеджмента : современные технологии : учебно-методическое пособие / [под ред. М.А. Чернышова]. – 2-е изд., изм., доп. – М. – Ростов/Д : МарТ, 2004. – 3320 с.

116. Основы современного социального управления : учебное пособие / [под ред. проф. В.Н.Иванова]. – М., 2000. – 270 с.

117. Олейников Е.А. Основы экономической безопасности. Учебно-практическое пособие – М. ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез»», 1997. – 280

118. Півень А.І. Фактори кризового стану підприємств машинобудівної галузі / А.І. Півень // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2009. – № 4 (8). – С. 85-96.

119. Пит Г. Уточнение содержания контролинга как функции управления и его поддержки / Г. Пит, Э. Шерм // Проблемы теории и практики управления. – 2001. №3. – С. 102-107.

120. Полушкин О.А. Управление безопасностью предприятий в условиях рыночной экономики / О.А. Полушкин // Закон и право. – 2005. - №10. – с. 46-50.

121. Постанова КМУ від 18 квітня 2006 р. № 516 «Про затвердження Державної програми розвитку машинобудування на 2006-2011 роки».

122. Послання Президента України до Верховної Ради України. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного зростання та

соціального розвитку України на 2002-2011 роки».

123. Прокопенко О.В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності : [монографія] / О.В. Прокопенко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 395 с.

124. Пілова Д.П. Формування та оцінка економічної безпеки гірничо-збагачувальних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Д.П. Пілова. – Кривий Ріг, 2007. – 20 с.

125. Півень А.І. Фактори кризового стану підприємств машинобудівної галузі / А.І. Півень // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2009. – №4 (8). – С. 85-96. (С. 87)

126. Пілова Д.П. Формування та оцінка економічної безпеки гірничо-збагачувальних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Д.П. Пілова. – Кривий Ріг, 2007. – 20 с.

127. Покрытан П. О предмете антикризисного управления / П. Покрытан // Экономист. – 2005. – № 6. – С. 50-53.

128. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства: Автореф. дис.. канд.. екон. наук: 08.06.01 / НАН України; Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2003. – 20с.

129. Раздина Е.В. Экономическая безопасность (сущность и тенденции развития): Дис. канд. экон. наук: 08.00.01. – М., 1998. – 164 с.

130. Решетнікова І.Л. Оцінка ефективності маркетингової діяльності на підприємстві / І.Л. Решетнікова // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 4. Т.2. – С. 65-69.

131. Розміщення продуктивних сил: Посібник / ЛП. Тарангул, І.О. Горленко, Г.І. Євтушенко. – К., 200 – 264 с.

132. Романко О.П. Чинники формування конкурентноспроможності машинобудівного підприємства. / О.П. Романко // Актуальні проблеми

економіки. – 2009. – № 3 (93). – С. 113-125.

133. Романова Н.И. Анализ хозяйственной деятельности: [краткий курс лекцій] / Н.И. Романова. - М.: Юрайт-Издат, 2003. – 220с.

134. Рум'янцев А.П., Рум'янцева Н.С. Зовнішньоекономічна діяльність : Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 377 с.

135. Салли В.И. К созданию системы оценки состояния угольных шахт / В.И. Салли, С.В. Салли // Уголь Украины. – 2009. – № 6. – С. 35-38.

136. Савицкая Г.В. Анализ эффективности деятельности предприятий / Г.В. Савицкая. – Мн.: Новое Знание, 2003. – 354с.

137. Савчук В.П. Финансовый менеджмент предприятий: прикладные вопросы с анализом деловых ситуаций / В.П. Савчук. – К.: Издательский дом "Максимум", 2001. – 600 с.

138. Сергеев А.А. Критерии оценки экономической безопасности предприятия / А.А. Сергеев // Финансы и кредит. – 2003. – № 15. – С. 67-69.

139. Смирнов А. Тонны эффективности / Алексей Смирнов // Металл. – 2007. – №5. – С. 16.

140. Соколенко Т.М. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки / Т.М. Соколенко // Сучасна наука ХХІ століття: збірка міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. 16-18 червня 2011р: матеріали конф. – Київ, 2011.

141. Соломандина Т.О. Концепция безопасности организационного развития компании / Т.О. Соломандина // Трудовое право. – 2003. – № 9. – С. 64-72.

142. Солоп А. Формування комплексу економічної безпеки підприємства / А. Солоп // Баланс. Малий бізнес. – 2002. – № 9. – С. 56-58.

143. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред.. В.М. Гейця [та ін.]. К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

144. Сорокіна І.В. Теоретико-методологічні аспекти формування

системи економічної безпеки підприємства / І.В. Сорокіна // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 12 (102). – С. 114-121.

145. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Державний комітет статистики України; за ред.. О.Г. Осауленка. – К.: ДП «Інформаційно аналітичне агенство». – 2009. – 568с.

146. Сусанов Д. Метод измерения странового риска // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://old.rcd.ru/archive/articles.asp?id=2063>

147. Сухорукова Т. Индикаторы ресурсной безопасности предприятия / Татьяна Сухорукова // Бизнес Информ. – 1998. – № 6. – С. 44-47.

148. Тарангул Л.Г., Горленко О.І., Євтушенко Г.І. Розміщення продуктивних сил: Посібник / Л.Г. Тарангул, О.І. Горленко, Г.І. Євтушенко. – К., 2000. – 264 с.

149. Теория управления социалистическим производством под ред. О.В. Козловой. – М.: Экономика, 1983. – 355 с.

150. Тейлор Ф. Административно-техническая организация промышленного предприятия / Ф. Тейлор. – СПб. : Изд-во Л.А. Левенстерна, 1912. – 113 с.

151. Тейлор Ф. Наукчая организация труда / Ф. Тейлор. – М., 1925. – 125 с.

152. Тейлор Ф. Научные основы организации промышленных предприятий / Ф. Тейлор. – СПб. : Изд-во Л.А. Левенстерна, 1916. – 105 с.

153. Тельнова Г.В. Антикризове управління машинобудівним підприємством: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління підприємствами» / Г.В. Тельнова. – Маріуполь, 2006. – 20 с.

154. Ткачов А.А. Управління фінансовими ризиками промислового підприємства в процесі бюджетування потоку грошових коштів / А.А. Ткачов // Прометей. – 2009. – № 3 (30). – С. 246-249.

155. Ткаченко В. Некоторые положения сущности и содержания

экономической безопасности государства / В. Ткаченко // *Економіст*. – 2008. – № 9. – С. 9-11.

156. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учебник для вузов / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд; [пер с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой]. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

157. Торгова Л.В., Хитра О.В. Основи зовнішньоекономічної діяльності : Навчально-методичний посібник. – Львів: «Новий світ-2000», 2006. – 512 с.

158. Турило А.М. Методика оцінки виробничої безпеки підприємства / А.М. Турило, С.В. Капітула // *Актуальні проблеми економіки*. – 2007. – №3. – С. 137-142.

159. Ульянченко О.В. Дослідження операцій в економіці / О.В. Ульянченко. - Х.: Гриф, 2002. - 580 с

160. Фаранович І.В. Тенденції розвитку машинобудівної галузі в економічному розвитку України / І.В. Фаранович // *Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук. праць Нац. лісотехн. ун-ту Укрїни*. – Вип. 19.11. – Львів, 2009. – С. 83-88.

161. Фатенок-Ткачук А.О. Аналізування факторів впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств / А.О. Фатенок-Ткачук // *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. – 2010. - № 17. – С. 15-23.

162. Фокіна Н.П. Економічна безпека підприємства – найважливіша складова фінансової стійкості / Н.П. Фокіна, В.І. Бокій // *Актуальні проблеми економіки*. – 2003. - № 8. – С. 111-114.

163. Хаертфельдер М., Лозовская Е. Оценки и управление рисками / М. Хаертфельдер, Е. Лозовская // *Фундаментальный и технический анализ рынка ценных бумаг. Из-во «Питер», 2004 [Электронный ресурс]*. – Режим доступа: http://www.cfin.ru/finanalysis/risk/risk_management.shtml

164. Харитонова Е.Н. Качественная оценка социальных ресурсов предприятий черной металлургии / Е.Н. Харитонова // *Известия высших*

учебных заведений. Черная металлургия. – 2007. – №7. – С. 60 – 65.

165. Циганок О.О. Аналіз позиції підприємства в конкурентній боротьбі за методом конкурентних переваг / О.О. Циганок // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №9. – С. 155-161.

166. Циглик І.І. Економічна безпека підприємства в системі внутрішнього економічного механізму / І.І. Циглик, Т.М. Паневник// Економіка, фінанси, право. – 2004. – №12. – С. 3-5.

167. Чайковская В.П. Промислові підприємства України: проблеми і перспективи розвитку / В.П. Чайковская // Актуальні проблеми економіки.– 2007. – № 1. – С. 97-103.

168. Шапуров О.О. Стан і тенденції розвитку машинобудування / О.О. Шапуров // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 3 (93). – С. 57-63.

169. Шемаєва Л.Г. Економічна безпека підприємства у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис.. доктора екон. наук., / Л.Г. Шемаєва. – К., 2010. – 39 с.

170. Щербань І.О. Теоретичні основи механізму антикризового управління діяльністю посередницьких підприємств / І.О. Щербань // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №4. – С. 54-60.

171. Яценко Н.М, Богдан О.І., Пападюк О.О. Основні положення економічної безпеки підприємства / Н.М Яценко, О.І. Богдан, О.О. Пападюк // Прометей. – 2009, № 3 (30). – С. 145-147.

172. Brooks M. The Marxist Theory of Crisis – Part 1 / M. Brooks // Socialist Appeal. - 2007. – № 43. – P. 2-8.

173. Foster H.D. Disaster Planning: The Preservation of Life and Property / Harold D. Foster. – New-York: Springer-Verlag, 1980. – 275 p.

174. Князь О.В. Аналіз та оцінювання факторів, які впливають на рівень інноваційного розвитку підприємств / О.В.Князь // Економіка промисловості. – 2006. – С. 128-135

175. Квасницька Р.С., Доценко І.О. Деякі методичні аспекти формування

системи економічної безпеки підприємства / Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 2. – Т. 1 – С. 34-38.

176. Аналітична оцінка рівня економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс]. – <http://www.refine.org.ua/pageid-1330-1.html>

177. Донець Л. І. Економічна безпека підприємства : [навч. посібник] / Л. І. Донець., Н. В. Ващенко. – К. : ЦУЛ, 2008. – 240 с

178. Барановський О. І. Банківська безпека : проблема виміру [Текст] / О. І. Барановський // Економіка і прогнозування (укр..). – 2006. – № 1. С. 7-26.

179. Горячова К. С. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки підприємства [Текст] / К. С. Горячова // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 9. – С. 43-49.

180. Гукова А.В. Роль финансовой безопасности предприятия в системе его экономической безопасности / А. В. Гукова, И. Д. Аникина // Образование и общество. – 2006. – № 3. – С. 98-102.

181. Новосядло Е. В. Система управления финансовой безопасностью фирмы / Е. В. Новосядло // Свое дело и карьера. – 2006. – № 14. – С. 14-16.

182. Ковальов В. В. Фінансовий аналіз : Керування капіталом. Вибір інвестицій. Аналіз звітності / В. В. Ковальов. – М. : Фінанси і статистика, 1996. – 432 с.

183. Криклій О. А. Управління прибутком банку : монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 136 с.

184. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. Єпіфанова, [А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.

185. Гічова Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства: Автореф. Дис. Канд. екон. наук.: 08.00.04. / Національний гірничий університет Міністерства освіти і науки України. – К. 2012. – 20.

186. Нагорянская Н.В. Особенности функционирования предприятий черной металлургии и основные направления формирования и развития

ефективного адаптивного управління / Н.В. Нагорянская // Економіка промисловості – 2007. – № 3. – С. 67-82

187. Должанський І. З. Конкурентноспроможність підприємства : навчальний посібник / І.З. Должанський, Т. О. Загорна. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

188. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком : навчальний посібник / С. М. Ілляшенко. – [2-ге вид., перероб. і доп.] – Суми : ВТД «Університетська книга»; К. : ВД «Княгиня Ольга», 2005. – 324 с.

189. Маркетинг для магістрів : навчальний посібник / [за заг. Ред. д.е.н., проф. Ілляшенка С.М.]. – Суми : ВТД : «Університетська книга», 2007. – 928 с.

190. Портер Конкуренція : учебное пособие / М. Портер. – М. : Издательский д/м «Вильямс», 2000. – 495 с.

191. Фатхутдинов Р.А. Конкурентноспособность : экономика, стратегия, управление / Р.А Фатхутдинов. М.: ИНФРА-М, 2000. – 351 с.

192. Ефремов В.С. Стратегия бизнеса. Концепции и методы планирования : учебное пособие / В.С. Ефремов. – М. : Издательство «Финпресс», 2003. – 256 с.

193. Домашенко М.Д., Формирование механизма управления экономической безопасностью внешнеэкономической деятельности предприятий машиностроения / М.Д. Домашенко, О.В. Прокопенко // Сборник научных статей «Эффективное управление предприятием и регионом». – 2011. – Ч. 2. – С. 189-194.

194. Домашенко М.Д., Аналіз методів оцінки стану економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства / М.Д. Домашенко, О.В. Прокопенко, // Збірник тез доповідей Десятої міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «Економіка і маркетинг в умовах всесвітньої інтеграції: проблеми, досвід, прередова думка» (Том 1), (25-26 березня 2010 року). – Донецьк: ДРУК - ІНФО, 2010. – С. 116-120.

195. Домашенко М.Д. Фактори впливу на економічну безпеку інноваційної діяльності підприємства / М.Д. Домашенко // Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (01-03 жовтня 2009 р.). – Суми: ТОВ Друкарський дім «Папірус», 2009. – С. 247–249.

196. Домашенко М.Д. Аналіз методів оцінки стану економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства / М.Д. Домашенко, О.В. Прокопенко, // Збірник тез доповідей Десятої міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «Економіка і маркетинг в умовах всесвітньої інтеграції: проблеми, досвід, передова думка» (Том 1), (25-26 березня 2010 року). – Донецьк: ДРУК-ІНФО, 2010. – С. 116–120.

197. Домашенко М.Д. Поняття економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства / М.Д. Домашенко, О.В. Прокопенко // Збірник тез доповідей науково-технічної конференції викладачів, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту «Економічні проблеми сталого розвитку» присвяченої дню науки в Україні (Частина 3). – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – С. 157–158.

198. Домашенко М.Д. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємства регіонального рівня / М.Д. Домашенко, О.В. Прокопенко // Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону» (6-7 травня 2010). – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – С. 81–83.

199. Домашенко М.Д. Основні положення економічної безпеки вітчизняного машинобудування / М.Д. Домашенко // Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (29 вересня–01 жовтня 2010 р.). – Суми: ТОВ Друкарський дім «Папірус», 2010. – С. 76.

200. Домашенко М.Д. Аналіз наукових підходів до забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства / М.Д. Домашенко // Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми управління виробництвом» (14–15 жовтня 2010 р.). – Донецьк: ГВУЗ «ДонНТУ», 2010. – С. 115.

201. Домашенко М.Д., Прокопенко О.В. Показники інтегральної оцінки рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства / М.Д. Домашенко, О.В. Прокопенко// Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка та менеджмент: перспективи розвитку» (18–20 травня). – Суми: Вид-во СумДУ, 2011. – Т.2. – С. 29–31.

202. Домашенко М.Д. Врахування країнового ризику при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства / М.Д. Домашенко // Збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону» (18-20 травня 2011). – Суми: Вид-во СумДУ, 2011. – С. 56–57.

203. Домашенко М.Д. Формування стратегій забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств / М.Д. Домашенко // Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (29 вересня–1 жовтня 2011р.). – Суми: ТОВ Друкарський дім «Папірус», 2011. – С.63-65.

204. Домашенко М.Д. Стратегії забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств / М. Д. Домашенко // Збірник тез доповідей VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми ефективність» (15–16 березня 2012р). – м. Київ, 2012. – С. 21.